

MTA Világgazdasági Kutatóintézet

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK,
GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

11. kötet

AZ ÚJ EU-TAGÁLLAMOK ÉS A TAGJELÖLTEK
HELYZETE A VÁLSÁGBAN

Szerkesztette

Novák Tamás és Wisniewski Anna

Budapest
2009

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK,
GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

11. kötet

AZ ÚJ EU-TAGÁLLAMOK ÉS A TAGJELÖLTEK
HELYZETE A VÁLSÁGBAN

Szerkesztette

Novák Tamás és Wisniewski Anna

Budapest
2009

Készült a VKI – ECOSTAT *A magyar gazdasági-társadalmi kitörési stratégia a bizonytalan globalizált világ kihívásai közepette és az EU-integráció által befolyásolt történelmi keresztúton* című kutatási projekt keretében.

ISBN 978-963-301-532-2 Ö
ISBN 978-963-301-542-1

H-1014 Budapest, Országház u. 30.

✉ 1535 Budapest, Pf. 936.

☎ (36-1) 224-6760

🖨 (36-1) 224-6765

💻 vki@vki.hu

www.vki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI ÚJ EU-TAGÁLLAMOK KIINDULÓ HELYZETE A GLOBÁLIS VÁLSÁGBAN <i>Vida Krisztina</i>	7
A BALTI ÁLLAMOK ÉS A VÁLSÁG <i>Meisel Sándor</i>	19
A PÉNZÜGYI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSAI ÉS A VÁLSÁGKEZELŐ PROGRAM BULGÁRIÁBAN <i>Szemlér Tamás</i>	26
CSEHORSZÁG ÉS A GLOBÁLIS VÁLSÁG <i>Túry Gábor</i>	31
A PÉNZÜGYI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA LENGYELORSZÁGRA <i>Wisniewski Anna</i>	41
ROMÁNIA ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG: LASSÚ VÁLSÁGKEZELÉS, NÖVEKVŐ FESZÜLTSEGEK <i>Novák Tamás</i>	47
SZLOVÁKIA ÉS A GLOBÁLIS VÁLSÁG <i>Túry Gábor</i>	53
TÖRÖKORSZÁG <i>Szigetvári Tamás</i>	60
A VÁLSÁG HATÁSAI A NYUGAT-BALKÁNON <i>Novák Tamás</i>	64
KÖTETLISTA.....	71

ELŐSZÓ

A Miniszterelnöki Hivatal megbízásából és az ECOSTAT-tal együttműködve az MTA Világgazdasági Kutatóintézete (VKI) 2009 első felében átfogó kutatást folytatott a globális gazdasági és pénzügyi válság hatásairól és lehetséges következményeiről. Az ECOSTAT-tal való munkamegosztás keretében a VKI a globális és az európai fejleményekre összpontosított, és azt a nemzetközi környezetet és feltételrendszert igyekezett feltárni, amelyben a külgazdaságtól erőteljesen függ – és annak kétségtelen előnyeit az elmúlt két évtizedben hatékonyan kihasználó – magyar gazdaság elhelyezkedik. Csak ebben a keretben lehet ugyanis feltérképezni a hatások jellegét és intenzitását, valamint megalapozni a rendelkezésre álló mozgástérrel számoló, reális és fenntartható gazdaságpolitikát – mind a válságkezelés időszakában, mind pedig a válság utáni időszakra való felkészülést tekintve.

Vizsgálatunk négy alapvető területre terjedt ki.

- (a) Makrogazdasági elemzések (növekedés, kereskedelem, tőkeforgalom, munkaerőpiac, transznacionális vállalati viselkedés).
- (b) Kiválasztott gazdasági (és részben társadalmi) prioritások, amelyek a válság előtt is léteztek, de amelyek jelentőségét, új konfliktusmezőit a válság erősítette, illetve tárta fel (állam szerepe, jóléti rendszerek, kutatás-fejlesztés, környezetvédelem, fogyasztási szokások, továbbá nemzetközi vonatkozásban a pénzügyi rendszer átalakulása és az új regionalizmus térhódítása).
- (c) A világgazdaság vezető szereplőinek és meghatározó régióinak, valamint a Magyarország földrajzi környezetében elhelyezkedő országoknak kötött, ezért összehasonlíthatást lehetővé tevő struktúrában való vizsgálata, az alábbi szempontok szerint:
 - * Mi jellemezte az adott országot/régiót a válság előtt?
 - * Hogyan érintette a válság?
 - * Milyen válaszokat adott (ha adott) a válságra?
 - * Milyen rövid és középtávú hatásai lehetnek a válságkezelő csomagoknak?
- (d) Tekintettel EU-tagságunkra, a válság (és a hosszabb távú belső folyamatok) hatása az EU közösségi politikáira.

A legfontosabb kutatási eredményeket a VKI külön sorozatban, a fentieknek megfelelő tematikus tagolásban bocsátja az érdeklődők rendelkezésére. A kutatás első fázisa 2009. június végén zárult, és az anyagok az addig elérhető információkra és kormányzati intézkedésekre, valamint statisztikai háttérre támaszkodnak. Tekintettel arra, hogy a válság közel sem ért véget, amit újabb és újabb mentő-megsegítő-élénkítő csomagok nyilvánossá válása is jelez, a kutatást tovább folytatjuk, és az újabb eredményekről be fogunk számolni. Erre nem utolsósorban azért van szükség, mert a racionális gazdaságpolitika már a válság időszakában megkezdte a tudatos felkészülést a válság utáni periódusra. Ennek során természetesen figyelembe veszi a válság és a válságkezelés közép- és hosszabb távú hatásait, de azt aényt is, hogy a nemzetközi válság által időlegesen háttérbe szorított, de valóban globális témák (mint a környezetvédelem, a nemzetközi intézmények jövőbeli szerepe, a globális foglalkoztatás, a demográfiai folyamatok, a növekvő jövedelemkülönbségek, a fejlesztési támogatás iránti igény nö-

vekedése stb.) a válság után újult erővel fognak a gazdaságpolitikai kutatások, viták és intézkedések homlokterébe kerülni.

Budapest, 2009. október

Inotai András

A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI ÚJ EU-TAGÁLLAMOK KIINDULÓ HELYZETE A GLOBÁLIS VÁLSÁGBAN

Vida Krisztina

Ahogy az Európai Unió szintjén is megállapították, a tíz új tagállamot igen eltérő helyzetben érte a válság, bár természetesen a fő trendek felvázolhatók, és bizonyos szempontok alapján egyes csoportok azonosíthatók. Az alábbiakban a legfőbb makrogazdasági mutatók alapján idézzük fel, hogy 2004 és 2008 között milyen teljesítményt nyújtottak az újak, és ezek alapján milyen helyzetben érte őket utol a globális válság. Az anyag elsősorban az Európai Unió Statisztikai Hivatalának, az Eurostatnak a 2009 májusában közzétett adataira támaszkodik, és ezek alapján próbál vázlatos körképet adni. A szerzőnek ugyanakkor nem célja az egyes országok helyzetének mélyebb elemzése, sem a válságra adott nemzeti válaszok/stratégiák bemutatása, mivel ezekkel a projekt keretében külön tanulmányok foglalkoznak.

1) Növekedés, felzárkózás

Mindenek előtt megállapítható, hogy az EU-csatlakozás minden új tagállam számára lendületet adott a gazdasági növekedésnek, és ezen keresztül a felzárkózásnak, kivéve Magyarországot, amelyben a kezdeti gyors növekedési ütem már 2007-re jelentősen lelassult, az egy főre jutó GDP-ben mért életszínvonal pedig a belépés óta lényegében csak stagnált, szemben a többi kilenc dinamikus felzárkózó országgal. Ez utóbbi fejlemény különösen fájdalmas, ha nemcsak a mélyebbről induló versenytársainkhoz viszonyítunk, hanem a hozzánk hasonló fejlettségű országok teljesítményét nézzük. Magyarország GDP/fő adata olyan környezetben „ragadt le”, amikor az újak a vizsgált öt évben átlagban több mint 7 (!) százalékponttal fejlődtek. Magyarországnak az uniós átlaghoz viszonyított körülbelül 63 százalékos értéke így a kezdeti harmadik helyhez képest (Szlovénia és Csehország után) 2008-ra az ötödik lett a csoportban. (1. táblázat)

1. táblázat

GDP/fő	2004	2005	2006	2007	2008
<i>EU27</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0*
Bulgária	33,7	34,5	36,5	37,2	39,2*
Csehország	75,1	75,8	77,4	80,2	81,3*
Észtország	57,2	61,1	65,3	67,9	65,0*
Lettország	45,7	48,6	52,5	57,9	55,1*
Litvánia	50,5	52,9	55,5	59,5	60,6*
<i>Magyarország</i>	63,1	63,1	63,5	62,7	62,6*
Lengyelország	50,6	51,3	52,3	53,7	56,1*
Románia	34,1	35,0	38,3	42,1*	44,9*
Szlovénia	86,4	87,4	87,6	89,2	90,8*
Szlovákia	57,1	60,2	63,5	67,0	70,7*

Forrás: Eurostat (* előrejelzés).

Visszatérve a növekedésre, a válság a legsúlyosabban a korábban szárnyaló balti országokban érezteti hatását, mert mindhárom országban kemény landolás, majd súlyos, a többi új tagállamnál jóval mélyebb, két számjegyű recesszióra került sor. A növekedés a többi új tagállamban is negatívba fordult, de az Eurostat májusi előrejelzései szerint 2009-re és 2010-re is jelentős eltérések várhatók az újak körében. A legenyhébb GDP-csökkenés 2009-ben Lengyelországban, Bulgáriában, Szlovákiában, és Csehországban várható, -1,4 és -2,7 százalék közötti értékekkel. Szlovénia és Románia valamivel rosszabbul teljesíthet (-3,4 és -4 százalék), ugyanakkor Magyarország lényegében az előbb felsorolt országok és a balti államok között helyezkedik el a maga -6,3 százalékaival. A 2010-es év már valóban a kilábalás éve lehet a legtöbb új tagállam számára, a balti köztársaságok esetében azonban feltehetően csak ezután várható növekedés. Összességében tehát megállapítható, hogy azok az új tagállamok veszlelik át kisebb veszteségekkel a válságot, amelyekre magas, de nem túlfűtött növekedés volt jellemző az elmúlt években. (2. táblázat)

2. táblázat

GDP/fő	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU27</i>	2,5	2,0	3,1	2,9	0,9	-4,0*	-0,1*
Bulgária	6,6	6,2	6,3	6,2	6,0	-1,6*	-0,1*
Csehország	4,5	6,3	6,8	6,0	3,2	-2,7*	0,3*
Észtország	7,5	9,2	10,4	6,3	-3,6	-10,3*	-0,8*
Lettország	8,7	10,6	12,2	10,0	-4,6	-13,1*	-3,2*
Litvánia	7,4	7,8	7,8	8,9	3,0	-11,0*	-4,7*
<i>Magyarország</i>	4,7	3,9	4,0	1,2	0,5	-6,3*	-0,3*
Lengyelország	5,3	3,6	6,2	6,6	5,0	-1,4*	0,8*
Románia	8,5	4,2	7,9	6,2	7,1	-4,0*	0,0*
Szlovénia	4,3	4,3	5,9	6,8	3,5	-3,4*	0,7*
Szlovákia	5,2	6,5	8,5	10,4	6,4**	-2,6*	0,7*

Forrás: Eurostat (* előrejelzés; ** becslés).

A térségben a korábbi dinamikus növekedés egyaránt volt köszönhető a beruházásoknak, a belső fogyasztásnak és az exportnak (vagyis belső és külső tényezőknek egyaránt). Ami a beruházásokat illeti, a teljes beruházások mértéke a régióban az utóbbi években (sőt évtizedben) jellemzően az uniós átlag fölött volt. Az Eurostat szerint 2008-ban e mutató a GDP-hez mérten az EU27 átlagában 21,1 százalékot tett ki, aminél csak a magyar adat volt alacsonyabb (20,2 százalék), míg a többiek esetében a beruházások mintegy 22 százalék (Lengyelország) és 33 százalék (Bulgária és Románia) között alakultak. A GDP-hez mért magánfogyasztás (háztartások fogyasztása) a kb. 57 százalékos (2008-as) uniós átlagnál jóval magasabb Bulgáriában (68 százalék), Litvániában, (64 százalék), Romániában (62 százalék), valamint Lengyelországban (61 százalék), míg az uniós átlaghoz közel áll Lettország, Szlovákia és Észtország. Ötven százalék körüli, vagyis mérsékelt magánfogyasztási arányt csak a két legfejlettebb új tagállamban: Szlovéniában és Csehországban, valamint Magyarországon találunk, és ugyanebben a három országban a legmagasabb a jövedelemhez viszonyított megtakarítási hajlandóság is az Eurostat felmérései szerint. Az utóbbi évek fő trendje alapján a vizsgált országokban a magánfogyasztás abszolút értékben évről évre nőtt, ugyanakkor nem „szabadult el”, hiszen a GDP-hez viszonyított fogyasztási arányok stagnálása, vagy csökkenése volt jellemző. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor mínuszban vannak a megtakarítások a balti államokban, és különösen aggasztó mértékben jellemző ugyanez Romániára és Bulgáriára. Végül az export a legtöbb új tagállam esetében a GDP és a növekedés meghatározó komponense. Míg a 2008-as adatok alapján az EU27 átlagában az export az Unió össztermékének mintegy 41 százalékát teszi ki, az új tagállamok többsége jóval nyitottabb gazdaság az átlagnál az Eurostat adatai alapján. Csak a két nagy új tagállam, Lengyelország és Románia rendelkezik az említett EU-átlagnál alacsonyabb adattal (előbbi 39, utóbbi 31 százalékkal), miközben az export/GDP arány Lettország esetében 42, Litvánia esetében 59, Bulgária esetében 62, Szlovénia esetében 68, Észtország esetében 75, Csehország esetében 77, Magyarország esetében 82, Szlovákia esetében pedig 83 százalék. Az új tagállamok közül a visegrádi országok és Szlovénia számára az első, míg Románia és Bulgária számára a második legfontosabb exportpiac Németország, ami – a fentiek tükrében és a német gazdaság visszaesése miatt – leginkább Szlovákiát, Magyarországot, Csehországot és Szlovéniát teszi sebezhetővé. Az EU-csatlakozás igen jelentős hatással volt az újak kereskedelmi teljesítményére, ugyanakkor az export dinamikája ellenére a legtöbb új tagállam évről évre passzívummal zár.

2) Munkanélküliség, foglalkoztatottság

Az újak gyors növekedését a tagság első négy évében a munkanélküliség látványos csökkenése kísérte, kivéve Magyarországot, ahol a viszonylag kedvező induló adat folyamatosan romlott. (3. táblázat) 2004-től 2007-ig a legjelentősebb javulás Lengyelországban, Szlovákiában, Bulgáriában, valamint a balti államokban, továbbá Csehországban következett be, míg a román és szlovén javulás kevésbé volt látványos. Bár a munkanélküliség csökkenésével minden új tagállamban együtt járt a foglalkoztatottság kisebb-nagyobb növekedése, több új tagállamban a munkanélküliség visszaesése az igen jelentős munkaerő-kivándorlásnak is köszönhető volt. Különösen igaz ez Lengyelország, Litvánia, illetve Szlovákia esetében (amelyek polgárait zömében az Egyesült Királyság munkaerőpiaca fogadta be), valamint Románia és Bulgária esetében (amelyek munkavállalói elsősorban Spanyolország, illetve Olaszország felé orientálódtak). Ez a jelenség a recesszió miatt most lassan megfordulni látszik, de arra még nincsenek adatok, hogy a kibocsátó országok hogyan fogják tudni felszívni a hazatérő munkaerőt (egy részüket ugyanakkor valószínűleg lehet majd foglalkoztatni, hiszen a migráció miatt bizonyos szektorokban munkaerőhiány alakult ki). Magyarország esetében csupán kismértékű elvándorlás volt tapasztalható, miközben a foglalkoztatás rendkívül alacsony (mintegy 57 százalékos) szinten maradt a tagság első öt évében, a regisztrált munkanélküliség pedig nőtt, ami elsősor-

ban a gazdaság folyamatos lassulásának, továbbá a kedvezőtlen vállalozási-foglalkoztatási környezetnek volt betudható.

3. táblázat

GDP/fő	2004	2005	2006	2007	2008
<i>EU27</i>	<i>9,0</i>	<i>8,9</i>	<i>8,2</i>	<i>7,1</i>	<i>7,0</i>
Bulgária	12,1	10,1	9,0	6,9	5,6
Csehország	8,3	7,9	7,2	5,3	4,4
Észtország	9,7	7,9	5,9	4,7	5,5
Lettország	10,4	8,9	6,8	6,0	7,5
Litvánia	11,4	8,3	5,6	4,3	5,8
<i>Magyarország</i>	<i>6,1</i>	<i>7,2</i>	<i>7,5</i>	<i>7,4</i>	<i>7,8</i>
Lengyelország	19,0	17,8	13,9	9,6	7,1
Románia	8,1	7,2	7,3	6,4	5,8
Szlovénia	6,3	6,5	6,0	4,9	4,4
Szlovákia	18,2	16,3	13,4	11,1	9,5

Forrás: Eurostat.

A foglalkoztatottság szintje az EU27 átlagában 2008-ban egyébként közel 66 százalékos volt, amelyet négy új tagállam: Észtország, Lettország, Szlovénia és Csehország meg is haladt, Bulgária, Litvánia és Szlovákia mintegy 62-64 százalék környékén állt, míg Románia és Lengyelország 59 százalékos szintjénél is rosszabb volt az 56,7 százalékos magyar adat (aminél kedvezőtlenebb ráta az egész unióban egyedül Máltán van). Visszatérve a munkanélküliségre, 2008–2009-ben megtörnek a korábbi kedvező trendek: már 2008-ban egyértelmű romlás volt kimutatható a gazdasági mélyrepülést elszenvedő balti államokban, valamint Magyarországon is. Így 2008-ban Lettország is bekerült abba a csoportba, amelyben a munkanélküliség meghaladta az EU27 átlagát (Szlovákia, Magyarország és Lengyelország mellett).

A munkanélküliség/foglalkoztatottság alakulása tehát a tagság keretei között – a hazai oktatási, képzési és foglalkoztatáspolitikán túl – erőteljesen függ olyan külső tényezőktől is, mint a migrációs hatások, továbbá a megtelepedett külföldi működő tőke foglalkoztatási hajlandósága vagy a lisszaboni folyamat célszámainak való megfelelés kényszere. A válság idején pedig egyértelműen kimutatható a korreláció a globális kereslet-visszaesés és a munkahelyek megszűnése között.

1.3. Infláció

A dinamikus növekedés az új tagállamok többségében magas inflációval járt. Míg az EU27 átlagában a mérsékelt növekedést alacsony pénzromlás kísérte, ehhez hasonló teljesítményt az utóbbi két évben csak az euró bevezetésére készülő Szlovákia nyújtott. (4. táblázat) A tagság első négy évében tartós árstabilitást tudott még felmutatni Lengyelország és Csehország, továbbá kis „jóindulattal” Szlovénia is. 2008-ban ugyanakkor az infláció a legtöbb új tagállamban felpörgött, a balti államokban és Bulgáriában két számjegyű értékeket ért el, amely jelenség részben a négy valuta euróhoz való kötöttségének is betudható, hiszen az esetleges árfolyamgyengülés csak az adott fizetőeszköz belső értékének gyengülésében tud megjelenni. Viszonylag magas volt az infláció 2008-ban Romániában, illetve Csehországban és Magyarországon, továbbá Szlovéniában is. Az EU-ban a lanyhuló kereslet miatt egyelőre középtávon mindenhol a deflációs hatások erősödhetnek fel, de a későbbiekben újraéledő növekedés mel-

lett minden új tagállamban ki kell alakítani a nagyobb árstabilitást, hiszen ez az euró bevezetésének egyik előfeltétele.

4. táblázat

GDP/fő	2004	2005	2006	2007	2008
<i>EU27</i>	<i>2,0</i>	<i>2,2</i>	<i>2,2</i>	<i>2,3</i>	<i>3,7</i>
Bulgária	6,1	6,0	7,4	7,6	12,0
Csehország	2,6	1,6	2,1	3,0	6,3
Észtország	3,0	4,1	4,4	6,7	10,6
Lettország	6,2	6,9	6,6	10,1	15,3
Litvánia	1,2	2,7	3,8	5,8	11,1
<i>Magyarország</i>	<i>6,8</i>	<i>3,5</i>	<i>4,0</i>	<i>7,9</i>	<i>6,0</i>
Lengyelország	3,6	2,2	1,3	2,6	4,2
Románia	11,9	9,1	6,6	4,9	7,9
Szlovénia	3,7	2,5	2,5	3,8	5,5
Szlovákia	7,5	2,8	4,3	1,9	3,9

Forrás: Eurostat.

Az infláció alakulása elsősorban belső folyamatok eredménye (ár- és bérfelzárkózás, kamatemelkedés, forgalmi adók növelése stb.), ugyanakkor természetesen olyan fontos külső hatások is megjelentek az új tagállamok többségében, mint az importált energiahordozók, vagy élelmiszerek drágulása. Ha a magas inflációjú országokat nézzük, akkor ennek okai között elsősorban a túlfűtött növekedést/keresletet, a termelékenységet meghaladó bérszármazást (balti államok), drágább energiaimportot (szinte minden új tagállam), vagy éppen magas kamatok és árfolyamgyengéséget találunk (pl. Magyarország). Az euróvezeti tagság nagyobb védettséget jelent az infláció elszabadulásával szemben, ugyanakkor Szlovénia példája mutatja, hogy létezik a probléma az eurózónában is.

4) Államháztartás, államadósság

Az euró bevezetéséhez, mint közismert, elengedhetetlen feltétel a belső és külső fiskális stabilitás is, amely feltételeket az EU – a valutaövezet védelmében – a válság ellenére sem lazított fel. E kritériumok értelmében az államháztartás hiánya a GDP maximum 3 százalékát, míg a bruttó államadósság a GDP maximum 60 százalékát teheti ki. „Kiegészítő” feltétel, hogy ha ezek az adatok a megadott limit fölött találhatók, akkor a felkészülés során ezek tartós csökkenését (a kritériumok felé történő töretlen konvergálását) kell felmutatni.

Az EU-belépést követő első négy év meghatározó tapasztalata, hogy az újak többsége számára a tagság alapvetően fiskális fegyelmező erővel bírt. Ennek legékeesebb példája Lengyelország volt, de szintén figyelemre méltó a cseh, a szlovén, a lett, és (2006-ról 2007-re) a szlovák teljesítmény is. Észtország és Bulgária a vizsgált időszakban minden évben államháztartási többletet tudott elkönyvelni, ami azonban Észtország esetében 2008-ban drámaian „elolvadt”; a legkisebb balti ország költségvetési egyenlege ekkor negatívba fordult. 2006-ról 2007-re (tehát az utolsó „békeidőszakban”) javuló trendet Csehország, Lettország, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia, illetve a legjelentősebb mértékben Magyarország mutatott fel, míg romló – de a maastrichti kritériumot el nem érő – tendenciát produkált a már említett Bulgária és Észtország, valamint Litvánia és Románia. Megállapítható, hogy a 2004 és 2007 közötti négy

évben azok az országok, amelyek 3 százaléknál nagyobb hiánnyal küzdöttek (vagyis a visegrádi országok), Magyarországot kivéve sikeresen le tudták vinni ezt az adatukat az előírt szint alá, miközben a többiek nem érték el a maastrichti limitet, bár e mögött voltak javuló, illetve romló teljesítmények is. (5. táblázat)

5. táblázat

GDP/fő	2004	2005	2006	2007	2008
<i>EU27</i>	-2,9	-2,4	-1,4	-0,8	-2,3
Bulgária	1,6	1,9	3,0	0,1	1,5
Csehország	-3,0	-3,6	-2,6	-0,6	-1,5
Észtország	1,7	1,5	2,9	2,7	-3,0
Lettország	-1,0	-0,4	-0,5	-0,4	-4,0
Litvánia	-1,5	-0,5	-0,4	-1,0	-3,2
<i>Magyarország</i>	-6,4	-7,8	-9,2	-4,9	-3,4
Lengyelország	-5,7	-4,3	-3,9	-1,9	-3,9
Románia	-1,2	-1,2	-2,2	-2,5	-5,4
Szlovénia	-2,2	-1,4	-1,3	0,5	-0,9
Szlovákia	-2,3	-2,8	-3,5	-1,9	-2,2

Forrás: Eurostat.

2008-ban ugyanakkor a költségvetési egyenlegek a válság hatására romlottak: a legjelentősebben Észtországban, Lettországban, Litvániában, Lengyelországban és Romániában, továbbá kismértékben Csehországban, Szlovéniában és Szlovákiában. Javuló trend csak Bulgáriában (amely továbbra is képes tartani a szufficitese költségvetését), valamint Magyarországon volt regisztrálható 2007-ről 2008-ra. Így a 2008-as, tehát már a válság által „meglegyintett” évben az új tagállamok fele nem tudta teljesíteni a vonatkozó maastrichti kritériumot, amelynek csak Bulgária, Csehország, valamint a két euróövezeti új tagállam felelt meg, illetve Észtország éppen a határon állt. Magyarország jelentős erőfeszítései ellenére nem tudta elérni a -3 százalékos, és bár kedvezőnek tűnő trendek indultak el e téren, az átfogó reformkoncepció hiánya, valamint a bevételi oldalon a recesszió miatti bevételkiesések, a kiadási oldalon pedig a komoly szociális feszültségek az eddigi eredményeket is törékennyé teszik.

Az államháztartás tartós egyensúlyának megteremtése érdekében a költségvetés szerkezeti átalakítása minden új tagállamban megindult. Általánosságban megállapítható, hogy a legnagyobb kihívást hosszabb távon a nyugdíjellátás jelenti, de az egészségügyben és az oktatás, valamint a munkaerőpiac terén is történtek változtatások a legtöbb új tagállamban. A költségvetés bevételi oldalán az elmúlt években az új tagállamok vagy átfogó adóreformot hajtottak végre, vagy folyamatban van a rendszer felülvizsgálata (a balti államokban, Szlovákiában, Bulgáriában és Romániában például bevezették a részleges vagy teljes körű egykulcsos adórendszert, amelyet jelenleg Lengyelország is fontolgat). Az alábbi táblázat jól mutatja az újraelosztás nagyságrendjét, az állami szerepvállalás mértékét, és mindenek előtt a bevételek és a kiadások egymáshoz viszonyított arányát, ahol a magyar különbség (illetve a kiadási oldalon maga az adat) messze a legnagyobb volt a régióban az elmúlt években. (6. táblázat)

6. táblázat

GDP/fő	Állam bevételei/GDP		Állam kiadásai/GDP	
	2006	2007	2006	2007
<i>EU27</i>	<i>44,9</i>	<i>44,9</i>	<i>46,3</i>	<i>45,8</i>
Lengyelország	40,0	40,0	43,8	42,0
Csehország	41,2	41,6	43,8	42,6
Szlovákia	33,5	32,7	37,1	34,6
<i>Magyarország</i>	<i>42,6</i>	<i>44,9</i>	<i>51,9</i>	<i>49,8</i>
Szlovénia	43,3	42,9	44,5	42,4
Észtország	37,1	38,2	34,2	35,5
Lettország	37,7	35,5	37,9	35,5
Litvánia	33,1	33,9	33,6	34,9
Románia	33,1	34,7	35,3	37,3
Bulgária	39,5	41,6	36,5	41,5

Forrás: Eurostat.

Ami a bruttó államadósságot illeti, az új tagállamok – Magyarország kivételével – kifejezetten példaértékű teljesítményt nyújtanak. Egyrészt fontos kiemelni, hogy a kilenc új tagállam mind messze a maastrichti küszöb alatt marad, hiszen még a legmagasabb lengyel érték is mintegy 13 százalékponttal kevesebb a 60 százalékos limitnél. A másik jó hír, hogy mind a kilenc új tagállamban (a lengyel 2005–2006-os kis elmozdulást leszámítva) töretlenül csökkent a GDP-hez mért államadósság 2004-től 2007-ig. Ismeretes, hogy e teljesítmények mögött eltérő történelmi okok is meghúzódnak, de húsz évvel a rendszerváltás után nem jelent meggyőző érvet a múlt, mert például Magyarország esetében 2001-re már lecsökkent a bruttó államadósság a GDP 52 százalékára; 2002 óta azonban folyamatosan emelkedik, és 2008-ban már a 70 százalékot is meghaladta. Ellenpéldaként említhető Bulgária, ahol a 2001-ben még 67 százalék fölötti adósságállományt hét év alatt sikerült 14 százalékra mérsékelni. A 2008-as adatok egyébként Lettország és Magyarország esetében már tükrözik a válsággal összefüggő adósságnövekedést. (7. táblázat)

7. táblázat

GDP/fő	2004	2005	2006	2007	2008
<i>EU27</i>	<i>62,2</i>	<i>62,7</i>	<i>61,3</i>	<i>58,7</i>	<i>61,5</i>
Bulgária	37,9	29,2	22,7	18,2	14,1
Csehország	30,4	29,8	29,6	28,9	29,8
Észtország	5,0	4,5	4,3	3,5	4,8
Lettország	14,9	12,4	10,7	9,0	19,5
Litvánia	19,4	18,4	18,0	17,0	15,6
<i>Magyarország</i>	<i>59,4</i>	<i>61,7</i>	<i>65,6</i>	<i>65,8</i>	<i>73,0</i>
Lengyelország	45,7	47,1	47,7	44,9	47,1
Románia	18,8	15,8	12,4	12,7	13,6
Szlovénia	27,2	27,0	26,7	23,4	22,8
Szlovákia	41,4	34,2	30,4	29,4	27,6

Forrás: Eurostat.

Az állami pénzügyi pozíciók stabilitásával kapcsolatban összegzésként elmondható, hogy a belső, jól felfogott érdek mellett ezek elérése és fenntartása egyben „külső” kényszer is, hiszen ez minden uniós tagország számára folyamatos kötelezettséget jelent. Míg a tagság első négy évében az EU-szabályok fegyverező erővel bírtak, addig a válság hatására több korábban jól teljesítő ország adatai is romlottak 2008-ban, és a 3 százalékos hiány elérése, illetve átlépése is bekövetkezett a tíz új tagállamból hatban. Az államháztartási egyenlegek bizonyos szinten tartásán túl természetesen sokkal fontosabb a fenntartható bevételi és kiadási szerkezet kialakítása. Elengedhetetlen az államháztartási rendszereknek a mai kor kihívásaihoz való igazítása (pl. a bevételi oldalon egyszerű, átlátható, hatékony adórendszer; a kiadási oldalon pedig az olyan tényezők figyelembe vétele, mint a demográfiai változások, a munkaképes kor kitolódása, a humán tőke fontossága vagy a tudásalapú társadalom kiépítése stb.), és ez a társadalmi szempontból nem fájdalommentes folyamat a konvergenciajelentések tanúsága szerint már megkezdődött, illetve zajlik az új tagállamokban.

E folyamatokkal párhuzamosan 2007-ig csak Magyarországon nőtt az államadósság mértéke, amely át is lépte a maastrichti küszöböt. Ennek külső oka a korábbi adósságok folyamatos törlesztése, ugyanakkor belső oka az egyértelműen elhibázott hitelfelvételi politika. A többi kilenc új tagállamban folyamatosan csökkent az államadósság GDP-ben kifejezett értéke, illetve 2008-ban minimális növekedés volt jellemző Csehországra, Észtországra, Lengyelországra és Romániára, valamint jelentősebben nőtt a lett adósságráta. Az összteljesítményt tekintve azonban kiemelendő, hogy a válság idején felerősödő belső problémák újabb külső hitelekből történő menedzselése egyedül Magyarországon nem lehet járható út, miközben a többiek az eddig felmutatott teljesítményük miatt jóval hitelesebb szereplőként jelenhetnek meg ilyen jellegű igényükkel.

5) Kereskedelem

Ami a vámunióba belépő új tagállamok kereskedelmi aktivitását illeti, megállapítható, hogy minden új tagállamban közel megduplázódott, vagy több mint megduplázódott a teljes export értéke 2003-ról 2008-ra, ugyanakkor az import is jelentősen meglódult, és a 2008-as évet tekintve csak Csehország és Magyarország exportált többet, mint amennyit importált. *(8. táblázat)*

A külkereskedelmi tevékenység szempontjából sikeresebb visegrádi országokhoz, illetve Szlovéniához képest a három balti és a két balkáni új tagállam gazdaságának kedvezőtlenebb szerkezete és magas importigénye egyértelműen tükröződik külkereskedelmimérleg-hiányukban, amely 2007-ben GDP-jükhöz mérten mintegy 18 százalék (román, litván érték) és 29 százalék (bolgár érték) között alakult. (A jövedelemegyenleg ugyanakkor minden új tagállamban negatívban van, ez az oka annak, hogy mind a tíz országban – tehát a kereskedelmi teljesítmény szempontjából sikeres országokban is – hiányt mutat a folyó fizetési mérleg.)

8. táblázat

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Áruk és szolgáltatások exportja (milliárd euró)</i>						
Lengyelország	63,844	76,573	90,643	109,802	126,745	142,181
Csehország	49,996	61,915	72,347	86,866	101,934	117,526*
Szlovákia	22,366	25,341	29,349	37,626	47,436	53,587
<i>Magyarország</i>	<i>45,330</i>	<i>51,977</i>	<i>58,500</i>	<i>69,363</i>	<i>81,165</i>	<i>85,715</i>
Szlovénia	13,890	15,740	17,865	20,664	24,187	25,455
Észtország	6,033	7,044	8,876	10,602	11,359	12,094
Lettország	4,198	4,913	6,226	7,202	8,915	9,666
Litvánia	8,439	9,455	12,007	14,167	15,458	19,306
Románia	18,284	21,883	26,401	31,553	36,574	42,352
Bulgária	9,464	11,326	13,174	16,291	18,320	20,632
<i>Áruk és szolgáltatások importja (milliárd euró)</i>						
Lengyelország	69,001	81,374	92,455	114,717	135,541	154,478
Csehország	51,842	61,855	69,167	82,944	95,537	109,796*
Szlovákia	22,906	26,258	31,114	39,336	47,999	55,169
<i>Magyarország</i>	<i>48,240</i>	<i>54,708</i>	<i>60,137</i>	<i>69,986</i>	<i>79,639</i>	<i>84,138</i>
Szlovénia	13,949	16,091	17,983	20,824	24,636	26,523
Észtország	6,686	7,839	9,577	12,112	13,021	12,799
Lettország	5,453	6,658	8,098	10,647	13,169	12,695
Litvánia	9,400	10,737	13,492	16,608	19,271	22,921
Románia	22,215	27,372	34,512	43,297	53,913	59,632
Bulgária	11,377	13,620	16,716	21,031	24,705	28,404

Forrás: Eurostat (*előrejelzés).

Ami az újak exportjának és importjának szerkezetét illeti, vegyes a kép, és a trendek itt is visszautalnak a fejlettség szintjére. Bár összességében az EU15 és az EU27 export- és import-szerkezete gyakorlatilag megegyezik, érdekes eltérések tapasztalhatók az újak esetében. Az export tekintetében az EU27-ben a két meghatározó nagy árucsoport a vegyipari és feldolgozott termékek (SITC 5+6+8+9), illetve a gépek és szállítóeszközök (SITC 7), amelyek 2007-ben a teljes kivitel 44, illetve 40 százalékát adták. Az élelmiszerek, italok, dohány (SITC 0+1) 7, az energiahordozók (SITC 3) 6, a nyersanyagok (SITC 2+4) pedig 3 százalékkal részesedtek. Ehhez nagyságrendileg hasonló arányokkal elsősorban a visegrádi országok, valamint Szlovénia és Románia rendelkeznek, míg a többiek esetében különösen a SITC 7 termékek aránya alacsonyabb. A részletes árucsoportbontás helyett azonban talán még érdekesebb idézni az Európai Bizottság összehasonlító adatsorát, amelyben az exporttermékek négy csoportját különbözteti meg: nyersanyagintenzív, munkaintenzív, tőkeintenzív és K+F-intenzív exporttermékek aránya a teljes kivitelben. Itt még inkább kiviláglanak az új tagállamok közötti igen jelentős különbségek a versenyképesség szempontjából, és különösen kiemelkedik a magyar teljesítmény, ami nagyrészt az itt működő multinacionális tőkének köszönhető. (9. táblázat)

9. táblázat
Az export megoszlása tényezőintenzitás alapján

% / összes	Nyersanyagintenzív	Munkaintenzív	Tőkeintenzív	K+F-intenzív
	2006	2006	2006	2006
Bulgária	27	25	27	21
Csehország	8	18	29	45
Észtország	32	23	14	31
Lettország	35	26	21	18
Litvánia	44	22	13	21
<i>Magyarország</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>16</i>	<i>65</i>
Lengyelország	16	22	27	35
Románia	19	32	20	30
Szlovénia	6	22	32	39
Szlovákia	12	16	36	36
<i>Új-10</i>	<i>14</i>	<i>20</i>	<i>25</i>	<i>41</i>
<i>Régi-15</i>	<i>15</i>	<i>15</i>	<i>23</i>	<i>47</i>

Forrás: Európai Bizottság, 2009, p. 61.

Ami pedig a földrajzi irányultságot illeti, megállapítható, hogy az új tagállamok számára a legfőbb kereskedelmi partnerek (az importoldalán Oroszország, és Kína mellett) döntően a régi tagállamok, az újak közül pedig elsősorban a közvetlen, vagy közeli szomszédok. Mindez alapvetően a nyugat-keleti irányú működtőke-áramlással, illetve a küldő és felvevő piacok fejlettségével és méretével magyarázható. Bár volumenében a régi tagállamok a meghatározóak, dinamikájában a csatlakozás óta felértékelődött az újak egymás közötti árucseréje is, és különösen igaz volt ez 2007-ben, elsősorban az euróövezet lassulása miatt. Az Európai Bizottság számításai is rámutatnak, hogy 1999-ről 2007-re számottevő relációs átrendeződés zajlott le: az új tagállamok számára a régi tagállamok részesedése a teljes kivitelben 70 százalékról 60 százalékra fogyott, míg az egymás felé bonyolított export 13 százalékról 20 százalék közelébe emelkedett.

A kereskedelem alakulása természetesen egyszerre függ belső (termelési kapacitások és importigény), illetve külső (exportpiacok felvevőképessége) tényezőktől. Itt két fő kérdés adódik. A válság hogyan változtat az exportra termelő cégek helyzetén, mennyi bezárás és leépítés várható, illetve ezzel párhuzamosan egyáltalán várhatók-e új termelő beruházások a 2009-2010-es időszakban? A másik fő kérdés az, hogy az új tagállamok saját fő exportpiacai (német, francia, olasz) gyengélkedése miatt tovább fogják-e erősíteni egymás közötti, valamint külső partnerekkel történő árucseréjüket, illetve, hogy egy ilyen váltás milyen hatással lesz majd a korábbi exportteljesítményre, illetve bevételekre?

6) Külföldi működő tőke

A térségbe érkezett működőtőke-beáramlás 2003 és 2007 közötti trendjeit vizsgálva az alábbi változások állapíthatók meg. (10. táblázat) A visegrádi országokban a működőtőke-beáramlás hullámnak tűnik, és (akárcsak a többiek esetében) nem kapcsolható közvetlenül az EU-csatlakozáshoz. Lengyelország és Szlovákia esetében a csúcsev 2006 volt (mintegy 15 milliárdos, illetve 3 milliárdos értékekkel), míg Csehország és Magyarország számára a 2005-ös év volt kiemelkedő (9, illetve 6 milliárd eurós tőkevonással). Szlovénia a tagság első három évében összesen mintegy 1,5 milliárd eurónyi FDI-t vonzott, amely trend 2007-re látványosan megváltozott, hiszen ekkor egyetlen évben érkezett 1 milliárd eurós külföldi tőkeberuházás délnyugati szomszédunkhoz. Az adatok tanúsága szerint Észtországot 2005-től, a másik két

balti államot pedig 2006-tól fedezte fel igazán a külföldi működő tőke. Románia a visegrádi országok igen komoly versenytársaként tűnik fel az elmúlt négy évet vizsgálva: az FDI-fogadás szempontjából keleti szomszédunk 2004-ben, illetve 2006-ban és 2007-ben is – Lengyelország mögött – a második célország volt a tíz vizsgált ország között (2005-ben pedig a negyedik helyet foglalta el). A 2003 és 2007 közötti időszakban az új tagállamok közül a hullámzó trendek helyett töretlen FDI-növekedést csak Bulgáriában tapasztalhatunk (ahol ráadásul 2006-ra, 2005-höz képest, közel megduplázódott a működő tőke aktivitásának aránya). A 2008-as (előzetes) adatok már jelentősebb változást tükröznek, mivel a két legnagyobb új tagállam kivételével mindenhol az FDI (több esetben számottevő) csökkenését vetítik előre.

10. táblázat

FDI millió euró						Előre- jelzés	FDI/fő (inflow) euró	FDI/fő (stock) euró
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2007	2007
Bulgária	1851	2736	3152	5961	6109	4500	798	3252
Csehország	1863	4007	9374	4797	6674	6000	646	6612
Észtország	822	775	2255	1341	1815	1200	1353	8416
Lettország	270	512	568	1326	1589	1100	698	3183
Litvánia	160	623	826	1448	1412	1200	418	2977
Magyarország	1888	3633	6172	5428	4049	3500	403	6600
Lengyelország	4067	10453	8317	15198	12834	13000	337	2900
Románia	1946	5183	5213	9060	7141	8000	332	1914
Szlovénia	271	665	473	512	1073	500	531	4000
Szlovákia	1914	2441	1952	3324	2093	2000	388	5900
10 új tagállam	15051	31029	38301	48394	44789	41000	439	3716

Forrás: WIIW, 2008.

A volumenadatok mellett a tőke ágazati eloszlásáról elmondható, hogy a legnagyobb arányban a (szélesen értelmezett) szolgáltatások, ezen belül is elsősorban a pénzügyi szolgáltatások állnak az első helyen, míg a második meghatározó terület a feldolgozóipar, amely a legerőteljesebben a visegrádi országokban, Szlovéniában, valamint Litvániában és Romániában van jelen.

A külföldi működő tőke igen fontos szerepet játszott/játszik az új tagállamok többségében a rendszerváltás óta, ám ennek a hatásnak a mértéke eltérő. 2007-re a megtelepedett FDI a GDP-hez mérten Bulgáriában 86, Észtországban 73, Magyarországon 66, Szlovákiában 58, Csehországban 53, Litvániában 36, Lengyelországban 35, Lettországon 34, Romániában 33, Szlovéniában pedig csupán 23 százalékot tett ki. Ami pedig az egy főre jutó FDI-állományt illeti, Észtország messze kimagaslik a mezőnyből (mintegy 8400 euró), őt követi (szinte azonos, 6600 eurós értékekkel) Csehország és Magyarország. Meg kell azt is jegyezni, hogy a térségbe áramlott FDI mintegy 80 százalékban a régi tagállamoktól érkezett az új tagállamokba, ami értelemszerűen tovább erősítette az összefonódottságot, segítette elmélyíteni a gazdasági-pénzügyi kapcsolatokat, ugyanakkor hozzájárult a fogadó térség kitettségéhez, ami leginkább a mostani válság keretei között jelent kihívást.

A rendszerváltáskor az új tagállamok mindegyike a tőkeszegénység állapotában volt, továbbá a fejlett technológia és know-how hiányával küzdött. Ebben a helyzetben a külföldi működő tőke beáramlása – akár a privatizációra, akár a zöld mezős beruházásokra utalunk – egyértelműen kulcsszerepet játszott a szocializmusból kilábaló országok modernizációjában, nemzetközi versenyképességük megteremtésében és megerősítésében. A sikeresebb fogadó országokban ráadásul kiépült és megerősödött a külföldi cégek termelésébe/szolgáltatási tevékenységébe bekapcsolódó belföldi partnerek hálózata is. Bár az új tagállamok különbözőképpen függnek a külföldi beruházóktól, mivel országonként eltérő az FDI GDP-arányos, egy

főre jutó, szektoronkénti, illetve a magas hozzáadott értéket tartalmazó exportban képviselt részaránya, a mostani válságban minden új tagállam számára felértékelődik a hazai tőke megerősítése, és akár regionális terjeszkedése is, amelyre a legfejlettebb új tagállam, Szlovénia stratégiája jó példa.

7) Összegzés

Ez a tanulmány azt próbálta röviden bemutatni, hogy a tíz új tagállamot milyen előzetes teljesítmény után érte a 2008 őszi kirobbant globális válság. Összegzésként megállapítható, hogy azokat az országokat találta viszonylag kedvezőbb helyzetben a válság, amelyekre az elmúlt években magas, de nem túlfűtött növekedés, a foglalkoztatottság növelése, viszonylag alacsony infláció, az államháztartás stabilitásának fokozatos kialakítása, az államadósság tartós csökkentése, dinamikus exporttevékenység, valamint a működőtőke-import mellett a hazai tőkeerő növekedése (illetve legalább ezen elemek valamilyen kombinációja) volt jellemző. Ezek alapján megállapítható, hogy a válság a legerőteljesebben a fenntarthatatlan növekedési szerkezettel bíró balti államokat sújtja (miközben tény, hogy e három ország több szempontból jelentős javulást is fel tudott mutatni 2008-ig). Magyarország már 2007-ben elvesztette gazdasági fejlődésének korábbi lendületét, és ezzel párhuzamosan egy sor fontos mutatója is stagnált, vagy romlott a tagság első öt évében. Ilyen háttérrel hazánk a két számjegyű recessziót elszenvedő baltiak és a körülbelül -1,6 és -4 százalék közötti növekedést produkáló többi hat új tagállam között található az előrejelzések szerinti -6,3 százalékos értékével.

* * * * *

Referenciák

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

European Commission (2009): Five Years of an Enlarged EU – Economic Achievements and Challenges. *European Economy* 1/2009.

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14078_en.pdf

Túry Gábor – Vida Krisztina (szerk.) (2008): Monitoring jelentés 2008 – Az Európai Unióhoz 2004–2007-ben csatlakozott Tizek teljesítményéről.

http://www.vki.hu/rendszeres_kiadvanyok.shtml

Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (2008): Foreign Direct Investment in Central, East and Southeast Europe 2007–2008: Decline to Follow Uneven Growth.

http://www.wiwi.ac.at/pdf/fdi_june08_press_release.pdf

A BALTI ÁLLAMOK ÉS A VÁLSÁG

Meisel Sándor

A világgazdaságban az elmúlt időszakban kibontakozott pénzügyi válság és az ennek hatására elmélyülő gazdasági válság alapvetően érintette a három kis balti ország gazdaságát. A válság hatása, illetve annak mértéke esetenként nem egyformán mutatkozik meg, és nem is azonos intenzitású az egyes államokban (legalábbis egyelőre). Ennek ellenére a balti országok hasonló válság előtti fejlődési pályája, világgazdasági beágyazottságuk lényegében azonos jellege, a számos megegyező elem az általuk követett gazdaságpolitikában, valamint makrogazdasági és társadalmi adottságaik mind indokolhatják azt, hogy a három országra érvényes közös következtetéseket fogalmazzunk meg.

1) Előzmények

Litvánia, Lettország és Észtország elmúlt években mutatott fejlődési pályájának legfontosabb sajátossága, hogy az 1990-es évtized (részben a függetlenedési folyamattal, részben a világgazdasági fejleményekkel összefüggő) krízishelyzetein túljutva a 2000-es években kiemelkedő, a 2004-es csatlakozást követően pedig még inkább gyorsuló növekedési ütemet tudtak elérni, mind az Európai Unió tagállamaihoz, mind a keleti bővítés során csatlakozott országokhoz viszonyítva, sőt világgazdasági összehasonlításban is. Természetesen ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy viszonylag alacsony fejlettségi szintről indulva tudták ezt elérni. A GDP növekedési üteme 2003 és 2007 között Litvániában éves szinten 9,7, 6,7, 7,9, 7,7 és 8,8 százalékot tett ki. Lettorszában 7,5, 8,5, 10,6, 12,2 és 10,3 százalékot ért el a bővülés. Ezek az adatok Észtországban rendre 5,1, 5,9, 10,2, 11,2 és 7,1 százalékos szintet értek el.¹ A kimagasló és az egyes országok esetében esetleg csak egy-egy évben megtorpanó GDP-növekedési ütemek mögött több tényező húzódott meg.

A hajtóerő mindhárom ország esetében meghatározó módon a belső fogyasztás (helyenként, legfőképpen Lettorszában tudatosan és politikai megfontolásokból fenntartott, gerjesztett) rendkívül magas szintje volt. Pótlólagos növekedési impulzusok származtak a privatizációval és a zöldmezős beruházásokkal kapcsolatos működő tőke beáramlásából. Ennek mértéke először Észtországban, majd Litvániában emelkedett látványosan, de 2006–2007-re felzárkózott melléjük Lettország is. A működő tőke beáramlása mellett látványosan emelkedett a belső fogyasztás bővülésében is alapvető szerepet játszó pénzügyi tőke jelenléte, amely elsősorban a skandináv országokból (főleg Svédországból és Dániából, kisebb mértékben Norvégiából és Finnországból) származott. Az uniós csatlakozásból fakadó biztonságérzet ez utóbbit csak to-

¹ A gazdasági folyamatok alakulásáról lásd részletesen: Monitoring jelentések, Budapest, MTA VKI, 2005, 2006, 2007, 2008.

vább növelte. Hozzájárult a növekedéshez a csatlakozáskor megnyíló és kitáguló piacok támasztotta kereslet is. Az éveken keresztül fenntartott gyors ütemű GDP-bővülés hatására ugyanakkor a gazdaság túlfűtöttségének jelei is markánsan megmutatkoztak, ami mindhárom országban hozzájárult az infláció kezdetekben lassú, de később jelentősen felgyorsult növekedéséhez. Meg kell említeni, hogy a látványos gazdasági növekedés és a belső fogyasztás még dinamikusabb emelkedése, valamint a nagyon magas munkanélküliségi mutatók jelentős javulása (helyenként a ráta feleződése) fontos politikai legitimáló szerepet tölthettek be a mind egyik országban egymást gyakran váltó koalíciós kormányok számára.

A gazdasági eredmények, ezek belső fogadtatása és külső – sokszor kritika nélküli – értékelése elfedte a mögöttük meghúzódó strukturális gyengeségeket, elégtelenségeket, e fejlődési pálya ingatag alapjait. Mindez 2007 után, de a világgazdasági válság jeleinek felbukkanásakor még inkább megkérdőjelezte ennek a fejlődési pályának a tartós fenntarthatóságát. A gazdaságok strukturális gyengesége, amelyek 2007 végétől kezdődően a válságtól függetlenül is megmutatkoztak és már akkor is érzékelhetően negatívan hatottak ki a növekedés ütemére – részletes elemzésük nélkül – a következőképpen foglalhatók össze.

- * A javuló tendenciák ellenére mindegyik országban, de főleg Litvániában és Lettorszáiban az uniós átlaghoz viszonyítva alacsony maradt a gazdasági aktivitás szintje. A bővülő fogyasztás mellett rendkívül kedvezőtlenül alakult a belső megtakarítások színvonala (a fogyasztást a kedvező külső hitellehetőségek táplálták).
- * A termelékenység növekedése messze elmaradt a jövedelmek növekedésétől: 2006–2007-ben a reálbérek 20 százalék körüli növekedését a termelékenységnek csak 6-7 százalékos javulása kísérte.
- * A növekedési adatok mögött mindhárom országban a külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg nem szűnő, sőt időről időre növekvő hiánya húzódott meg. Ez utóbbi 2007-ben az észti GDP 17,7, a lett 13,0, a litván 14,0 százalékára rúgott. A három ország külkereskedelmi beágyazottsága mind a kereskedelmi szerkezetet, mind a relációs megoszlást tekintve gyengeségeket vetített elő. Egyrészt, az alacsony hozzáadott értékű termékek domináltak főleg a litván és a lett exportban, e zömmel alapanyagokból álló kivitelnek az értékesítési kilátásai a felvevőpiacokon tapasztalható feldolgozóipari recesszió miatt rendkívül rosszak. Másrészt, a kereskedelem bővülésének egyik legfontosabb húzóereje mindhárom balti ország esetében az egymás közötti forgalom volt, ami a nagyjából párhuzamosan mozgó piacok egyidejű visszaesésével súlyos problémaként jelent meg.
- * A külföldi tőke az elmúlt években nagyrészt nem a jövőbeni exportkilátásokat javító területekre áramlott. Meghatározó célpontjaivá a balti térség szolgáltató (elsősorban pénzügyi és kereskedelmi, valamint építőipari) ágazatai váltak. Emellett kiemelkedő volt az ingatlanpiacra beáramlott tőke nagysága, főleg Lettorszáiban, miközben az FDI hatása a korszerű feldolgozóipari termelésben mindenhol korlátozott maradt.

A balti államok az uniós csatlakozás előtti időszakban sajátos, rögzített árfolyam-politikát alkalmaztak, majd ezt követően az új tagállamok közül elsőként léptették be a valutájukat az ERM II árfolyamrendszerbe (Litvánia és Észtország 2004-ben, Lettország egy évvel később). Ez egyrészt összhangban volt a tagságot megelőző monetáris technikájukkal, egyúttal azt a markáns törekvésüket testesítette meg, miszerint a lehető legrövidebb időn belül csatlakozni kívánnak az eurózónához. Ez Litvániának hajszal híján sikerült is, ám az Európai Tanács 2006-ban ehhez nem járult hozzá. A megugró infláció később mindhárom ország esetében évekre eltolta a csatlakozás lehetséges dátumát. Az alkalmazott árfolyam-mechanizmusnak köszönhető árfolyam-stabilitás politikai értelemben a válság előtt gyümölcsözőnek bizonyult a kormányok számára. 2008-tól kezdődően a nemzeti valuták jelentősen felértékeltek voltak, valamint a monetáris politika merevségei és a mozgástér ebből fakadó gyakorlati hiánya, mint látjuk, visszaütöttek és súlyosbították a válságkezelés nehézségeit. Ennek ellenére a három balti kormány fenn kívánja tartani a rögzített árfolyamot. A térségben a lakossági kölcsönök több mint háromnegyede euró alapú, az esetleges leértékelés esetén a hitelfelvevők többsége képtelen

lenne fizetni a törlesztéseket. További érv az eddigi árfolyam-politika mellett, hogy a baltiak továbbra is fenntartják gyorsított ütemű eurózóna-csatlakozási terveiket.²

Az említett tényezők hatására a GDP növekedési üteme 2007-ben Litvániában ugyan még valamelyest nőtt, Lettországból és Észtországból azonban csökkenésnek indult. Összességében megállapítható, hogy a növekvő inflációval, a kereskedelmi és a fizetési mérleg megugró és magas szintjével, a lakosság növekvő eladósodásával, a versenyképességi gyengeségek felszínre kerülésével kísért növekedési pálya kifulladásra látszott a balti államokban, valószínűleg a válság nélkül is korrekcióra szorultak volna. A 2008-ban kirobbanó pénzügyi és gazdasági válság azonban ezt a politikailag nehezen kezelhetőnek látszó korrekciót rendkívül drámai módon tette sürgetővé és elengedhetetlenné.

2) A válság hatásai a balti gazdaságokra

A 2008-as év fejleményei látványosan és negatívan érintették mindhárom balti gazdaságot. Litvániában az első negyedévben a GDP még 5 százalékkal tudott bővülni, a következő negyedévben stagnált, az év utolsó három hónapjában pedig 4,8 százalékkal csökkent. Lettországból az első negyedév 3,6 százalékos GDP-bővülését a következőben szintén stagnálás, a harmadik negyedévben már 4,6 százalékos, a negyedik negyedévben pedig 10,5 százalékos visszaesés követte. Észtország 2008 első negyedévében 0,5, majd 0,9 százalékos visszaesést regisztrált, ami az év második félévében elérte a 3-4 százalékos csökkenést.

Rendkívül borúlátóak a 2009-re vonatkozó, szinte hónapról-hónapra lefelé korrigált GDP-előrejelzések. Az Európai Bizottság január eleji prognózisa a visszaesés lehetséges mértékét Litvániában 4, Lettországból 6,9, Észtországból 4,7 százalékra tette. A Nemzetközi Valutaalap nagyjából hasonló időben kiadott becslés ezeket a GDP-adatokat az országok előbbi sorrendjében 5, 12, illetve 9 százalékos csökkenésként jósolta. A 2009. év eddigi időszakában rendszeresen közzétett előrejelzések (EU, IMF, EBRD, nyugat-európai bankok és a balti jegybankok) egyaránt és rendre jelentősen rontottak a várható éves GDP adatokon. Az Európai Bizottság legutolsó májusi prognózisa 2009 egészére Litvániában 11, Lettországból 13,1, Észtországból 10,3 százalékos visszaesést jósolnak, de más források nem zárják ki egyik ország esetében sem egy akár a 15 százalékos, vagy annál nagyobb mértékű GDP-zuhanást. Ez a két-három évvel ezelőtti 10 százalékos körüli vagy azt meghaladó növekedéshez képest példátlanul drámai visszaesés. A borúlátó éves előrejelzéseket alátámasztják a bizottság 2009. első negyedévére vonatkozó tényadatai: az év első három hónapjában a GDP az előző év első negyedévéhez képest Litvániában 10,9, Lettországból 18,6, Észtországból pedig 15,6 százalékkal esett vissza.

A gazdasági zuhanással párhuzamosan egyre pesszimistább prognózisok születnek a munkanélküliségre vonatkozóan is. 2008 decemberében 2009-re Litvániának az Európai Bizottság 8, Lettországnak 10,4, Észtországnak 9,2 százalékos munkanélküliségi rátát jósolt, Ma ezek a 2009-es bizottsági előrejelzések Litvániára 13,8, Lettországra 15,7, Észtországra 11,3 százalékra módosultak. A gazdasági kilátások lefelé történő korrekcióinak következtében ezek az adatok akár tovább is romolhatnak. Megint csak elmondható, hogy az egy évvel korábbi 3,9 százalékos litván, 5,4 százalékos lett és 3,6 százalékos észt munkanélküliségi mutatókhoz képest a jelenlegi 2009-es éves prognózisok, valamint az első negyedéves adatok (az országok előbbi sorrendjében 11,6, 15,5 és 9,1 százalékos szintek) hidegzuhanyként hatnak mindegyik országban.

Litvániában az év eleji előrejelzések 11 százalékos, Lettországból csaknem 15 százalékos, vagy még nagyobb inflációt vetítettek előre. Az infláció megugrásának ütemét nem tartották

² Rosenberg (2009)

súlyosnak Észtországban. Az Európai Bizottság 2009 májusában javította e prognózisokat, Litvániának 3,6, Lettországnak 4,6, Észtországnak 0,6 százalékos éves inflációt jósolt.

Mindhárom ország érzékeli 2008 második félévétől kezdődően a hitellehetőségek nagyon nagy mértékű beszűkülését, a fizetési mérleg hiányának rendkívüli finanszírozási nehézségét, habár e tekintetben Lettország pozíciója a másik két államénál egyelőre sokkal rosszabb. A helyzetet itt súlyosbítja az amerikaihoz méretben nem mérhető, de jellegében hasonló ingatlanpiaci buborék kipukkanása, az ingatlanárak az elmúlt néhány hónap alatt a felére zuhantak, míg a másik két országban 20-30 százalékkal csökkentek. A litván gazdaság számára is komoly veszélytényező a lakosság külföldi fizetőeszközben való nagy mértékű eladósodottsága.

Általánosságban elmondható, és talán nem tévedünk nagyot, hogy 2008 ősze előtt a balti országok lakossága és kormányai (sem) érzékelték a válság fenyegető voltát és mértékét. Lettországnak például a kormánynak 2008. augusztusban még szembe kellett néznie a nyugdíjak emelését kikényszeríteni szándékozó népszavazással, amely érvénytelennek bizonyult. Siker esetén a szakértők szerint az őszi fejlemények maguk alá temették volna az egész lett nyugdíjrendszert. A válság első jeleire a legrosszabb helyzetben lévő Lettország és Litvánia, de részben Észtország kormánya is döntően azonnali, túzoltó jellegű reagálásokban gondolkodott. Az államcsőd érzékelhető veszélye az év végén konzisztensebb és főleg radikálisabb lépések megfogalmazására kényszerítette elsősorban Lettországot az IMF-EU támogatás igénybevétele kapcsán, de a külső segítség elkerülhetetlenségének esetleges veszélye reagálásra készítette a másik két kormányt is, amelynek eredménye a 2008. végén, illetve 2009 január-márciusában megtett vagy megtenni kívánt, napról-napra módosuló (kényszer)lépések.³

3) A válság kezelésére tett eddigi lépések

Lettországnak, mint a balti országok között a leggyengébb és legsebezhetőbb gazdaságú országnak a helyzete a leginkább kritikus. Az uniós tagállamok közül Magyarországot követően Lettország 2008 decemberében kénytelen volt kérni és elfogadni a masszív külső segélycsomagot. Ennek konstrukciója lényegében megegyezik a magyar segélycsomaggal. A 7,5 milliárd euró nagyságú hitelkeret döntő részét az IMF, kisebb mértékben az EU, a Világbank, az EBRD és néhány uniós tagállam (elsősorban a skandinávok, valamint kisebb mértékben Csehország, Lengyelország és Észtország) adták össze. A lett GDP-hez mérten ez a keretösszeg kiemelkedően nagy, a Magyarországnak nyújtotthoz képest és a magyar GDP-hez viszonyítva nagyságrenddel nagyobb. A segély ára természetesen egy szigorú takarékosági program igénye és elfogadása volt. A lett kormány ígéretet tett az áfa megemelésére, a költségvetési deficit 5 százalékos, majd 2011-ben, 3 százalékos szinten tartására.

A válságnak és a válságkezelésnek Lettországnak politikai következménye is lett. 2009. február elején a Godmanis-kormány még túlélte egy bizalmi szavazást a törvényhozásban. A decemberben kezdődött és januárban tömegessé vált lakossági tiltakozások hatására először alkotmányos hatáskörére hivatkozva a lett államfő helyezte kilátásba előrehozott választásokat, mígnem február közepén a kormánykoalíció két pártja kihátrált a miniszterelnök mögül, aki 20-án lemondott. Az új kormány Valis Dombrovskis vezetésével márciusban állt fel. Első intézkedései között szerepelt a korábbiaknál koherensebb és főleg jóval keményebb válságkezelő program kidolgozása.

Az IMF-kötelezettségek alapján megfogalmazott válságkezelő intézkedések eddig elsősorban a kiadások visszafogására koncentrálnak, ezt tovább erősíti az új kormány csomagja is. A gazdaság élénkítésére szinte alig jut forrás. Az egymást követő kabinetek eddig összesen 40

³ Barysch (2009)

százalékos államháztartási kiadáscsökkentést irányoztak elő. Ez főleg a közszférát érinti. Ennek keretében a közalkalmazotti béreket 20 százalékkal csökkentették, aminek hatására a magánszférában is lefelé indultak a bérek. Fizetéscsökkentést hajtottak végre az állami cégek igazgatóságában. Mérsékelték az államigazgatásban foglalkoztatottak számát, a leépítések 8000 állás megszüntetéséhez fognak vezetni, ami a köztisztviselők harmadát érinti. Jelentősen mérsékelték a jóléti kiadásokat: csökkentették az egészségügyi és az oktatási rendszer finanszírozását, kilátásba helyezték több oktatási intézmény és kórház bezárását, visszafogták a nyugdíjpénztári befizetések állami részét, elhalasztották a nyugdíjak kiigazítását, visszatartották a nemzetközi intézmények tagdíjainak folyósítását. A szakértői számítások a takarékosági intézkedések összehatását a GDP minimum 7 százalékára teszik, de ez könnyen 10 százalék fölé is emelkedhet. A miniszterelnök szerint nem elképzelhetetlen a költségek további lefaragása, adóemelés (tervbe vették az ingatlanadó bevezetését, ez előkészítés alatt van). Csak így, valamint az elosztórendszerek szerkezeti átalakításával látják ugyanis elképzelhetőnek az államcsőd elkerülését és esetleges pótlólagos források elkülönítését a gazdaság élénkítésére. A további szigor ugyanakkor ördögi spirálba taszíthatja az országot, mivel hatására zsugorodik a gazdaság, ami megint csak nagyobb takarékoságot és esetleg adóemelést indukál.

A külföldi hitelcsomag felhasználása is sokkal inkább stabilizációs, konszolidációs, talán megkockáztatható: tűzoltó jellegű törekvéseket tükröz Lettorszáiban. A 2009–2011-es időszakra kapott kölcsönök 36 százalékát a bankszektor stabilizációjára kívánják fordítani. A pénzügyi rendszer fenntartása érdekében radikális lépést tettek Lettorszáiban: államosítani kellett a legnagyobb lettországi bankot, a Pareks Bankat. Emellett a másik két balti gazdaságot is érinti az az ígéret, miszerint a skandináv bankok hitel visszafizetési halasztást és részletfizetési lehetőséget helyeztek kilátásba az ügyfeleiknek. A hitelcsomag további 35 százalékkal a költségvetési hiányt tömök be, 21 százaléka jut az adósság refinanszírozására, miközben 8 százaléka marad a hitelpiac élénkítésére, állami hitelkonstrukciókra.

Az év első negyedében zavarok keletkeztek a külföldi hitelcsomag újabb részleteinek leírásában, mivel az IMF-nek kételyei támadtak az 5 százalékos deficitcél teljesíthetőségét illetően. E problémák a Dombrovskis-kabinet határozott intézkedései hatására megoldódtak. Ugyanakkor Magyarországhoz hasonlóan Lettorszáiban is felmerült a gazdasági visszaesés reméltnél súlyosabb volta miatt a 2009-es hiánycél enyhítése, némi lazítása, erről tárgyalások folynak az IMF és az EU bevonásával.

Sok szakértő arra számított, hogy az IMF hitelkeret egyik feltétele a lat leértékelése, az eddig követett árfolyam-politika feladása lesz. Ez nem következett be, egyelőre ilyen kényszerrel nem támasztottak Lettországgal szemben, habár ezzel kapcsolatban a vélemények meglehetősen eltérnek. A becslések szerint a lat mintegy harminc százalékkal túlértékelt. A szakértők ennek kapcsán hangsúlyozzák, hogy amennyiben a hitelmegállapodás érintette volna a lett árfolyam-politikát, ez óhatatlanul kihatott volna a hasonló mechanizmust alkalmazó másik két balti állam monetáris politikájára is, esetleges dominó effektusként azokat is annak átértékelésére és valutájuk leértékelésére kényszerítette volna. A pénzügyi rendszer és a valuta védelme Lettorszáiban 25 százalékkal csökkentette a jegybank tartalékokat. (Ez a csökkenés Litvániában 3,2, Észtországban 5 százalékot tett ki.)

Litvániában is járt 2008 decemberében az IMF delegációja. A tárgyalások eredményeként megállapították, hogy ennek az országnak nincs azonnali szüksége a lettországihoz hasonló hitelfelvételre. A litván kormány képviselői ugyanakkor nem tekintik ezt kizártnak a jövőben. Hitelmegállapodás nélkül is, hogy ennek veszélyét mérsékeljék, vagy elkerülhessék, a kormány 2008 végén elfogadta a takarékosági program első elemeit. Ide tartozik a pénzügyi szektor erősítése, az áfakulcsok növelése, a közkiadások és a közszférában fizetett bérek csökkentése. Az intézkedések itt sem terjednek ki a valutaárfolyam leértékelésére. A tervezett lépések hatására, amit súlyosbított azok rossz előkészítése és kommunikálása, az egyeztetések elmaradása, bizonyos elemeket visszavontak (például a gépkocsikra kivetett különadót). Az elszegényedés és a munkanélküliség veszélyét érzékelő litvánok tiltakozása a lettországihoz hasonló kormányellenes tömegmozdulásokra vezettek a fővárosban 2009. januárban.

A takarékosági csomagot azonban Litvániában is szigorítani kellett a 2009-es év tavaszi hónapjaiban, ami közel 1 milliárd euróval csökkentette a közkiadásokat. A kormány további, a közszférában foglalkoztatottak számát és bérét érintő intézkedéseket sem tart kizárhatónak. Módosításokat vezettek be a litván adórendszerben. Az év elején néhány százalékponttal mérsékeltek a személyi jövedelemadót, de 5 százalékponttal emelték a vállalati nyereségadót és 1 százalékponttal az áfát.

Litvániában Lettországgal ellentétben jut valamennyi forrás a gazdaság élénkítésére is. 2009. február végén a kormány gazdaságélénkítő tervet tett le az asztalra, amely vállalkozói hiteleket nyújt, elsősorban a kis- és közepes vállalatoknak, állami beruházásokat finanszíroz, valamint munkahelyeket próbál megőrizni, főleg a válságnak rendkívül kitett építőiparban. A mintegy 1,6 milliárd eurós keret forrásául a strukturális alapok pénzeit és magánbanki hiteleket jelölték meg. A kormányfő szerint ez a lépés még nem növeli a költségvetés hiányát a tervezett 5 százalék fölé.

Észtország helyzete látszik a három ország közül ezidáig a legstabilabbnak. Ez az észti gazdaság viszonylag erőteljesebb voltával, nagyobb rugalmasságával, a felhalmozott nagyobb tartalékaival függ össze elsősorban. 2008 decemberében nem is merült fel a szomszédjaihoz hasonló külső hitelkeret szükségessége, sőt az ilyen igényt az észti kormány határozottan cáfolta. Ennek ellenére nyilvánvalóan Észtország sem kerülheti el a megszorító és takarékosági intézkedéseket, mégha ezek kevésbé fájdalmas súlyúak is a másik két országhoz képest. A kormány 2009. február elején költségvetési módosítást vitt a törvényhozás elé, amit bizalmi szavazással kötött egybe. A szavazás meggyőző többséggel megerősítette a kormányt és elfogadta a takarékosági csomagot.

Ennek elemei a közkiadások közel 10 százalékos csökkentése, amelynek összege meghaladja az 500 millió eurót, ami magában foglalta a közszférában dolgozók béreinek visszafogását is. A vártnál rosszabb makrogazdasági adatok hatására a kormány áprilisban további takarékoságról döntött. Az ígértnél kisebb mértékben emelték a nyugdíjakat, tervezik a védelmi kiadások lefaragását, a közalkalmazotti létszám csökkentése után a bérek további mérséklését helyezték kilátásba. Az átlagbér Észtországban 2009 első negyedében 1,5 százalékkal csökkent. Adóemelésre a kormány szerint egyelőre nincs szükség, habár az ellenzék 5 százalékponttal, 26 százalékra emelné az egykulcsos jövedelemadót. A pénzügyi rendszer stabilizálása érdekében 2009 márciusában az észti és a svéd jegybank előzetes megállapodást írt alá, amely csaknem 1 milliárd eurós hitellehetőséget nyújt az észti pénzügyi bizalom erősítése céljából.

Az észti kormány igyekszik gazdaságélénkítő intézkedéseket is tenni. Tavasszal 360 millió eurós hitelkeretet hagytak jóvá a kis- és közepes vállalatok hitelhez jutása és exportjának fenntartása, a turizmus és a kutatás-fejlesztés finanszírozása céljából, továbbá állásteremtő és szociális programokra. A kormány 2009 májusában 700 millió euró nagyságú hitelmegállapodást írt alá az Európai Beruházási Bankkal, amelynek legfőbb célja a gazdaság élénkítése, azon belül is több mint háromnegyedét az emberi erőforrások fejlesztésére szánják.

A megszorító intézkedések és az esetleges további lépések alaposan erodálták a koalíció és annak vezető pártjához tartozó miniszterelnök iránti bizalmat, mind a kormány, mind a kormányfő népszerűsége látványosan zuhant. Ez utóbbi meglebegtette lemondásának lehetőségét is. Nem kizárt tehát, hogy balti szomszédjaihoz hasonlóan a gazdasági válságnak a politikai szférát elérő hatása lehet Észtországban is.

* * * * *

Referenciák

- Szilágyi, J. (2008): Észtország. Vida, K. (szerk): *Monitoring Jelentés 2008: Az Európai Unióhoz csatlakozott tizek teljesítményéről*, Budapest, MTA VKI, 2008, pp. 45–53.
- Meisel, S. (2008): Lettország. Vida, K. (szerk): *Monitoring Jelentés 2008: Az Európai Unióhoz csatlakozott tizek teljesítményéről*, Budapest, MTA VKI, 2008, pp. 53–61.
- Wisniewski, A. (2008): Litvánia. Vida, K. (szerk): *Monitoring Jelentés 2008: Az Európai Unióhoz csatlakozott tizek teljesítményéről*, Budapest, MTA VKI, 2008, pp. 61–69.
- Szilágyi, J. (2007): Észtország. Túry, G. – Vida, K. (szerk): *Összehasonlító monitoring jelentés a 2004-ben az Európai Unióhoz csatlakozott nyolcak teljesítményéről*, Budapest, MTA VKI, 2007, pp. 13–20.
- Meisel, S. (2007): Lettország. Túry, G. – Vida, K. (szerk): *Összehasonlító monitoring jelentés a 2004-ben az Európai Unióhoz csatlakozott nyolcak teljesítményéről*, Budapest, MTA VKI, 2007, pp. 35–43.
- Weiner, Cs. (2007): Litvánia. Túry, G. – Vida, K. (szerk): *Összehasonlító monitoring jelentés a 2004-ben az Európai Unióhoz csatlakozott nyolcak teljesítményéről*, Budapest, MTA VKI, 2007, pp. 28–35.
- Szilágyi, J. (2006): Észtország. Vida, K. (szerk): *Monitoring jelentés a nyolc közép- és kelet-európai tagország második uniós évéről*, Budapest, MTA VKI, 2006, pp. 20–36.
- Meisel, S. (2006): Lettország. Vida, K. (szerk): *Monitoring jelentés a nyolc közép- és kelet-európai tagország második uniós évéről*, Budapest, MTA VKI, 2006, pp. 52–66.
- Weiner, Cs. (2006): Litvánia. Vida, K. (szerk): *Monitoring jelentés a nyolc közép- és kelet-európai tagország második uniós évéről*, Budapest, MTA VKI, 2006, pp. 66–82.
- Bakács, A. (2005): Észtország. Vida, K. (szerk): *Monitoring jelentés a nyolc új közép- és kelet-európai tagország első uniós évéről*, Budapest, MTA VKI, 2005, pp. 20–27.
- Lakatos, G. (2005): Lettország. Vida, K. (szerk): *Monitoring jelentés a nyolc új közép- és kelet-európai tagország első uniós évéről*, Budapest, MTA VKI, 2005, pp. 39–48.
- Wisniewski, A. (2005): Litvánia. Vida, K. (szerk): *Monitoring jelentés a nyolc új közép- és kelet-európai tagország első uniós évéről*, Budapest, MTA VKI, 2006, pp. 48–58.
- Barysch, Katinka (2009): New Europe and the Economic Crisis, Centre for European Reform, February <http://www.cerg.org.uk>
- Rosenberg, Christoph (2009): Why the IMF Supports the Latvian Currency Peg, *Europe Economic Monitor*, January 6. <http://www.rgemonitor.com>
- Swiss Baltic Chamber of Commerce rendszeres jelentései <http://www.sbcc-chamber.com>
- The Baltic Course különböző számai <http://www.baltic-course.com>

A PÉNZÜGYI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSAI ÉS A VÁLSÁGKEZELŐ PROGRAM BULGÁRIÁBAN

Szemlér Tamás

1) Kiinduló állapot és kiemelt kockázatok

A világméretű pénzügyi és gazdasági válságot megelőző években a bolgár gazdaság dinamikus növekedést mutatott. A GDP-bővülés mértéke 2002 óta minden évben meghaladta a 4 százalékot, 2004 óta pedig éves szinten 6 százalék felett alakult. Ez a tendencia 2008-ra is igaz volt, ennek azonban utolsó hónapjait már beárnyékolta a válság hatásai.

A bolgár gazdaság fejlődésében rejlő lehetőségeket a 2000-es évek elején felismerte a külföldi tőke is. A tőkeáramlás komoly támaszává vált a fejlődésnek. 2001 és 2007 között közel 22 milliárd eurónyi külföldi tőke áramlott az országba, s a 2008-ra vonatkozó előzetes adatok szerint ez az állomány az év végéig több mint 20 százalékkal (kb. 5,7 milliárd euróval) növekedett.¹ A külföldi tőke kiemelten fontos szerepe (2007-ben például az FDI tette ki az összes bruttó beruházás kétharmadát) esélyt jelenthet a gazdaság egyes szektorainak gyors modernizációjára, ugyanakkor kockázatot is hordoz magában: a külföldi befektetőktől és a globális gazdasági folyamatoktól való nagyfokú közvetlen függés, illetve a duális gazdaság kialakulásának veszélyét. A válság beköszöntével e kockázatok realitássá váltak.

Bulgária külkereskedelme terén az utóbbi néhány évben jelentős változások mentek végbe. 2000 óta – piaci árakon számolva – az ország importja több mint háromszorosára, exportja valamivel kisebb mértékben, több mint két és félszeresére növekedett. A két folyamat eredménye a külkereskedelmi hiány jelentős növekedése: az abszolút értéket tekintve több mint 4,5-szeres növekedés azt is jelenti, hogy a külkereskedelmi hiány GDP-hez viszonyított aránya – a dinamikus gazdasági növekedés mellett is – a 2000-hez képest több mint duplájára nőtt, és immár 30 százalékhoz közelít. Ez a mutató mindennél jobban érzékelteti a *bolgár gazdaság nyitottságát, a külföldi – kereskedelmi és befektető – partnerektől való függését*. A válság következtében beszűkült exportpiacok közepette ez a helyzet a korábbinál jóval komolyabb problémákat okozott.

2009 első hónapjainak adatai alapján megállapítható, hogy e tekintetben a helyzet jelentősen javult. A külkereskedelem egésze jelentősen csökkent, azonban az export visszaesése összességében kisebb mértékű volt, mint az importé. E folyamat, valamint a belföldi fogyasztás jelentős (2009 első három hónapjában 12,3 százalékos) visszaesése következtében az éveken keresztül egyértelműen a belföldi kereslet vezérelte növekedés helyett a növekedés (pontosabban a viszonylag mérsékelt visszaesés) fő támaszává az export vált. Mennyiben marad meg ez tartós tendenciaként, az majd csak a válság elmúltával derülhet ki, az azonban biztos, hogy a külkereskedelmi egyenleg javulása a válság egyik kedvező mellékhatásaként jelentkezik Bulgáriában.

¹ Az adatok forrása, ha másképp nincs jelölve: Mihailov (2009a).

2009 első hónapjaiban a folyó fizetési mérleg egyenlegére igen kedvezően hatottak a külkereskedelemben bekövetkezett, fent említett változások. A folyó fizetési mérleg hiánya 2009 első negyedében a GDP 17,8 százalékát tette ki, szemben az egy évvel korábbi 24,2 százalékkal.

Pozitívumként említhető az is, hogy az államháztartás egyenlege a válságot megelőző időszakban évek óta többletet mutatott (s ez még a 2008-as évre is igaz volt). Ez a kiinduló helyzet lényegesen kedvezőbb, mint a deficitese államháztartással rendelkező országoké (nem is beszélve Magyarországról), ugyanakkor a válság nyomán realitássá vált, hogy a szufficites államháztartási egyenleg az elkövetkező időszakban nem feltétlenül lesz tartható. A korábbi évek többletéből felhalmozott tartalék mindamellett viszonylag nagy mozgásteret biztosít gazdaságélénkítő programok, anticiklikus célzatú intézkedések finanszírozásához.

A kedvező makrogazdasági trendek a hosszú távú kamatok alacsony szintjében is tükröződnek. Ugyanakkor megemlítendő, hogy ezt az eredményt a valutatanácsos monetáris politikai módszer (angolul currency board) alkalmazásával érték el. A folyó fizetési mérleg tartósan jelentős hiánya, illetve a válság nyomán (átmenetileg) esetleg csökkenő hazai árszínvonal következtében a reálárfolyam és a nominálárfolyam elszakadhat egymástól, ami feszültségeket okozhat az eddig jól működő rendszerben.

Mindemellett továbbra is világos, hogy általában a bolgár gazdaság működése, különösen pedig a valutatanácsos módszer feszültségektől mentes fenntartása érdekében továbbra is fegyelmezett szabályrendszer és fiskális politika mentén kell tartani az államháztartást. E kényszerből – illetve ennek a politikai erők által való felismeréséből – adódóan 2009-re a júniusi választások ellenére sem született választási költségvetés. A bolgár kormány egyértelműen elkötelezte magát a fiskális fegyelem mellett, s továbbra is kitart a 2009-es év egészére vonatkozóan a pozitív államháztartási egyenleg célkitűzése mellett (igaz, a korábbi, a GDP-hez viszonyítva 3 százalékos célkitűzés időközben 1 százalékra módosult). Annak érdekében, hogy ezt a tervet tartani lehessen, a kormány júniusban bejelentette a közkiadások 500 millió levával való csökkentését 2009-re. Amennyiben a takarékosági intézkedések valóban meg hozzák a várt költségcsökkentést, úgy nem kizárt, hogy a célkitűzés megvalósítható (annak ellenére, hogy nyár elején egyes előrejelzések már deficitet vártak 2009 egészére vonatkozóan).

2) A válság terjedése – általános és országspecifikus problémák

A válság, akárcsak máshol, Bulgáriában is a pénzügyi szektort érte el először; a hitelkínálat drámai szűkülésén keresztül azonban gyorsan tovaterjedt a gazdaság egészére. A híradások – megint csak sok országhoz hasonlóan – gyárbezárásokról, elbocsátásokról szólnak, meghozzá olyan szektorokban is, amelyek húzóágazatnak számítottak. Jó példa erre a turizmus: bolgár sajtóértésülések szerint az utóbbi években Európa-szerte közkedvelt úticéllá vált bolgár tengerparton 2009 első hónapjaiban mintegy 100-120 szálloda várt vevőre. A „Kapital” c. bolgár gazdasági hetilap 2009 márciusának elején az ingatlanpiac összeomlásáról írt. A hír értékelésekor érdemes emlékeztetni arra, hogy az InvestBulgaria beruházásösztönzési ügynökség adatai szerint Bulgáriában 1998 és 2007 között a külföldi beruházások 21 százaléka áramlott ebbe a szektorba (összehasonlításként: a részesedést tekintve holtversenyben második feldolgozóipar, illetve a pénzügyi szektor aránya ugyanezen időszakban 19-19 százalék volt).

A válság fent vázolt terjedése számos országból jól ismert, Bulgáriában azonban 2009 elején két esemény tovább nehezítette a helyzetet. Az egyik az orosz-ukrán gázvita következtében előállt energiahiány volt. A szállítások szünetelése miatt, kielégítő tartalékok híján számos üzemet kellett leállítani; a leállítás költségei előzetes becslések szerint akár egy százalékponttal

is visszavethetik a GDP éves növekedését. Nem sokkal a gázválságot követően a görög gazdálkodóknak a határátkelőket elzáró blokádja jelentett újabb nehézséget, amely fontos kereskedelmi útvonalak használatát tette lehetetlenné.

Nem könnyíti Bulgária helyzetét az sem, hogy az EU-források – amelyek felhasználása számos új tagország, köztük Magyarország számára a jelenlegi helyzetben gyakorlatilag a fejlesztések kizárólagos pénzügyi forrását jelenti – kezelésével kapcsolatos problémák (komoly korrupciós vádak) miatt Brüsszel e források egy részét még 2008 közepén felfüggesztette. Az azóta megszületett értékelések nyilvánvalóvá teszik azt is, hogy a helyzetben nem következett be áttörés. Ez a probléma – amennyiben nem születik rá nagyon gyorsan megoldás – mindenképpen szűkíti Bulgária mozgásterét a válság kezelésében.

3) A válságkezelő program

A válság kezelése érdekében tett kormányzati intézkedések központjában az infrastruktúra-fejlesztő programok állnak. Mivel Bulgária szufficites államháztartással, valamint jelentős készpénztartalékkal rendelkezett, e programok beindításának megvoltak és jelenleg is megvannak a pénzügyi feltételei.

A 2009-re tervezett intézkedéseket a kormány 2009. január 30-án nyilvánosságra hozott dokumentuma, az ún. Sztanisev-terv² részletezi. A terv tipikus „keynesiánus” eszközrendszert vonultat fel; a fejlesztésekre szánt pénzüsszegek a bolgár gazdaság fejlettségéhez, illetve a jelenlegi gazdasági hangulathoz képest igencsak impozánsak. A terv értékelésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Bulgáriában az év első felében esedékesek a parlamenti választások – a kormányprogram nyilvánvalóan már a választóknak szóló kommunikáció eszköze is.

A Sztanisev-terv kiindulásként hangsúlyozza a bolgár gazdasági fejlődés dinamikáját (kiemelve a 2008. évi 6,8 százalékos GDP-növekedést) és a bolgár pénzügyi rendszer stabilitását, a bankrendszer problémamentes működését. Ez utóbbival kapcsolatban külön kiemeli az ország valutatartalékainak magas szintjét (2008 novemberének végén 28 milliárd leva), valamint a bankbetétek biztonságának a korábbinál is magasabb fokú garantálására hozott gyors kormányzati intézkedéseket.

A közberuházásokra, s ezeken keresztül új munkahelyek teremtésére szánt új (azaz valószínűsíthetően kifejezetten válságkezelési céllal elfogadott) keret 2009-ben 5,6 milliárd leva. E pénzüsszeg, valamint az ezen felüli, már korábban (tehát nyilvánvalóan a válságkezeléstől függetlenül, a hosszú távú fejlesztéspolitika részeként) betervezett pénzüsszeg felhasználása az *1. táblázatban* bemutatott fő célok között oszlik meg:

² Szergej Sztanisev akkori miniszterelnök után.

1. táblázat
A Sztanisev-terv legfontosabb elemei

A bolgár gazdaság megerősítése

- * Modern infrastruktúra kialakítása
 - o Az úthálózat fejlesztése és felújítása; középtávon (a 2009 és 2013 közötti időszak egészét tekintve) ez mintegy 7500 kilométernyi régi és újonnan megépítendő útszakaszt érint majd
 - o A vasúthálózat fejlesztése (villamosítás, felújítás, új szakaszok építése és villamosítása)
 - o A szófiai intermodális terminál kiépítésének megkezdése
- * Az energiatermelő szektor megerősítése
 - o A Marica Iztok hőerőmű felújítása és kapacitásbővítése
 - o A belenei atomerőmű építésének előkészítése
 - o Előrelépés a Nabucco és a Déli Áramlat gázvezetékprojektek terén
- * A versenyképes beruházások támogatása
 - o A Bolgár Fejlesztési Bank létrehozása
 - o Ipari parkok létrehozása
 - o A bolgár vállalatok innovációs tevékenységének, technológiai modernizációjának, valamint nemzetközi piacokra való kijutásának támogatása
- * Az üzleti környezet javítása
 - o A cégbejegyzés egyszerűsítése és meggyorsítása
 - o A kft-k minimális törzstőkéjének 50-szeres (!) csökkentése (5000 leváról 100 levára)
 - o A munkaadói járulék 2,4 százalékpontos csökkentése
 - o Az állami kezességvállalás kiterjesztése a nyugdíjalapra
- * A bolgár mezőgazdaság modernizációja

Intézkedések az emberek érdekében

- * A megfelelő munkahelyhez jutás támogatása
 - o Kedvezmények a munkavállalókat rövidebb munkaidő bevezetése révén megtartó munkaadóknak
 - o A szociális foglalkoztatás támogatása
- * A veszélyeztetett és a hátrányos helyzetű rétegek támogatása
 - o A munkanélküli-segély összegének emelése
 - o A családi és a gyermeknevelési támogatás növelése (ezen belül külön a fogyatékos gyermekek utáni nevelési támogatás növelése)
 - o A fogyatékosok nagyobb mértékű segítése
 - o A nyugdíjasok helyzetének javítása
- * Az oktatás és a tudomány reformjának folytatása
 - o E terület finanszírozásának 32 százalékos növelése (2008-hoz képest)
 - o Tudományos kutatási és innovációs alap létrehozása

Rekordnagyságú beruházások az egészségügy területén

Forrás: План на правителството за икономическа стабилност и напредък през 2009 г. („Sztanisev-terv”), www.bglegis.com/Stanishev_plan.doc

2009 első hónapjainak tapasztalatai alapján elmondható, hogy a terv megvalósítása több területen is megindult; kiemelkedően fontos a Bolgár Fejlesztési Bank tevékenységének lendületes beindítása. Ugyanakkor az is tény, hogy a válság hatására több konkrét fejlesztést is átütemeztek Bulgáriában. A program hatása nagyban függ a választások után megalakuló új kormány szándékaitól, azonban ezek pontos ismerete nélkül is nagy bizonyossággal állítható, hogy a 2009-es év egészét tekintve a reál GDP csökkenni fog Bulgáriában.

* * * * *

Referenciák

Mihailov, Anton (2009): Bulgaria: Coping with Multiple External Shocks. Vladimir Gligorov, Gábor Hunya, Josef Pöschl *et al.*: Differentiated Impact of the Global Crisis, Current Analyses and Forecasts No. 3, *Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*, WIIW, February 2009, pp. 24–27.

Mihailov, Anton (2009a): Bulgaria: Countercyclical Measures Help Mitigate the Shocks of the Crisis. Vladimir Gligorov, Josef Pöschl, Sándor Richter *et al.*: Where Have All the Shooting Stars Gone?, Current Analyses and Forecasts No. 4, *Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe*, WIIW, July 2009, pp. 30–33.

План на правителството за икономическа стабилност и напредък през 2009 г. („Sztanisev-terv”), www.bglegis.com/Stanishev_plan.doc

Kapital különböző számai

The Sofia Weekly különböző számai

CSEHORSZÁG ÉS A GLOBÁLIS VÁLSÁG

Túry Gábor

1) Előzmények

A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság 2008. augusztusi világméretűvé válását megelőzően a cseh gazdaság élvezte, és képes volt kihasználni a kedvező külső makrogazdasági környezet adta lehetőségeket. A gazdasági növekedés a korábbi dinamikus értékek után az ilyenkor „elvárható” és fenntartható (5-6 százalékos) szinten alakult. A cseh gazdaságnak is jellemzője az exportvezérelt gazdasági növekedés és az erős külpiaci kitettség, ezért a gazdasági teljesítmény nagymértékben függ a koronaárfolyam alakulásától és az exportpiacokon várható növekedési kilátásoktól. Az infláció alakulása nem tért el a környező országokban tapasztalt értékektől. A munkaerő-piaci folyamatok határozott javulást mutattak, mind a munkanélküliek számát, mind a kereslet-kínálat flexibilitását tekintve. A folyó fizetési mérleg alakulása, köszönhetően a tőkeimportnak és a külkereskedelem pozitív szaldójának, kedvező értéket mutatott. A maastrichti konvergenciakritériumok mind a kormányzati fiskális politikának, mind a jegybanki monetáris politikának köszönhetően az eredeti kormányprogramnak megfelelő ütemben teljesültek.

A nemzetközi válság idején a cseh gazdaság növekedési kilátásait a termelés – és ennek következtében az exportszerkezet – területén tapasztalható specializáció (elsősorban a feldolgozóipari termékek, különösen a járműgyártási ágazat és az azokhoz kapcsolódó vertikum) veszélyezteti és jelent kihívást mind a válság idején, mind pedig a jövőbeli fejlődést tekintve. A jelenlegi kedvezőtlen és kiszámíthatatlan külső tényezők a külkereskedelem, a gazdasági szereplők közti bizalom alakulása, a pénzügyi szolgáltatások, valamint a társadalmi jólét területén jelentenek leginkább kockázatot és veszélyt.¹

A kiszámíthatóság hiánya, a nagyfokú bizonytalanság miatt a növekedési kilátások, illetve a gazdaság visszaesésének mértéke nehezen jelezhető előre. Csupán a GDP növekedés várható értékére vonatkozó januári és júliusi előrejelzések közel 5(!) százalékpontos különbséget mutatnak. Ennek megfelelően a válságnak a cseh nemzetgazdaság idei évi teljesítményére gyakorolt hatását az év eleji mérsékelt növekedésről az év közepén stagnáló, azt követően pedig csökkenő értékre kellett módosítani.² A kormányzat a gazdasági növekedés feltételeinek megteremtése, valamint a válság társadalmi költségeinek enyhítése érdekében folyamatos válságkezelésre kényszerül.

¹ Komerční banka, 2009

² Czech Republic, Ministry of Finance, 2009: Macroeconomic Forecast Czech Republic

1. táblázat
A legfontosabb makrogazdasági mutatók alakulása

	2006	2007	2008*	2009**		2010**
				január	július	
GDP növekedés (év/év, %)	6,8	6,1	3,0	1,4	-4,3	0,3
Háztartások fogyasztása (év/év, %)	5,4	5,3	2,8	3,2	1,1	0,7
Kormányzati kiadások (év/év, %)	-0,7	0,4	0,9	0,5	1,3	0,5
Bruttó állóeszköz beruházás (év/év, %)	6,5	6,7	3,1	-0,2	-5,7	-1,5
A külkereskedelem részesedése a GDP növekedésből (százalékpont)	1,6	1,0	2,1	-0,7	-1,8	0,2
Átlagos inflációs ráta (%)	2,5	2,8	6,3	1,3	1,1	1,1
Foglalkoztatás (év/év, %)	1,3	1,9	1,6	-0,3	-1,8	-2,1
Munkanélküliség (átlagos, %)	7,1	5,3	4,4	5,2	6,8	8,5
Folyó fizetési mérleg (GDP %-ában)	-2,6	-3,2	-3,1	-1,8	-2,0	-0,9

* előzetes adatok, ** előrejelzés

Forrás: Ministry of Finance, 2009. Macroeconomic Forecast Czech Republic, June 2009 p. 16.

Az euróövezet gazdasága 2008 második negyedévtől kezdve visszaesést mutatott és ez a tendencia az idei évben is folytatódik. Csehország legfontosabb térségbeli kereskedelmi partnereinek – Szlovákiának és Lengyelországnak – növekedése szintén lassulást mutat. Ennek következtében az exportpiaci kilátások – főként a célországok behozatali ütemének alakulása miatt – a korábbi 3,8 százalékos növekedési értékkel szemben 2008-ban csökkenést mutatnak, és a 2009-es év további visszaesést hozhat. A cseh kivitel jelentős részét kitevő kulcstermékek iránti külső keresletcsökkenés miatt ezek 2008-ban még 2,9 százalékpontos hozzájárulása a bruttó hazai termékhez az idei évben az előrejelzések szerint 0,7 százalékpontra zsugorodhat.

A gazdaságban bizalmi válság tapasztalható, a gazdaság szereplői közötti kapcsolatok megromlottak, ami a média által sokszor felnagyított események, részben pedig az előrejelzések alapján prognosztizált kilátások következménye. Ez a belső fogyasztás csökkenésén és a beruházások visszafogásán mutatkozott meg. A belső kereslet visszaesése 2008-ban az előző évekhez képest 4,1 (I) százalékponttal alacsonyabb mértékben járult hozzá a GDP növekedéséhez. 2009-ben részben a borúlátó előrejelzések miatt a tavalyinál jóval rosszabb -2,5 százalékos értéket jeleznek előre.

2. táblázat
A GDP növekedés összetevői
(százalékpontos arányban)

	2005	2006	2007	2008*	2009**	2010**	2011**	2012**
Belső kereslet	1,7	5,3	5,1	1,0	-2,5	0,1	1,9	2,2
Fogyasztás	1,9	2,8	2,6	1,6	0,8	0,5	1,3	1,5
bruttó állóeszköz beruházás	-0,2	2,5	2,5	-0,6	-3,3	-0,4	0,6	0,7
Külkereskedelem	4,6	1,5	1,1	1,9	-1,8	0,2	0,6	1,0

* előzetes adatok, ** előrejelzés

Forrás: Ministry of Finance, 2009. Macroeconomic Forecast Czech Republic, July 2009 p. 26.

A lakossági megtakarítások szerkezete alapvetően konzervatív. A megtakarítások értéke 2008 júliusa és novembere között a befektetési alapokban, az ingatlanokban realizált befektetésekben csökkent. Az elsődleges eszköz értékvesztése javarészt az ingatlanárak csökkenésének következménye, ahova a háztartások és befektetési alapok helyezik megtakarításaikat. A kedvezőtlen trend ellenére a részvényt piac és befektetési alapok betöltötték szerepüket. A cseh pénzügyi szövetség adatai szerint az alapok nettó eladásai alapján, a háztartások júliustól

novemberig 12,5 milliárd korona értékben vontak ki tőkéket, majd helyezték át azokat kevésbé kockázatos banki megtakarításokba.

2008 novemberében a háztartások részvény és befektetési alapokban realizált megtakarításai 53,9 milliárd koronával voltak alacsonyabbak, mint egy évvel korábban. 40 milliárd koronát tett ki a részvényárfolyamból eredő veszteség. A lakossági megtakarításoknak mindössze 1,7 százalékát teszik ki ezek a befektetések, így a lakossági fogyasztásra, a belső kereslet alakulására csekély hatással vannak. Az ingatlanárak csökkenése sincs számottevőhatással a belső fogyasztás alakulására. A jólét és a belső kereslet alakulását jelentősen befolyásolja viszont a foglalkoztatási ráta alakulása, ami az előrejelzések szerint a következő két évben csökkenő trendet követ.

2) A válság hatása a cseh gazdaságra

A cseh növekedés a többi kelet-közép-európai kis országhoz hasonlóan nagymértékben függ a külső piacoktól. A cseh gazdasági konjunktúrát így alapvetően érintette a világméretű válság. Csehország mindamelllett elsősorban a termelés visszaesésének, illetve a gazdaság stagnálásának társadalmi következményeit kénytelen elszenvedni. Pénzügyi válságról egyelőre nem beszélhetünk. A válság leképeződésének belső okait a rendszerváltozás utáni cseh gazdasági növekedési szerkezetben kell keresni. A kilencvenes években a külföldi tőke előnyben részesítette a munkaintenzív, képzett munkaerőt igénylő, illetve az ipari hagyományokkal rendelkező ágazatokat. Csehországban egyes iparágakban – úgy mint a járműgyártás – teljes vertikumok épültek ki (részben a meglévő kapacitásokra, illetve hagyományokra épülve). A válság így nem csupán egy-egy ágazatot, de annak teljes vertikumát érintette.

A kedvezőtlen külső növekedés, és a mérsékelt, illetve csökkenő belső növekedési mutatók ellenére a cseh bankrendszer állapota és mutatói megfelelőek. A bankok kapitalizációja és tartalékai elérték a kívánt szintet (a 2008. szeptemberi banki tőke megfelelési mutató 12,89 százalék volt), éves profitrátájuk megfelelő (2008 első három negyedévében a nyereség 12 százalékkal nőtt). Az ún. toxic assets (értékpapírosított rossz hitelporfólió) mértéke elhanyagolható, a kölcsönportfólió jónak mondható. A külföldi valutában realizált kölcsönök, illetve tartozások mértéke nem kiemelkedő mértékű.

A bankközi pénzpiacon 2008 októberétől már érezhető a feszültség, ettől kezdve a bankok egy hétnél hosszabb kölcsönöket nem folyósítanak egymásnak. Emellett október végén a pénzpiaci rátát (különösen a hosszú lejáratú kölcsönök piacán) a diszkontráta és a Lombard ráta segítségével leszállítják. A Cseh Nemzeti Bank ennek érdekében két lépcsőben, novemberben és decemberben 1,25 százalékponttal csökkentette a jegybanki alapkamatot. A banki betétek kamatai ugyanakkor emelkedést mutatnak, annak ellenére, hogy a likviditási felesleg még mindig igen jelentős a cseh bankszektorban.

A kedvező likviditási adatok a háztartások, valamint a vállalati szektor hitelfelvételének drámai visszaesésével magyarázhatók. Az új vállalati hitelek csökkenése már 2008 januárját követően egyértelműen jelezte a növekedés visszaesését, míg a lakossági hitelfelvételi kedv csökkenése (év/év adatok alapján) 2008 novemberétől mutatható ki.

³ A tőke megfelelési mutató a hitelintézetek tőkéjét vetíti az általa vállalt és tartalékokkal nem fedezett kockázatok súlyozott értékére. A bankok által kötelezően betartandó arányszám, amelynek minimális mértéke a Bazel I. tőkeegyezmény ajánlása alapján 8 százalék.

3. táblázat
A monetáris mutatószámok alakulása

	2 hetes repo ráta (%)	Diszkont ráta (%)	Lombard ráta (%)
2008. február 8.	3,75	2,75	4,75
2008. augusztus 8.	3,50	2,50	4,50
2008. november 7.	2,75	1,75	3,75
2008. december 18.	2,25	1,25	3,25
2009. február 6.	1,75	0,75	2,75
2009. május 11.	1,50	0,50	2,50
2009. augusztus 7.	1,25	0,25	2,25

Forrás: Czech National Bank, 2009 http://www.cnb.cz/en/monetary_policy/instruments/

A cseh külkereskedelmi adatok határozott visszaesést mutatnak. Leginkább a Magyarországgal folytatott kereskedelem bővülése esett vissza. Furcsamód legnagyobb kereskedelmi partnerével, Németországgal folytatott kereskedelmén 2008-ben még nem látszanak komolyabb mértékben a válság jelei. Kiemelendő ugyanakkor, hogy 2009 első negyedének külkereskedelme mind az export, mind pedig az import tekintetében a két évvel ezelőtti időszakra esett.

A nettó export alakulása szempontjából a cseh külkereskedelem a magyarországihoz hasonló tendenciát mutatta. Az exportcsökkenés a belső kereslet és a reexport visszaesése mellett ment végbe, ami egyben importcsökkenést is jelentett, így az ország külgazdasági teljesítménye a csökkenő volumenadatok mellett is kedvező egyenleget mutat.

4. táblázat
A külkereskedelem alakulása a legfontosabb partnerekkel
(éves adatoknál előző év=100, időszakos adatoknál millió euró)

Export	Teljes	EU27	Német-ország	Szlovákia	Magyar-ország	Lengyel-ország	Orosz-ország
2007	118	118	114	121	123	123	138
2008	111	111	111	118	101	121	139
2007. jan-márc.	21 439	18 481	6 838	1 752	666	1 222	414
2008. jan-márc.	25 340	21 722	7 769	2 148	729	1 534	638
2009. jan-márc.	19 286	16 417	6 455	1 670	475	1 089	456
Import	Teljes	EU27	Német-ország	Szlovákia	Magyar-ország	Lengyel-ország	Orosz-ország
2007	116	116	114	119	131	119	93
2008	112	107	106	116	105	115	151
2007. jan-márc.	20 087	16 209	6 551	1 201	576	1 246	994
2008. jan-márc.	23 882	18 648	7 439	1 477	704	1 466	1 435
2009. jan-márc.	17 815	13 563	5 296	1 059	402	1 187	973

Forrás: Eurostat Comtext, 2009.

A térségbe érkező tőke mennyisége a – főként exportra termelő vállalatok esetében – a nemzetközi konjunktúra alakulásának megfelelően alakult. A magánosítás lezárultával kiemelkedő tőkeimport értékeket nem prognosztizálhatunk. A nemzetközi cégek tulajdonosi döntései mögött 2008-ban kismértékben, 2009 első negyedévének statisztikai alapján viszont időarányosan mintegy 30 százalékos(!) visszaesést lehet előrejelezni. Az előrejelzést alátámasztja az is, hogy a külföldi érdekeltségű vállalati kapacitások kihasználtságának csökkenésével és az eddig tervezett termelésbővítés elhalasztásával párhuzamosan az idei tőkeimport értéke visszaesést mutat.

A pénzügypolitika, illetve a kormányzati szektor az elmúlt két évben jól teljesített, ami részben a kedvező növekedési ciklusnak tudható be. Jóllehet még a jelenlegi növekedési mutatók mellett is lenne lehetőség a szigor enyhítésére, a kiadási oldalon tapasztalható feszes tervezés feladása azonban nem lenne célszerű. 2008-ban a költségvetés hiánya mindössze a GDP 1,2 százalékát tette ki, a kitűzött célhoz képest 1,7 százalékponttal volt alacsonyabb. Az államháztartás idei 3 százalékos GDP-arányos hiánya a növekvő szociális kiadások mellett a csökkenő bevételi oldallal indokolható. A szociális kiadásoknál elsősorban a munkanélküliség mértékének alakulása igényel komolyabb kiadási tételnek.

3) A válságkezelés eszközei Csehországban

A kormányzati válságkezelő programok fontosságát jelzi, hogy a makrogazdasági prognózisok készítése során komolyan számoltak az állam kiemelt szerepvállalásával. Az év eleji havi makrojelentésekben a költségvetési fogyasztás mértékét az előzetes várakozásoknál nagyobbra várták, míg az év közepi várakozások már csökkenést valószínűsítettek. 2009-re a kormányzati kiadások GDP-arányos mértékére vonatkozóan a januári becslés még 0,5 százalékos növekedést jelez előre az előző évhez képest, az áprilisi adatok már 1,8 százalékról szólnak, júliusban pedig már azt jelzik, hogy annak mértéke 1,3 százalékkal lesz nagyobb. A kezdeti bizakodó hangulat a 2010-re vonatkozó várakozások tekintetében is hasonló tendenciát mutat: a januári 0,0 százalékról áprilusra 1,2, majd júliusra 0,5 százalékra csökkent a várt kormányzati kiadás GDP-arányos becsült mértéke.

A jelenlegi válság okai elsődlegesen a külső tényezők megváltozására vezethetők vissza, így a *kormány célja nem a válság megoldása*. A válságkezelő programok a gazdasági visszaesést próbálják fékezni, illetve annak hatását igyekeznek enyhíteni. A válságkezelést Csehországban kezdetben a kormánykoalíció törékeny parlamenti többsége nehezítette, később pedig a kormány bukása tette bizonytalanná az elfogadott cselekvési terv megvalósulását. Az ellenzéki szociáldemokraták, a polgári demokraták, valamint a Zöld Párt megegyezésével létrejött ideiglenes kabinet (ügyvezető kormány, amely az októberi előrehozott választásokig vezeti az országot) mindamelllett már szélesebb parlamenti és politikai egyetértés mellett hathatja végre a korábbi terveket. Ennek lépései a következők:

1. fazes	2008. október – 2009. január	A kormányzat elfogadta azokat az intézkedéseket, amelyek a pénzügyi szektorban helyreállítják a bizalmat, továbbá védelmet nyújtanak (illetve enyhíthetik a hatásokat) a nemzetközi pénzügyi válság begyűrésével szemben. Az intézkedések költsége a GDP mintegy 0,85 százalékát teszi ki (32 milliárd korona), a várható gazdaságélénkítő hatás a GDP 2,6 százalékát is elérheti (összesen 98,8 milliárd koronát).
2. fazes	2009. februártól	A kabinet a Nemzeti Gazdasági Tanáccsal közösen kidolgozza a válság helyi megoldását célzó intézkedéseket, amelynek eredményeként előterjesztik a nemzeti válságkezelési tervet. A válságkezelés 1. fázisában kidolgozott intézkedések így egy komplex és célirányos válságellenes programban öltönek testet.

3. fazes	2009. március - október	A kormányzat ismerteti a felkészülési és növekedési stratégia eredményeit, melyek a gazdasági környezet megszilárdítására, valamint a gazdaság alkalmazkodóképességének növelésére szolgálnak. A további intézkedéseket a program értékelése során vezetik be.
----------	-------------------------	--

A cseh parlament alsóháza 2009 májusában fogadta el a „Gazdasági növekedést és a társadalmi stabilitást elősegítő törvénycsomagot”. Az intézkedéscsomagot a társadalombiztosítási törvénnyel és a jövedelemadó módosításáról szóló törvénnyel együtt 2009 júliusában fogadta el a Szenátus, így az (a munkanélküli ellátásról szóló törvények kivételével) 2009. július elsejétől hatályba léphetett. Az intézkedéscsomag a kormányzat szándéka szerint ideiglenes, hiszen kifejezetten a válság hatásainak enyhítésére jött létre, valamint a gazdasági növekedést és a foglalkoztatást kívánja ösztönözni. A bevezetett roncsprémium további sorsa is az ősszel hatalomra kerülő kormány döntési kompetenciája lesz.

2009 júniusában került a parlament elé a hozzáadott érték adó (áfa) csökkentéséről szóló törvény első olvasata. A tervezet szerint bizonyos szolgáltatások esetében az áfa alacsonyabb lenne az általános értéknél. Elsősorban a nagyszámú munkaerőt foglalkoztató, kifejezetten élómunkán alapuló tevékenységekről van szó (úm. éttermi szolgáltatások, fodrászat, bicikli-, ruhajavítás, kárpitos tevékenységek). A terv megvalósítását folyamatos monitoring tevékenység teszi teljessé.

4) A nemzeti válságkezelési terv

A nemzeti válságkezelési terv⁴ *komplex és célirányos válságellenes programban* foglalja össze a kormányzat eddigi intézkedéseit és koordinálja a további lépéseket. A tervben az alábbi célkitűzések és intézkedések kapnak helyet.

1. Adók:

- * a társadalombiztosítási járulék 1,5 százalékponttal történő csökkentése (a várt megtakarítás 18 milliárd korona);
- * a vállalati szféra adóterheinek csökkentése (2009 és 2010 között 2 százalékponttal);
- * a megtakarítások ösztönzése érdekében a jövedelemadózásban több könnyítés bevezetése az öt főnél kevesebbet foglalkoztató vállalkozások számára.

2. A vállalati és a magánszféra befektetéseinek támogatása:

- * az autók után fizetendő áfa mértékének csökkentése (mintegy 3 milliárd koronás költségvetési bevétel kiesés);
- * az adóbiztosíték alóli kötelezettség eltörlése az egyéni vállalkozók, valamint az öt főnél kevesebbet foglalkoztató vállalkozásoknál.

3. A foglalkoztatás és a mobilitás elősegítése:

- * a bért terhelő társadalombiztosítási járulék csökkentésével a vállalkozói terhek csökkentése (50-70 ezer az alacsony keresetű munkahely megtartását eredményezheti);
- * a közösségi közlekedés mintegy 2 milliárd koronás támogatása a munkavállalói mobilitás elősegítésére;
- * az Európai Szociális Alap forrásainak felhasználásával az átképzések támogatása.

⁴ Cseh Köztársaság kormánya, 2009a

4. A környezetvédelem és az infrastruktúra támogatása:

- * a vasúton a pályahasználati díj 20 százalékos csökkentése;
- * az alacsony energiafogyasztású épületek építésének támogatása; a panel program további 500-750 millió koronás támogatása;
- * a szállítási infrastruktúra támogatása; az Állami Infrastruktúra Alap fel nem használt pénzeszközeinek 2009-re történő átcsoportosítása (idén mintegy 90,3 milliárd korona);
- * más rendelkezésre álló keretek, illetve források felhasználása. (pl. vidékfejlesztési és megújítási program forrásainak kihasználása, illetve a meglévő források kiegészítése).

5. Csődtörvény és a szanálás/reorganizáció módosítása:

- * a csődtörvény módosítása, ami megerősíti a jelenlegi szabályozást azzal a céllal, hogy a fizetéképtelen adósok folytathassák a termelést a likviditási zavarok ellenére; a módosítás figyelembe veszi a bankok érdekeit, de szolgálja a vállalatok és a munkavállalók érdekeit is, hiszen nagyobb az esély munkahelyük megtartására.

6. Exportösztönzés és exporthitel:

- * pénzügyi források növelése garancia- és hitellehetőségek formájában; a Cseh- és Morvaországi Garancia- és Befektetési Bank segítségével a kormányzat kis- és középvállalatoknak biztosít 40 milliárd koronás alapot, ami maximum 80 százalékig, illetve 90 millió korona értékig nyújt garanciát;
- * exporttámogatás, a Cseh Export Bank (a 2008. novemberi tőkeemelés mellett) 2 milliárd korona biztosítási értékben teremt újabb lehetőségeket a vállalkozások számára;
- * mezőgazdasági vállalatok számára nyújtott támogatások és hitelek a Mezőgazdasági és Erdőgazdálkodási Garanciaalapból; az eddigi forrásokat 2,3 milliárd koronával emelték meg;

7. A kutatás-fejlesztés és az innováció támogatása:

- * az állami szerepvállalás megnőtt a kutatási-fejlesztési és innovációs projektek támogatása terén; további 1,8 milliárd korona bevonásával 24,8 milliárd koronára nő a pénzeszközök nagysága; az uniós alapból felhasználható forrással együtt 2009-ben összesen 32,4 milliárd koronára nő a program költségvetése.

A kormányzat 2008 novemberében fogadta el a lakossági betétek állami garanciaalapjának megemelését. A betétekre vonatkozó eddigi 25 ezer korona értékű állami garanciát felemelték 50 ezer koronára. Az intézkedésre annak ellenére szükség volt, hogy a válság begyűrűzése óta a lakossági betétek mennyisége nem csökkent. A három legnagyobb cseh kereskedelmi bank a ČSOB (Česká spořitelna), valamint a Komerční banka 2008 októberében még nem tapasztalt nagyobb mértékű pénzkivonást, rendelkeztek a biztonságos működéshez megfelelő likviditással. A cseh pénzügyminiszter állásfoglalása szerint a cseh bankrendszer megfelelően működik, a bankok pénztartalékai elegendőek. Ennek oka többek közt a kilencvenes években végrehajtott konszolidáció és szabályozás, amelynek következtében a betét-hitel arányok területén a bankok politikája rendkívül konzervatív maradt.

A kormányzat 2008. január elsejével bevezetett reformintézkedései,⁵ amelyeknek célja a költségvetés stabilizációja a jelenlegi válság idején a gazdasági növekedés ösztönzésére is alkalmazhatók. A legfontosabb célok tekintetében kiemelendő a háztartások keresletének ösztönzése, az adóterhelés csökkentése, a munkaerőpiac rugalmasságának fokozása, valamint a költségvetés kiadási oldalának csökkentése. A konkrét intézkedések, a következők:

- * a munkavállalói társadalombiztosítási járulék csökkentése, melynek költségvetési vonzatát (18,4 milliárd korona) a jövedelemadó változások bevételeiből teremtik elő;
- * az építőipari szektor számára és az infrastruktúra modernizáció keretében a Közlekedés és Infrastruktúra Állami Alapból 14,4 milliárd korona támogatás kifizetése;

⁵ Cseh Köztársaság kormánya, 2009b

- * 2,7 milliárd korona a kormányzati fizetések emelésére, ellensúlyozva a fizetés 2008-as reálérték vesztesét;
- * a Cseh Exportbank tőkéjének 2 milliárd koronás megemelése;
- * a Mező- és Erdőgazdasági Garanciaalap alaptőkéjének megemelése;
- * 600 millió korona értékben befektetésösztönző támogatás a technológia-központoknak;
- * 500 millió koronás társfinanszírozás biztosítása az európai uniós környezetvédelmi beruházásokhoz.

A cseh kormányzat a válság begyűrzése után 2008 novemberében jelentette be, hogy 2 milliárd korona értékben megemeli a Cseh Exportbank alaptőkéjét, ösztönözve a vállalati szektort az eddig a kivitel csekély hányadát adó kereskedelmi relációk súlyának növelésére. A cseh vállalati szektor kivitelének 85 százaléka a fejlett térség országaiba irányul, s a keleti piacok csupán a fennmaradó 15 százalékkal részesednek az exportból. A kormányzat várakozásai szerint a garanciaalap növelése olyan kockázatos és eddig feltáratlan piacok felé is irányíthatja a cseh exportöröket mint Vietnám, Kína vagy éppen Oroszország. A probléma ezzel csak az, hogy az intézkedés nem feltétlenül képes a gazdaság aktivizálására, hiszen jórészt ezzel a lehetőséggel csupán a nagy vállalatok képesek élni, míg a cseh export döntő részét a kis- és középvállalati szektor adja.

A kormányzat célja a feldolgozóipar túlzott súlyát csökkenteni a gazdasági növekedésben. Ennek érdekében a támogatások és fejlesztések a kutatási-fejlesztési, valamint az új technológiákat használó iparágakra helyezik a hangsúlyt.

A munkaerő-piaci helyzet is komoly problémákat tartogat, mindenekelőtt a segélyezés téren. 2008. decemberében a regisztrált munkanélküliségi ráta az előző hónapoz képest 0,7 százalékponttal nőtt, az év végén a ráta 6 százalékot mutatott. Az állástalanok száma (decemberben 352 ezer fő) lassú ütemben nő, amit alátámaszt a munkaerő-kereslet visszaesése is. A decemberi felmérés a betöltetlen munkahelyek számát tekintve visszaesést mutat. A 2009-es évben az állástalanok számának növekvő trendje figyelhető meg. A legutolsó munkanélküliségi ráta már 7,9 százalékos, s az előrejelzések szerint az év végére akár a 10 százalékot meghaladó érték is elképzelhető.

Komoly gondot okoz a cseh kormányzatnak a korábban az országba érkezett jelentős külföldi munkavállaló státusza. Ma Csehországban mintegy 12 ezerre becsülik a jelenleg állástalan bevándorlók számát, akik főként a Távol-Keletről (Mongólia, Vietnám), illetve Ukrajnából érkeztek. A kabinet komoly anyagi forrásokat mozgósított a feleslegessé vált munkavállalók hazatelepítésére (ingyenes hazaút, illetve 500 euró támogatás).

Idén biztosra vehető az állástalanok számának emelkedése. A kormányzat a segélyezés rendszerének átalakításával, a munkaügyi központok, valamint munkaközvetítők tevékenységének fokozásával igyekszik úrrá lenni a helyzeten. Ehhez a hazai források mellett az Európai Szociális Alap forrásai is rendelkezésre állnak. A legutóbb (májusban) a parlament alsóháza által – és a két nagy párt, a szociáldemokraták és a polgári demokraták konszenzusával – elfogadott 40 milliárd koronás válságcsomag a költségvetési megszorítások mellett számos könnyítést tartalmaz. Ilyen az adójóváírások körének bővítése (többek közt a gyerekek után járó kedvezmények), a munkanélküli-segély és a családi pótlék összegének emelése (előbbi esetében a járulék az eddigi öt hónap helyett hat hónapig jár), az ún. roncsprémium bevezetése (30 ezer korona, alternatív meghajtású autók esetében 60 ezer korona), valamint a társadalombiztosítási járulék összegének csökkentése.

A már az alsóház által elfogadott válságkezelő csomag részeként a kormányzat liberalizálná az eddig állami szabályozás alatt álló bérlakáspiaci árakat 2012-ig. Az intézkedés ugyanakkor komoly ellenállásba ütközött az érdekvédelmi szervezetek részéről. Napirenden van Csehországban az adórendszer átalakítás. Már a válság nemzetközivé válása előtt döntés született a bérekre rakódó, illetve más közvetlen adók csökkentésének végrehajtásáról. 2008-ban a társasági adó 21, 2009-ben pedig 20 százalékra csökkent. 2009. január elsejétől az egész-

ségügyi hozzájárulás is csökkent, míg a vagyoni jellegű adók (ingatlanadó, illetve ajándékadó) bevezetésre kerültek.

Az egészségügyi hozzájárulás rendszerén is szigorítottak. Az első három napra nincs táppénzellátás, míg a negyedik és a tizennegyedik nap között a munkáltató fizeti a költségeket. Az elmúlt időszakban a kormányzat munkaerő-piaci reformjainak köszönhetően az aktivitási ráta csökkenése lelassult. Az adórendszer és a szociális juttatások rendszerének megreformálása következtében csökken az inaktívok száma a munkaerőpiacon.

5) Összegzés

A cseh gazdasági visszaesés mértéke és a válságcsomagok sikeressége a világméretű recesszió elhúzódásának függvénye. A bankrendszer stabil, a kormányzat a belső és a külső fogyasztás keltette gazdasági visszaesés kezelésével van elfoglalva. Az előrejelzések szerint a külkereskedelem lassú javulásával a stagnáló gazdaság egy-két éven belül ismét kedvezőbb mutatókat produkálhat. Az újabb piacok feltárása nem oldhatja meg a cseh gazdaság növekedési problémáit. A kormányzat a költségvetési pénzek, illetve az európai uniós alapok felhasználásával ideiglenesen próbál úrrá lenni a válság okozta társadalmi problémákon. Esetleges elhúzódó válság esetén az eddigi munkaerő-megtartó erőfeszítései azonban már nem lesznek elégségesek.

Számos új és meglévő ágazati cselekvési terv látott világot (roncsprémium, a magasabb hozzáadott-értékű kutatási-fejlesztési tevékenységekre épülő ágazatok támogatása stb.), ami a piacok beszűkülésének hatását kísérli mérsékelni. Ezek egy része később éreztetni hatását, másik része csupán tüneti kezelésnek tekinthető. Ugyanakkor – különösen az autópár tekintetében – a német és a francia roncsprémium bevezetése enyhítheti a termelés és a kivitel radikális visszaesését.

A kormányzat válságellenes csomagja az alacsony inflációs értékekkel átlendítheti a belső kereslet stagnálását, s az előre jelzett 0,9 százalékos növekedéssel szemben 1,1 százalékos bővülés is elképzelhető. A növekedési és munkanélküliségi előrejelzések ugyanakkor azt tükrözik, hogy az előrejelzések rendkívül óvatosak, mind a válság elhúzódásával, mind annak mélységével, társadalmi költségeivel kapcsolatban.

* * * * *

Referenciák

Ministry of Finance (2009): *Macroeconomic Forecast Czech Republic*, June 2009. p.16.

CNB (2009): *Balance of Payments Statistics, Foreign Direct Investment to the Czech Republic*, May 2009

Czech National Bank (2009): http://www.cnb.cz/en/monetary_policy/instruments/

Cseh Köztársaság kormánya (2009a): *National Counter-Crisis Plan – The Strategy of Preparedness and Acceleration of Growth*.

Cseh Köztársaság kormánya (2009b): Forecast Assumptions.

http://www.mfcr.cz/cps/rde/.../MakroPreEN_2009Q1_komentar_doc.doc

Cseh Nemzeti Bank (2009b): Monetary Policy Instruments.
http://www.cnb.cz/en/monetary_policy/instruments/

Eurostat Comtext, 2009.

Komerční Banka (2009): *Economic Trends*, No. 59, February 2009.

A PÉNZÜGYI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA LENGYELORSZÁGRA

Wisniewski Anna

1) Előzmények

A kelet-közép-európai térség többi országával összehasonlítva Lengyelországot relatíve kedvező helyzetben érte a válság. Az országot a belpolitikai helyzet stabilizálódása és relatíve kedvező gazdasági folyamatok megindulása jellemezte 2008 második felében. Belpolitikai téren a 2007. október 21-i parlamenti választások eredménye stabilitást hozott a közéletbe és többségi, a társadalom nagyobb részének bizalmát élvező kormányzat vehette át a hatalmat. A liberális-konzervatív Polgári Platform (PO) és a Parasztpárt (PSL) koalíciójával rövid- és középtávon jó esély nyílt az eddig lassan haladó strukturális reformok felgyorsítására és végrehajtására a lengyel gazdaság modernizálása érdekében. A gazdaságpolitika legfőbb célja: az *euró bevezetése* (immár konkrét – bár a válság kapcsán már egyre kevésbé reálisnak tartott – céldátum mellett, 2012-vel) az ehhez szükséges kritériumrendszer teljesítésével, illetve a *gazdasági növekedés fenntarthatóságának biztosításához szükséges reformok végrehajtása* (privatizáció folytatása, adóreform, nyugdíjreform, a gazdaság modernizálását elősegítő strukturális reformok). A fenti szándékot elősegítette, hogy a gazdaságpolitika a kedvező ciklikus folyamatoknak és a kellően szigorú fiskális és monetáris politika kombinációjának eredményeképpen kedvező fundamentumok mellett kezdhetett hozzá ezekhez a reformokhoz.

1. táblázat
A GDP-növekedés alakulása Lengyelországban
(2006–2009, %)

	2006				2007				2008				2009	
YoY	6,2				6,6				4,9					
	I-III	IV-VI	VII-IX	X-XII	I-III	IV-VI	VII-IX	X-XII	I-III	IV-VI	VII-IX	X-XII	I-III	IV-VI
YoY	5,4	6,3	6,6	6,6	7,4	6,5	6,5	6,5	6,1	5,9	5,0	2,9	0,8*	0,5*

Forrás: GUS (Lengyel Központi Statisztikai Hivatal).

* Lengyel Gazdasági Minisztérium előrejelzése

A lengyel gazdaság növekedése a 2006-os dinamikus ütemet megtartotta, s a 2004-ben még 5,3, 2005-ben 3,2 százalékkal bővülő bruttó hazai termék 2006-ban 6,2 százalékos, majd 2007-ben 6,6 százalékos ütemben nőtt. Mindez azt mutatja, hogy Lengyelország sikeresen igazodott a világgazdaság ciklikus folyamataihoz, s a trendeknek megfelelő kedvező konjunkturális időszakot tudhatott maga mögött.

A 2008-as év eredményét már nagyrészt befolyásolta a válság hatására a harmadik és negyedik negyedévben bekövetkező lassulás (5,0 a III. n. év, illetve 2,9 a IV. n. évben), az éves növekedés mértéke összességében 4,9 százalékos lett, ami ennek ellenére az egyik legjobb növekedési eredménynek számított az Európai Unióban.

A következő két évre vonatkozó előrejelzések a térség többi országához hasonlóan borúsabb képet mutatnak, ugyanakkor megoszlanak a vélemények Lengyelország kilátásait illetően. A szilárd fundamentumoknak köszönhetően az elemzők egy része úgy tartja, hogy a lengyel gazdaság várhatóan nem süllyed recesszióba. Az EIU 0,7 százalékra, a Világbank regionális irodája 1 százalék körül várja 2009-re a lengyel GDP bővülésének ütemét. Az Európai Bizottság a 2009. januári véleményében közölt 2 százalékos növekedési várakozást áprilisi jelentésében jelentős mértékben rontotta, s az EU többi országához hasonlóan Lengyelországban is recesszióra (-1,4 százalék) számít. A lengyel kormányzat vitatja ezt az adatot, a tervezéskor a korábbi várakozásokban szereplő 1,7 százalékos növekedést mindemellett lefelé módosították, 1 százalékra. A bizottsági jelentésre adott válaszban Varsó továbbra is 0 és 1 százalék közötti növekedéssel számol.

A 2009 első felére vonatkozó GDP adatok egyelőre a kormányzati várakozásoknak megfelelően alakulnak. Az év első negyedében 0,8 százalékkal, a második negyedben 0,5 százalékkal tudott bővülni a lengyel bruttó hazai termék az előző év hasonló időszakához viszonyítva. A lengyel növekedés fő hajtóereje már nem a belső kereslet, annak szerepe a GDP előállításában jelentősen visszaesett a válság hatására. Ez mindenképp a háztartások vásárlóerejének csökkenésével, illetve a vállalatok rosszabb pénzügyi helyzetével függ össze, amihez hozzáadódott a vásárlói hangulat negatívba fordulása. A legfontosabb növekedési tényező a külső kereslet, mindenképp az export, amely ismét fontos növekedési tényezővé vált. A beruházások terén Lengyelországban is lassulás figyelhető meg. Negatív hatással volt a beruházások alakulására a hitelkihelyezés szigorítása, a legfőbb exportpartnerek gazdasági helyzetének romlása. Pozitív hatása van ugyanakkor az EU strukturális alapok felhasználásának, illetve az ország belső termelési kapacitásának. Az első féléves adatok alapján továbbra is 1 százalék körül várja a lengyel kormány a növekedést a lengyel piacon, amit azonban jelentős mértékben befolyásolhat a külső környezet további alakulása, a hitelpiacokon kialakuló helyzet, illetve a válságkezelő intézkedések sikere a világban.

Lengyelország növekedési kilátásai kapcsán megemlítendő nem csupán a válságot megelőzően jellemző kedvező konjunktúra szerepe, de a lengyel gazdaság sajátosságai: az ország kisebbfokú nyitottsága a szomszédos KKE-országokkal összehasonlítva, illetve a lengyel gazdasági növekedés eltérő szerkezete. Az export már régóta kisebb szerepet játszik a növekedésben, összefüggésben a főbb exportőr országokban (az Európai Unió nagyobb tagállamai, mindenképp Németország esetében) már korábban jelentkező visszaeső kereslettel. A növekedés fő hajtóerejét 2006 óta a dinamikus alakuló beruházások adták. Lengyelország az EU-források és az erre a célra elkülönített állami beruházási célösszegek igénybevételevel készül az EB 2012 futball bajnokság Ukrajnával közös megrendezésére, s folyamatosan zajlanak az ennek kapcsán jelentkező infrastrukturális beruházások, ami még a válság időszakában is folyamatos beruházási lendületet biztosít. A válság pozitív hatásaként értékelik azt, hogy az építési munkálatok EUR-ban kalkulált költsége a zloty árfolyamgyengülésének következtében sok helyen éppen megtakarítást hozott (pl. munkaerőköltség, anyagköltség stb.). A növekedés másik hajtóereje a belső fogyasztás, ahol azonban jelentős visszaesést jeleznek az adatok a lengyel piacon is.

A maastrichti kritériumok tekintetében sokáig Varsó a jól teljesítők közé számított, a válság hatására azonban a 2012-es céldátumot már a kormányzat is „ambíciózus” tervnek tartja. Ennek ellenére nem került le a napirendről, de a politikai és gazdasági feltételek teljesítése komoly kihívások elé állítja a lengyel kormányt. Politikai téren még a többségi hatalom mellett is nehéz lesz elérni a lengyel alkotmány módosítását, ami előfeltétele az euró bevezetésének. Gazdasági szempontból határozottan romlott a lengyel pozíció az euróbevezetéshez előfeltételként meghatározott maastrichti mutatók terén; a nominális konvergencia rövid távon nem látszik fenntarthatónak. A korábbi kedvező konjunktúra hatására a lengyel költségvetés

helyzete javult ugyan az elmúlt években, a 2005-ban még 4,3 százalékos GDP-arányos hiány 2006-ra 3,8 százalékra, majd 2007-re a maastrichti referenciaszint alá, vagyis 2,0 százalékra csökkent. A 2008-ra várt 2,9 százalékos hiányszintet azonban Varsó kénytelen volt korrigálni, s a hiány GDP-arányos mértéke 3,9 százalékos lett a múlt évre. Ennek tükrében várhatóan rövidesen ismét túlzottdeficit-eljárás alá kerül Varsó. Az előrejelzések a hiányszint tekintetében is megoszlanak. A válság hatásait is figyelembe véve a kormányzat „a legrosszabb körülményeket figyelembe véve is” legfeljebb 4,6 százalékra teszi a hiány éves mértékét. Az Európai Bizottság pesszimista véleménye ezzel szemben 2009-re akár 6,6 százalékos, 2010-re pedig 7,3 százalékos hiányt is elképzelhetőnek tart Varsó esetében.

2. táblázat
Főbb makromutatók Lengyelország vonatkozásában 2004 és 2009 között

	2005	2006	2007	2008	2009*
GDP-növekedés	3,6	6,2	6,6	4,9	0,7
Munkanélküliség	17,8	13,9	9,6	7,1	9,0
Infláció	2,2	1,3	2,6	4,2	3,6
Államháztartás egyenlege (a GDP arányában)	-4,3	-3,8	-2	-2,8	-2,6
Államadósság (a GDP arányában)	47,1	47,7	44,9	45,9	45,8
Folyó fizetési mérleg hiánya	-1,2	-2,9	-4,7	-5,7	-4,9
Export		14,6	9,1	7,4	3,2
Import		17,3	13,6	7,0	1,8
Külkereskedelmi egyenleg			-2,1	-0,1	0,5

Forrás: Eurostat (* EIU-előrejelzés).

A lengyel gazdaságot szilárd fundamentumok mellett érte a válság, ennek ellenére a lengyel nemzeti valuta még a forintnál is nagyobb mértékben gyengült a dollárral, illetve az euróval szemben. A lengyel kormány határozott állásfoglalása most is az, hogy nem újabb hitel felvétellel, hanem a strukturális reformok folytatásával és a költségek visszafogásával kívánja a válság reál gazdasági hatásait megoldani. A piaci likviditás javítása érdekében azonban Varsó is megegyezett az IMF-fel rugalmas hitelkeretről, amelynek mértéke 20,5 milliárd dollár. Ezt a típusú hitelt azonban azon országok számára hozta létre a szervezet, amelyek szilárd fundamentumaiknak köszönhetően nem rövid távú válságkezelésre szorulnak, hanem a növekedés élénkítésére, illetve likviditásjavításra, a piaci hangulat kedvezőbb alakítására használnák a hitelkeretet. Varsó feltett szándéka, hogy nem hívja le a hitelkeretet, ugyanakkor él a lehetőséggel és a piacok bizalmának visszatérését várja ettől a lépéstől. Az államadósság tekintetében Lengyelország pozíciója egyelőre nem drámai, hiszen 2005-ben még 47,1 és 2006-ban 47,6 százalékos volt annak GDP-arányos mértéke, majd 2007-re 45,2 százalékra csökkent. A válság hatása egyelőre marginálisan érezhető ezen a mutatóon, amely 2008-ra 45,9 százalékos lett. A bizottsági elemzés mindamellet az azt prognosztizálja, hogy az államadósság jelenlegi szintje nem tartható fenn, annak mértéke 2011-re akár a 60 százalékos GDP-arányos szintet is megközelítheti. A lengyel kormány a költségvetésben komoly átcsoportosításokat vitt végbe, amely mindenekelőtt a költségvetés kiadási szerkezetében érezteti hatását, illetve a korábban nagyon magas szinten tartott lengyel devizatartalék csappant meg az elmúlt félvév során a pénzügyi válságkezeléssel összefüggésben jelentkező többletkiadások következtében.

Az infláció szintje a nemzetközi tendenciák mellett (magas energia- és élelmiszerárak) meghaladja a 2005 és 2006-ban jellemző 2,2, illetve 1,3 százalékos árnövekedést. 2007-ben 2,6, valamint az előrejelzések szerint 2008-ban már 4,2, 2009-ben pedig némileg mérsékeltebb, 3,4 százalékos inflációs szint várható éves szinten a lengyel gazdaságban. A kamatszintet a válság hatására januárban tovább csökkentette a jegybank, annak mértéke 4 százalékos szinten maradhat középtávon. A válság hatására jelentkező olyan hatások, mint az import mérséklődése, illetve a külső finanszírozáshoz való hozzáférés nehezebbé válásával összefügg-

gésben a folyó fizetési mérleg hiánya középtávon mérséklődni fog. A 2008-ban tapasztalt 5,7 százalék után 2009-re 4,2 százalékos szintet várnak Lengyelország esetében a nemzetközi elemzők, majd a folyó mérleg hiányának mértéke 2011–13-ban 4 százalékos szinten stabilizálódhat.

Lengyelországnak a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válsággal összefüggésben elsősorban kívülről érkező hatásokkal kell megküzdenie. Ilyen az árfolyam-ingadozás vagy inkább a súlyos árfolyamgyengülés (a lengyel zloty a tavaly júliusi csúcshoz képest 33 százalékot vesztett értékéből, míg a magyar forint 24, a cseh korona pedig csak 14 százalékot). Mivel azonban ez nem a gazdasági fundamentumokkal, hanem külső hatásokkal függ össze, vagyis azzal, hogy a pénzügyi befektetők hirtelen piacra dobták a kockázatosabb papírokat, a lengyel valuta jelenleg alulértékelt lett. Ez az állapot középtávon biztosan rendeződni fog majd.¹ A zloty gyengülése átmenetileg komoly többletterheket ró a lakosságra, hiszen Lengyelországban is a lakáshitelek mintegy 66 százaléka van külföldi devizában. Márpedig a lakáshitelek 44 százalékát adják a teljes lakossági hitelállománynak. Emellett az adósságszolgálatot is megnehezíti és az állami költségvetés tervezhetősége szempontjából is komoly gondot okoz.

A válság további hatása a bankközi piacra jellemző likviditáshiány, valamint a nemzetközi gazdasági válság hatása a reálgazdaságra (például az ipar drámai visszaesése, amelynek mértéke 14,3 százalék volt 2009 februárjában, vagy a munkanélküliség csökkenő trendjének megfordulása a külföldi munkavállalók egy részének hazatérésével, illetve a vállalati leépítésekkel összefüggésben). Emellett várható a már egyébként is nehezebb exportkörnyezet további romlása. Lengyelországnak számolnia kell a válsággal összefüggésben jelentkező számos bizonytalansági tényezővel. Összességében az euróbevezetést tehát gazdasági szempontból a külső környezet alakulása, és a hazai gazdaságpolitika reformerejének, a gazdaság teljesítőképességének függvényében számos bizonytalansági tényező övezi. Az árfolyamstabilizálás az elkövetkező két-három hónapban nem tűnik reálisan nézve kivitelezhetőnek, ezért aztán a lengyel ERM2 tagság is időben kitolódni látszik, ami a céldátum módosítására kényszerítheti Lengyelországot.

2) Válságkezelés

A pénzügyi válság nem érintette közvetlenül a lengyel pénzügyintézményeket, a lengyel bankok rövid távú kötelezettségei mindössze a lengyel GDP 8 százalékát teszik ki, ez az arány az amerikai piac esetében 15 százalék. A lengyel piacon működő pénzügyintézetek csak marginálisan kapcsolódtak be a kockázatosabb pénzügyi ügyletekbe, ezért aztán a hitelintézetek portfóliója kedvezőbb összetételt mutat, mint az angolszász piacoké. A gazdaság egészére nézve mindamellett komoly következményekkel jár az amerikai pénzügyi piacokról begyűrűző hitelválság, mind a pénzpiacra, mind a reálgazdaságra komoly hatást gyakorolva. Ilyen hatás (a) a bankközi piacra jellemző likviditási probléma és bizalomhiány, (b) a lakáshitelezés feltételeinek szigorodása, (c) a vállalati hitelezés visszaesése. Mindezt figyelembe véve az ECOFIN-tanács 2008. október 7-i ülését követően a lengyel kormány és a jegybank közös válságkezelő csomagot jelentett be, amelynek egyik részét a szabályozó intézkedések, másik részét a bizalmi intézkedéscsomag adja.

2008. október 13-án a pénzügyminisztérium adta közre az ún. szabályozó csomagot, amelynek értelmében (a) Pénzügyi Stabilizációs Bizottság alakításáról döntöttek. Törvény ad új keretet ennek értelmében a Pénzügyminisztérium, a jegybank és a pénzügyi felügyelet együttműködésének rendszeres ülések formájában, az információcsere és koordinált intézkedések elősegítésére. (b) Bankgaranciára vonatkozó állami döntés, ami a korábbi 22500 EUR

¹ Az árfolyam 2008-ban 3,52 PLN/EUR, majd várakozások szerint 2009-ben ez 4,24, 2010-ben 4,03, 2011-ben 3,85 lesz, s 2012-re érheti el a 3,65-ös reális szintet.

összegre vonatkozó garanciát felemelte 50000 EUR-ra, amelyet 100 százalékban garantál az állam. (c) A pénzintézetek megsegítésére az államkincstár különböző eszközöket vehet igénybe, ami mindenekelőtt bankgarancia, jegybanki refinanszírozás formájában történik.

A jegybank adta ki az ezt kiegészítő ún. bizalmi intézkedéscsomagot szintén 2008. október 13-án, amelynek keretében a jegybank a pénzpiaci műveletek hatékonyságának elősegítését, a hazai és külföldi devizapiaci műveletek likviditásának biztosítását és a bankok és a jegybank közötti szorosabb együttműködést célozza. Mindezt swap műveletekkel, refinanszírozás biztosításával igyekszik biztosítani az intézmény.

A kormányzat 2008. november 30-án adta közre stabilitási és fejlesztési programját, amelynek célja a gazdaság reálfolyamatainak segítése a válság hatásaival összefüggésben. Ennek következtében a beruházási kereslet és a fogyasztás ösztönzésére vonatkozóan fogalmaz meg intézkedéseket, amelyek *a már korábban megkezdett reformokba ágyazódnak*.

A fogyasztás élénkítését az adócsökkentés folytatásával igyekszik elérni a kormányzat. A személyi jövedelemadó a korábbi 19, 30 és 40 százalékos szintről 18 és 32 százalékos 2009-től. Emellett áfacskökkentésre is sor került. A költségvetési hiány fenntartására nem kívánnak adóemeléssel válaszolni, a költségek csökkentése viszont tervbe van véve.

A beruházási kereslet élénkítésére alkalmazott eszközök a hitelek biztosítása a vállalatok számára, támogatás a pénzintézeteknek (40 mrd PLN összegben), bankgarancia a lengyel kis- és középvállalati szektornak (20 mrd PLN összegben), az EU források lehívásának felgyorsítása, a kutatási tevékenység, a megújuló energiaforrások fejlesztése, a telekommunikációs beruházások adókedvezményekkel való elősegítése.

Végül a csomag egy szociális szolidaritási alap létrehozásáról döntött, ami a válság munkaerő-piaci hatásainak ellensúlyozására szorul, amennyiben a munkanélküliség mértéke a vállalati leépítések, illetve a külföldről hazatérő munkaerő folytán megnőne. A várakozásokkal szemben a munkanélküliségi mutató egyelőre nem emelkedett meg drámai mértékben, a 2008-ban még 9 százalékos munkanélküliségi ráta mindemellett így is 11 százalékra kúszott. Ennek kezelésére 2009 áprilisában a lengyel kormányzat 13 intézkedésből álló csomagot fogadtatott el a szejmben, ami egyrészt rugalmasabb munkaerő, másrészt a bérezés (állami kompenzáció beiktatásával történő) mérséklése révén igyekszik a válság hatását enyhíteni és a munkahelyeket fenntartani.

A stabilitási és fejlesztési csomagot kiegészítendő és konkretizálandó 2009. február 12-én a Regionális Fejlesztések Minisztériuma rendeletet adott ki az európai uniós pénzek lehívásának kereteire vonatkozóan. A pályáztatási folyamat leegyszerűsítésére és rendelkezésre álló források minél nagyobb mértékben történő lehívására törekedve számos intézkedést tett a minisztérium. Így előleget biztosítanak a pályázóknak az önerő biztosításának elősegítésére; az elbírálás folyamatát, az elszámolási folyamatot egyszerűsítették, lerövidítették. A sikeres pályázók további előnyökben részesülnek; a minisztérium addicionális 1,3 milliárd euró tartalék pályázati pénzt hirdet meg a növekedést elősegítő beruházásokra. Az eljárásban résztvevő adminisztráció részére jutalmazási rendszert vezettek be a hatékonyság elősegítésére. Előnyt élveznek a környezetvédelemmel összefüggő beruházások, illetve a jövedelemgeneráló projektek.

3) Összegzés

Lengyelország példája arra mutat rá, hogy még a szilárd fundamentumok sem elegendők ahhoz, hogy a régiós fertőző hatástól függetleníteni tudja magát az ország. Ugyanakkor a hazai gazdaságpolitika határozott állásfoglalása a strukturális reformok továbbvitele mellett segíthet enyhíteni a negatív külső hatásokat, és a visszaesés mértékét mérsékelheti. Ennek révén a konvergencia folyamata sem feltétlenül kell, hogy megtörjön; a felzárkózási folyamat nem annyira látványos, de folyamatos maradhat.

A lengyel vezetés válságkezelése nem bankmentő csomagban, illetve nemzetközi hitelfelvételben testesül meg, hanem a rugalmas IMF-hitelkeret lehetőségének biztosítása mellett is mindenekelőtt a tartalékok felhasználásával történő válságkezelésben, a költségvetési források átcsoportosításában, illetve a korábban már megkezdett strukturális reformok folytatásában. Kérdés ugyanakkor, hogy a válság begyűrűző hatása, annak időbeli elhúzódása milyen mértékben utalja majd rá Lengyelországot a hitelkeret bevetésére. A gazdaságpolitika egyelőre célként fogalmazza meg az euró minél gyorsabb, 2012-es céldátummal történő bevezetését, az ehhez szükséges nominális mutatók fenntartása mellett.

A súlypont tehát a feszes fiskális politika fenntartása, amelyet a növekedés fenntartásához hozzájáruló és a válság reálgazdasági hatásainak mérséklését célzó, illetve a likviditást elősegítő állami beavatkozás egészít ki. Mindennek háttérében több tényező áll: (a) a lengyel gazdaságpolitika elkötelezettségének fenntartása az eurókritériumok teljesítése mellett, (b) a lengyel gazdaság kisebb mértékű kitétsége a bankszektor szerkezete, az ország kisebbfokú nyitottsága miatt, a nagyobb belső piac kapcsán az export aránylag kisebb súlya, illetve a külföldi tőke kisebb aránya, a kis- és középvállalatok nagyobb szerepe a gazdasági növekedésben. A fő célja a válságkezelésnek a gazdasági növekedés fenntartásához szükséges reformok továbbvitele, és az egészséges vállalatok növekedési ritmusának fenntartása a hitelfelvétel folyamatoságát elősegíteni hivatott bankgarancia és kezességvállalás szabályainak lazításán keresztül. Ezzel elősegítve a beruházási lendület részleges fennmaradását, az adóterhek mérséklésén keresztül a belső fogyasztás szintjének fenntartását célozza.

A lengyel kormányzat gazdaságpolitikájának kettős súlypontját mérlegelve már most látszik, hogy az euróbevezetés kritériumaihoz szükséges feszes államháztartási politika, illetve a másik oldalon a válsággal járó adósságterhek, a válságkezelés *társadalmi-szociális* hatásainak kezelésére felhasznált összegek, a strukturális reformok bevezetésére, illetve a piacélénkítésre elkülönített források, és az államháztartást normális esetben is megterhelő 2010 és 2012 közötti beruházásokkal kapcsolatos többletterhek egymással erős konfliktusban állnak. Mindez azt valószínűsíti, hogy a gazdasági visszaesés a válság kapcsán korántsem lesz ugyan olyan mértékű Lengyelországban, mint a térség többi részében, ugyanakkor az egyensúlyi mutatók rövid és középtávon nem lesznek fenntarthatóak. Az ország növekedési lehetőségei ennek folytán relatíve kedvezőek, viszont a válság hatására megváltozott külső és belső feltételek az euróstratégia átgondolására készíthetik Varsót.

* * * * *

Referenciák

Convergence Programme Update 2008, Republic of Poland, Warsaw, December 2008.

Calling for a Unified European Crisis Strategy, SPIEGEL, 2009. február 3.

Plan Stabilności i Rozwoju – wzmocnienie gospodarki Polski wobec światowego kryzysu finansowego, Warszawa, 2008. november 30.

Economist Intelligence Unit adatbázisa: <http://www.eiu.com>

Eurostat (2009): <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

ROMÁNIA ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG: LASSÚ VÁLSÁGKEZELÉS, NÖVEKVŐ FESZÜLTSEGEK

Novák Tamás

1) Előzmények

Romániában az ezredfordulótól kezdve figyelemreméltó növekedési folyamatok kezdődtek meg miután mélyreható makrogazdasági reformokra került sor, s ehhez nagyon kedvező külső finanszírozási feltételeket biztosított a nemzetközi likviditásbőség, a külföldön dolgozó körülbelül 2,3 millió román állampolgár hazautalásai, valamint a külföldi tőkebefektetők bizalma. A GDP dinamikus növekedési pályára állt, normalizálódott az infláció alakulása, és a munkanélküliségi ráta is jelentősen mérséklődött. A költségvetés egyenlege nagymértékű javulás után alacsony hiányszint mellett fokozatosan stabilizálódott. A makrogazdasági mutatók közül lényegében egyedül a folyó fizetési mérleg tartós egyensúlyhiánya jelentett komoly kockázatot, amelyben a nagymértékű lakossági és vállalati devizaalapú hitelfelvétel mellett a külkereskedelmi termékforgalom rendkívül kedvezőtlen alakulása játszott szerepet. A hiány magas szintjét a lakosság fogyasztási célú kereslete mellett az utóbbi két-három évben egyre nagyobb mértékben befolyásolta a közvetlen külföldi befektetésekhez kapcsolódó beruházási javak iránti igény bővülése, ami a hosszabb távú növekedési kilátások szempontjából kedvező változást jelentett. A külföldi befektetések növekedése jól mutatta, hogy a transznacionális társaságok számára Románia egyre vonzóbb célpont, s tevékenységük bővülése a közép-európai országok kilencvenes években megtapasztalt viszonylag gyors világgazdasági integrálódási folyamatának megismétlődését eredményezheti. A gyors gazdasági növekedés jelentős strukturális változásokhoz vezetett (elsősorban a külföldi beruházásoknak köszönhetően), aminek egyik eredménye az volt, hogy az export nagyobb ütemben bővült, mint a behozatal, a versenyképesség nőtt (mindezek ellenére ebben az időszakban a külkereskedelem egyenlege rendkívül kedvezőtlen volt). Annak ellenére, hogy a növekedés meghatározó tényezője lett a háztartások fogyasztásának jelentős bővülése, a bruttó állótőke-felhalmozás is erőteljes volt, a 2000-es évek közepére megközelítve a GDP 30 százalékát.

Ez a kedvező feltételrendszer 2008 utolsó negyedétől drámai módon megváltozott a világgazdasági válság és a folyó fizetési mérleg hiánya miatti sebezhetőség, valamint a 2008-as választáshoz kapcsolódó költségvetési költségek miatt. Románia a kelet-közép-európai térség egyik külső finanszírozás szempontjából leginkább kockázatos országává vált, s emellett a korábbi évek gyors növekedése által elfedett strukturális problémák is fokozatosan felszínre kerültek. 2008-ban 16,5 százalékkal nőtt a külföldi tartozások mértéke (különösen a vállalati és a háztartási szektor hitelfelvételi boomjának következtében), a bérek 24 százalékkal, a fogyasztás pedig 23 százalékkal emelkedett, s ezzel uniós rekordot döntött Románia.

I. táblázat
Fontosabb makrogazdasági mutatók Romániában
(2004–2008)

	2004	2005	2006	2007	2008
GDP-növekedés (%)	8,5	4,2	7,9	6,2	7,8
Bruttó állóeszköz-felhalmozás a GDP %-ában	11,0	15,3	19,9	29,0	28,0
Regisztrált munkanélküliek (%)	6,3	5,9	5,2	4,0	4,4
Fogyasztói árak (HICP) (%)	11,9	9,1	6,6	4,9	7,9
Államháztartási hiány (a GDP %-ában)	-1,2	-1,2	-2,2	-2,6	-5,2
Folyó fizetési mérleg (a GDP %-ában)	-8,4	-8,6	-10,5	-13,5	-12,1
FDI-beáramlás (millió euró)	5183	5213	9060	7271	9000

Forrás: Román statisztikai hivatal.

A pénzügyi piacok megítélése a külső finanszírozásra valamilyen okból rászoruló országok esetében meghatározó jelentőségű. Ez alapvetően behatárolja, hogy egy adott gazdaság a nemzetközi pénzügyi kockázatkerülés idején hozzájut-e azokhoz a külső forrásokhoz, amelyek a gazdaság normális működéséhez (vagy a korábbi növekedési pálya által kialakított folyamatok fenntartásához) szükségesek. Románia esetében a külső finanszírozás követelménye a folyó fizetési mérleg hatalmas hiányából eredt, amely 2008 végén a GDP arányában meghaladta a 12 százalékot.

A hiány finanszírozásának korábban alkalmazott eszközei 2009-ben a világgazdaság egészében jelentősen beszűkültek. Egyrészt a nemzetközi magántőke-áramlás lelassult, és egyre nehezebbé vált, különösen a piacok által negatív kilátásokkal értékelt országok számára, így Romániában is. A tőkeáramláson belül az is problematikus, hogy a nem adóssággeneráló források (pl. a közvetlen külföldi beruházások és a külföldön dolgozók hazautalásai) jelentősen mérséklődnek, az év első felében az FDI mintegy a felére esett vissza a 2008-as értékhez képest. Ez a helyzet egyértelműen arra utal, hogy az ország külső finanszírozhatóságának fenntartása jelentős alkalmazkodást kényszerít ki, aminek eszköze a folyó fizetési mérleg hiányának jelentős csökkentése. Ez azonban – mivel a mérleghiány jelentős szerepet töltött be a nagyon gyors gazdasági növekedés fenntartásában – csak súlyos, és a 2009 első felében napvilágot látott elemzésekhez képest is jóval nagyobb növekedési visszaesés mellett következhet csak be (a növekedés visszaesése jellegében több szempontból is a balti országok esetéhez hasonlítható).

További komoly problémát jelent, hogy az államháztartás hiánya a többéves igen kedvező alakulás után pontosan akkor kezdett drámai mértékben romlani, amikor a makrogazdasági mutatók, a fundamentumok növekvő mértékben befolyásolják egy ország kockázati megítélését. 2008-ban, miközben a GDP 8 százalékhöz közeli mértékben bővült, és a költségvetés bevételei majdnem 30 százalékkal emelkedtek, addig az államháztartás hiánya a 2007-es szint duplájára, a GDP 5,2 százalékára nőtt. Mivel pedig Románia sem tagja az eurózónának, ezért a külső finanszírozás kettős szorítása (a költségvetési hiányé és a folyó fizetési mérleg hiányé) növekvő, s hamarosan kezelhetetlen külső pénzügyi sebezhetőséget okozott Románia számára.

2008 szeptembere óta az ország folyamatosan és megállíthatatlanul süllyed a gazdasági válságba. A növekedés előfeltételét jelentő külső tőkebeáramlás leállításához kötődő azonnali gazdasági válságot a lej erőteljes leértékelődése elkerülhetővé tette (2008 szeptemberétől 2009. március közepéig a román lej 23 százalékot veszített értékéből az euróval szemben), de már jelezte, hogy a nemzetközi pénzügyi bizonytalanság fennmaradása esetén Románia finanszírozása hosszabb távon nem lesz lehetséges.

A válság mélységét jól mutatja az ipari termelés és a külkereskedelmi forgalom visszaesésének mértéke. A vállalatok, különösen a nagy exportorientált külföldi cégek leányvállalatai rövidített munkarendben üzemelnek, s a munkanélküliek száma 2008 decemberétől havonta több mint 50 ezer fővel növekszik. A KKV-k nagyszámban állították le adósságaik és egyéb

kötelezettségeik fizetését, és 2009–2010 során tömeges csődökre kell számítani körükben. A gazdasági nehézségek mélyülésének eddig eltelt időszakában már jelentkeztek a társadalmi problémák is. A munkanélküliség további jelentős emelkedésére lehet számítani a következő hónapokban is, s a helyzetet jelentősen ronthatja, ha a külföldön dolgozó románok tömegesen kényszerülnek a hazatérésre. Év közepén az előrejelzések a januári 7 százalékos munkanélküliség helyett az év végére 9 százalékot valószínűsítene, és 2010-re az állami szektorban várható jelentős leépítések következtében ez a szint tovább emelkedik majd.

2) Válságkezelés

A 2008 végén hivatalba lépett új kormány a megváltozott gazdasági környezetben fenntarthatatlan fiskális és folyó fizetési mérleggel szembesült. Ebből a helyzetből az ország a kiutat két irányban kereste. Egyrészt a magyarhoz hasonló nemzetközi pénzügyi segítség révén (IMF, Világbank és EU közös források), amelynek részletei áprilisban tisztázódtak, s végül a Nemzetközi Valutaalap jóváhagyott Románia számára egy 17,1 milliárd dolláros hitelt, amelyből az ország azonnal lehívhatott 6,6 milliárd dollárt. Másrészt, a költségvetés átalakítása és válságkezelő csomag(ok) révén igyekeznek enyhíteni a válság kedvezőtlen hatásain. Az eddig eltelt időszak válságkezelő intézkedései kapcsán azonban összességében egyértelműen megállapítható, hogy a román kormányzat 2008 ősze óta nem tudott, vagy nem akart szembenézni a válság komolyságával, s ennek megfelelően halogató taktikát folytatott, abban reménykedve, hogy súlyos megszorítások nélkül elvonulnak majd a válság hullámai. Ennek következtében a megtett lépések mindig megkéstettek, s csak utólag próbálnak reagálni a már bekövetkezett jelenségekre.

A kormányzat február 20-án fogadta el a költségvetést, amely irreális keretfeltételek mellett készült, különösen ami a növekedést, és ebből adódóan a költségvetési hiány nagyságát illeti. Emellett a költségvetés a válság hatásainak enyhítésére is jelentős költségvetési forrásokat különített el. Az akkori költségvetés – s így kormányzati politika – főbb jellemzői a következőkben összegezhetők:

1. Két és fél százalékos GDP-növekedés mellett 2 százalékos költségvetési hiányt céloztak meg, 5,3 százalékos inflációt feltételezve.
2. Fontos elem volt a költségvetés GDP-hez viszonyított bevételeinek növelése 2008-hoz képest (2008: a GDP 32 százaléka; 2009: a GDP 33,5 százaléka), a kiadási oldalon pedig a 2008-as GDP-arányos kiadások 36,9 százalékról 35,6 százalékra mérséklése, miközben a folyó fizetési mérleg hiánya a tavalyi GDP-arányos 12,3 százalékról 10,3 százalékra csökken.
3. A társadalombiztosítási járulékokból származó bevételek GDP-arányosan 3,3 százalékponttal nőnek.
4. A korábban elhatározott jövedékiadó emeléseket előrehozzák.
5. Az állami alkalmazottak béreit később határozzák meg a gazdasági teljesítménytől függően.
6. Hétezer ötszáz vezető állami hivatalnok bérét befagyasztják.
7. Az átlagbérek 6,3 százalékkal növekednek.
8. A válságellenes intézkedésekre 51,9 milliárd lejt kívánnak fordítani (nagyjából 12 milliárd euró jelenlegi árfolyamon, a GDP mintegy 9 százaléka)
9. Ebből 40,9 milliárd lejt, a GDP mintegy 7 százalékát állami beruházások finanszírozására irányoztak elő.
10. Az év második negyedétől az újrabefektetett profit adóját elengedik.

11. Az állami tulajdonú CEC takarékbankot és az Eximbankot feltökésítik a KKV-k támogatása és az exportőrök ösztönzése érdekében.
12. A kormányzat novembertől 350 lejre emeli a minimálnyugdíjat.
13. A munkanélküli-segély időtartamát három hónappal meghosszabbítják.
14. Bizonyos termékeket kivesznek a standard 19 százalékos áfakulcs alól, s 9 százalék vonatkozik bizonyos szolgáltatásokra, illetve a gyógyszerekre, valamint 5 százalékos kulcs alkalmazandó bizonyos ingatlanok vásárlására.

Ez a költségvetés néhány hét alatt összeomlott. Ennek elismerése – vagyis a teljesen téves makrogazdasági előrejelzés, illetve a költségvetés realitásoktól való elrugaszkodása – az IMF-fel való gyors megállapodáshoz vezetett, amely lehetővé tette az ország külső finanszírozhatóságának fenntartását. A Nemzetközi Valutaalappal és az Európai Bizottsággal kötött megállapodás négy feltételt szab meg Románia számára: a költségvetési jövedelmek és költségek kiigazítását, az egységes bérezési törvények kidolgozását, az adóügyi felelősséget és a nyugdíjrendszer reformját. Áprilisban az IMF-fel kötött hitelegyezmény nyomán a román kormány költségvetési módosítást hajtott végre: az eredetileg 2,5 százalékos növekedésre épülő büdzsét négy százalékos csökkenésre számító költségvetéssé alakította, aminek a realitását már az első negyedéves 6,4 százalékos GDP-zuhanás megkérdőjelezte.

A módosítás legfontosabb elemei a bevételek növelésére, illetve a kiadások csökkentésére irányuló erőfeszítések voltak. Ez részben az állami alkalmazottak, tanárok fizetésének befagyasztását (vagy a létszám csökkentését) jelenti, másrészt pedig adóemelést foglal magában. Eszerint bizonyos tevékenységi körű cégeknek¹ az eddigiek mellett egy újabb adót kell befizetniük (átalányadó). Ez a minimális 2200 lejes adó akkor is kifizetendő, ha a cég üzleti forgalma nulla, a forgalom függvényében pedig lépcsőzetesen nő az adó összege is. A szabályozás már május 1-től hatályba lépett. Nagymértékben szűkíti a válságkezelés lehetőségét az is, hogy júniusban eldőlt, a kormányzatnak mintegy 2,1 milliárd eurónyi tartozást kell kiegyenlítenie a közsféra dolgozóinak elmaradt pótlék és egyéb kifizetések elmulasztása miatt.

Az ismét megalapozatlannak bizonyuló növekedési várakozások és a kapcsolódó költségvetési hiány fenntarthatatlansága a nyár folyamán nyilvánvalóvá vált. A GDP a második negyedévben 8,8 százalékkal esett vissza az egy évvel korábbi szinthez képest. Az egyre romló növekedési és egyensúlyi keretek következtében a hitelezők, élükön az IMF-fel hozzájárultak ahhoz, hogy a 2009-es költségvetési hiány a GDP 7,3 százalékára emelkedjen, hozzáteve, hogy ez a szint is csak a GDP közel 1 százalékára rúgó költségvetési megszorítás mellett érhető el, s a hiány 2010-ben is 6 százalék körül fog alakulni. Ezzel párhuzamosan több nagy nemzetközi bank bejelentette, hogy romániai leánybankjaik egyelőre nem fogják csökkenteni tevékenységüket, s ez a lépés alapvető fontosságú volt az ország pénzügyi szektorának stabilitásával összefüggésben.

A román kormány tervei a költségvetés kordában tartására és a gazdaság élénkítésére jelenleg meglehetősen ellentmondásosak, kidolgozatlanok, s nehezen megvalósíthatónak tűnnek. Az eddig megismert fontosabb programelemek a következők. Az adók oldalán tervezett változás a hazautalt profit adójának eltörlése, a 30 évnél fiatalabb munkavállalók havi 240 euró alatti jövedelmének adómentessége, a KKV-k minimáladójának átalakítása, ami után 2010-től az adóterhet csak bizonyos nehezen ellenőrizhető ágazatokban, például a vendéglátásban alkalmaznák a továbbiakban. Emellett a kisvállalkozási és vidékfejlesztési program létrehozását is tervezik. A köztisztviselők és közalkalmazottak tömeges elbocsátását irányozták elő, összesen akár 25-50 százalékkal is csökkenhet a létszámapparátus – ez azonban egyelőre csak homályos javaslat. Sokkal konkrétabb már az, hogy 2009 végéig minden állami alkalmazottnak kötelezően tíznapos fizetés nélküli szabadságra kell mennie.

¹ Ingatlanügyletekkel foglalkozó, kölcsönző- és lízingcégeknek, őrző-védő vállalkozásoknak, kiskereskedőknek, autószerelőknek, szállodáknak, vendéglőknek, élelmiszer-ipari, informatikai, jogi tanácsadó és könyvelési cégeknek, italgártóknak, építőcégeknek, utazási irodáknak vagy szállítmányozási vállalatoknak a 16 százalékos nyereségadón felül be kell fizetniük azt a minimális összeget, mely a forgalmuk alapján besorolt sávban van előírva.

Emellett még az ősszel 500 millió euró értékben eurókötvény kibocsátását is tervezik, s az ebből befolyó összeget kizárólag fejlesztésekre szánják. Az eddig megismert intézkedések vagy tervek azonban összességében inkább további problémákat fognak okozni. Miközben ugyanis az államháztartás hatalmas deficittel küzd, jelentős forrásokat irányoznak elő adókedvezményekre és szubvenciókra, ami a jelenlegi makrogazdasági feltételrendszer mellett irreális javaslat. A megvalósítható egyensúlyjavítás azonban elengedhetetlen, mivel az IMF októberben külön Romániára irányuló ellenőrzést hajt végre a kiadáscsökkentés ellenőrzésére a következő hitelrészlet folyósítása érdekében.

A kiadáscsökkentő lépések megvalósítását egyre nehezebbé teszi a növekvő lakossági elégedetlenség, ami egyre komolyabb demonstrációkban ölt testet azóta, hogy a közszférát érintő legújabb megszorító intézkedések napvilágra kerültek. A határozott gazdaságpolitikai lépéseket az is nehezíti, hogy az eddigi stabil többséget biztosító kormánykoalíció felbomlott, s a létrejött kisebbségi kormány mozgástere jelentősen beszűkült. Ez jelentősen növelheti a gazdasági kockázatokat és az instabilitást is a következő hónapokban.

3) Összegzés

1. A román kormány 2009 elején irreális programot dolgozott ki a válság kezelésére; a februárban készült makrogazdasági előrejelzés áprilusra radikálisan módosult, a 2009-es 2,6 százalékos gazdasági növekedési előrejelzés 4 százalékos GDP-csökkenésre változott. Emiatt megalapozatlanok és teljesíthetetlenek voltak a relatív egyensúly biztosítására és a válság hatásainak mérséklésére irányuló költségvetési elképzelések. Ezt a hitelességi kérdést is próbálta orvosolni az, hogy a román kormány erőteljesen lobbizott a magyarhoz hasonló jelentős nemzetközi hitel megszerzése érdekében. A következő időszakban azonban a helyzet tovább súlyosbodott, egyre nagyobb növekedés-visszaeséssel és hiánynövekedéssel kellett számolni. A gazdaság visszaesése – a növekedés korábbi szerkezete következtében – rendkívül nagy lesz Romániában, ami egyrészt megkérdőjelezi az előirányzott költségvetési bevételek teljesíthetőségét, másrészt a hitelességi problémák miatt a piaci pénzügyi források bevonásának a perspektíváját. Ennek tükrében célszerű értékelni a költségvetés és a válságmérséklő intézkedések realitását is. A román kormány eddig nagy lemaradással követte az eseményeket, és érdemben nem tudott működő válságkezelő intézkedéseket kialakítani.

2. A kormány a költségvetési bevételek egyidejű növelésével és a kiadások mérséklésével igyekezett 2009 tavaszán az államháztartás egyenlegén javítani (nagyjából egyensúlyt tartva a két intézkedéstípus között, mivel a bevételeket a GDP 1,5 százalékaival bővítenék, míg a kiadásokat a GDP 1,3 százalékaival faragnák le). A válságenyhítő intézkedések döntő hányada az állami beruházásokhoz kötődött, alapvetően az építőipari vállalkozások támogatásának a szándékával. További fontos elem volt az állami tulajdonú bankok (CEC – román takarékpénztár, Eximbank) feltőkésítése. A szociális jelegű problémák enyhítésére relatíve kisebb hangsúlyt helyeztek. Ezek az elképzelések azonban nagyon gyorsan módosultak, s májustól már a közalkalmazotti bérek befagyasztásával kapcsolatos kérdések kerültek előtérbe (jelentős sztrájkfenyegetés mellett), valamint adóemelésre is sor került a vállalati szférában. Végül azonban nem maradt más megoldás, mint a hiánycél radikális felemelése, ami mellett azonban újabb költségvetési szigorításokra van szükség. Úgy tűnik azonban, hogy a román kormányzat továbbra is „megúszni” akarja a válság kezelését: ameddig lehet növelni a hiányt és hozzáférni a nemzetközi szervezetek hiteleihez, hogy aztán a remélhetően meginduló gazdasági növekedésnek köszönhetően „magától” javuljanak a mutatók. E scenárió megvalósíthatóságának azonban a társadalmi elégedetlenség és a politikai válság miatt egyre kisebb a valószínűsége.

3. Összességében az egész költségvetés és intézkedéscsomag alapfeltétele az IMF/EU hitel-megállapodás tető alá hozása volt, és ez is csak arra elegendő, hogy az ország külső finanszírozhatóságát biztosítsa. Az év első háromnegyedének adatai alapján egyre nyilvánvalóbb,

hogy Románia a már eddig bejelentett intézkedésekkel sem tudja tartani az előirányzott makrogazdasági mutatókat. A költségvetés bevételei nagymértékben elmaradnak az előirányzottól, s a költségvetési hiány a jelenlegi keretfeltételek mellett a GDP 8 százalékára rúghat az év folyamán, ezért módosították az előirányzott költségvetési hiányt (a GDP 7,3 százalékára), ugyanakkor további kiadáscsökkentő és/vagy bevételnövelő lépéseket is be kell vezetni. A kormány által megvalósítani tervezett növekedésösztönző lépések ugyanakkor finanszírozhatatlanok

4. A jelenlegi folyamatok Románia számára több súlyos következményt tartogatnak 2009-2010re:

- * A GDP jelentősen csökkenésére lehet számítani az év során, és nem zárható ki a 8 százaléknál nagyobb visszaesés sem, ami még a jelentősen módosított gazdasági növekedési előrejelzéseknél is rosszabb, sőt a politikai problémák miatt ennél jelentősebb gazdasági zuhanás is előfordulhat.
- * Kedvező, hogy a folyó fizetési mérleg javul, ez azonban az import jelentős visszafogásából adódik, és lényegében ez a gazdasági visszaesés egyik legfontosabb oka.
- * A tavaly már jelentősen felduzzadt költségvetési hiány tovább növekszik, és a most előirányzott 7,3 százalékos hiány sem lesz tartható, amennyiben nem kerül sor további, az eddigi adó- és bérintézkedéseken túlmutató költségvetési kiigazításra. Ezen új intézkedések az IMF-hitelcsomag harmadik részlete miatt is elengedhetetlenek
- * Az ország külső finanszírozása csak a nemzetközi szervezetekkel kötött hitelmegállapodás következtében marad fenntartható.
- * Amennyiben nem történik alapvető változás a kormányzati politika hozzáállásában, akkor a válság kapcsán továbbra is a követő magatartás fog érvényesülni, vagyis a gazdaságpolitika csak a megváltozott helyzethez alkalmazkodik, de nem lesz képes kezdeményező módon alakítani a gazdasági folyamatokat.

* * * * *

Referenciák

- Romania: *Request for Stand-By Arrangement – Staff Report*, Staff Supplements; and Press Release on the Executive Board Discussion, Country Report No. 09/183. IMF, 2009.
- Novák Tamás (2009): *Románia*. Tankönyvjegyzet, BGF. Kézirat.
- GEA (2006): *Romania Just before Accession*. Sustaining Growth and Fostering Jobs in an Emerging Economy (4th Report on Romania and the Lisbon Agenda). Group of Applied Economics.
- Székely-Doby András (2007): *Románia az Európai Unióban: gazdasági helyzetkép*. Kelet Európa Tanulmányok I. MTA Világgazdasági Kutatóintézet.
- Vladimir Gligorov, Gábor Hunya, Josef Pöschl *et al.* (2009): *Differentiated Impact of the Global Crisis*. WIIW Current Analyses and Forecasts. No. 3.

SZLOVÁKIA ÉS A GLOBÁLIS VÁLSÁG

Túry Gábor

Szlovákia 2009. január elsejével tizenhatodikként lett tagja az eurózónának. Ez a lépés az árfolyamkockázat megszűnése, illetve a feszes fiskális politika biztosította előnyök mellett a pénzpiacok számára is jelzésértékű volt. Az eurótagság az ország számára fontos pénzügyi források – elsősorban működőtőke-befektetések – elapadásának kockázatát csökkentette, ugyanakkor külkereskedelmi oldalon erős nyomás nehezedik az export visszaesése miatt a gazdaságra. Utóbbit nem csupán az ország legfontosabb piacainak beszűkülése okozza, de az eurózónába történő belépéskor meghatározott erős korona–euró árfolyam is.

1) Hogyan érintette Szlovákiát a válság?

A 2007-ben még rekordmértékű, 10,4 százalékos gazdasági növekedés a tavalyi évben jelentősen lelassult. Szezonális adatok tekintetében még élesebb a különbség. 2008. harmadik negyedévében a GDP az előző évi adatokhoz képest 7, a negyedik negyedévben pedig csupán 2,5 százalékkal bővült. 2008-ban éves szinten így 6,7 százalékos növekedést realizált a szlovák gazdaság, ami határozott lassulás, mindamelllett a térség többi országához viszonyítva így is kiemelkedő teljesítménynek számít. Az idei évre vonatkozó előrejelzések meglehetősen borúlátóak. A GDP-növekedést tekintve akár 2 százalékot meghaladó, az ipari termelés adatai esetében pedig két számjegyű visszaesés is lehet. Ez a munkanélküliségi adatokon is érződik, ami márciusban az utóbbi időszak legrosszabb értékeit produkálta. A havi adatok esetében a tavalyi 7,59 százalékról idén márciusban 10,33 százalékra, májusban pedig 11,4 százalékra nőtt az állástalanok aránya. Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni a területi eltéréseket, illetve, hogy az érték a regisztrált munkanélküliek számát mutatja.

A külkereskedelmi adatok alakulása, a válság hatása ezen a téren az exportvezérelt növekedés szempontjából még látványosabb. A tavalyi exportadatok visszaesést mutatnak, a január–február értékei pedig a két évvel korábbi adatokhoz mérhetőek csak.

I. táblázat
Fontosabb makrogazdasági mutatók Szlovákiában
(2005–2009. I. név)

	GDP	Infláció	Foglalkoztatás	Munkanélküliség	Ipari termelési index
2007	10,4	1,9	2,1	11,0	16,0
2008	6,4	3,9	2,8	9,6	4,6
2008 1. né.	9,3	3,4	2,8	10,5	13,4
2008 2. né.	7,9	4,0	2,9	10,1	11,9
2008 3. né.	6,6	4,5	3,2	9,0	5,7
2008 4. né.	2,5	3,9	2,1	8,7	-11,1
2009 1. né.	-5,6	2,3	-0,4	10,5	-23,3

Forrás: NBS 2009, Monthly Bulletin 2009/06.

A válság okai összetettek. A szlovák gazdaság visszaesését külső és belső feltételek egyaránt előidézték. A néhány kiemelt ágazat gyors növekedésére alapozott gazdaságpolitikát – ami különösen két ágazatra, a járműgyártásra és az elektronikai összeszerelésre épített – az exportpiacok beszűkülése kész tények elé állította. Az export áruszerkezetének sajátosságai miatt Szlovákia a külpiacon konjunktúrájának rendkívül nagymértékben kitett. A kivitel jelentős része ugyanakkor a vállalatok belső elosztórendszerén keresztül kapcsolódik a nemzetközi kereskedelembe. Ez a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe beágyazódott szlovák feldolgozóipari termelés alakulását meglehetősen összetett módon láttatja. A legnagyobb kereskedelmi partnernek számító német piac alakulása eddig nem befolyásolta számottevően az ország növekedési kilátásait, a jelenlegi világméretű recesszió azonban meglehetősen bizonytalanra teszi a gazdaság teljesítményének jövőbeni alakulását.

2. táblázat
A külkereskedelem alakulása a legfontosabb partnerekkel
(millió euró)

Export	Teljes	EU27	Németország	Csehország	Magyarország	Lengyelország	Oroszország
2007	127	127	116	117	124	127	175
2008	114	112	106	119	120	120	189
2007. jan-márc.	6 262	5 478	1 373	757	347	375	108
2008. jan-márc.	7 802	6 698	1 649	973	462	484	252
2009. jan-márc.	5 838	5 124	1 235	724	345	409	213
Import	Teljes	EU27	Németország	Csehország	Magyarország	Lengyelország	Oroszország
2007	123	121	118	118	136	124	100
2008	114	112	102	117	118	112	131
2007. jan-márc.	6 277	4 743	1 394	1 099	399	323	567
2008. jan-márc.	7 920	5 776	1 667	1 338	539	369	899
2009. jan-márc.	6 025	4 544	1 094	1 099	384	313	587

Forrás: Eurostat Comtext, 2009.

A szlovák bankrendszer kilencvenes évek végi konszolidációja során komoly racionalizációs átalakuláson ment keresztül. Több egységet bezártak, illetve összevontak. Ennek következtében a szlovák bankrendszerben komoly tőketartalékok halmozódtak fel, az egyes bankok nem szorulnak bankközi kölcsönökre. A likviditási hiány ennél fogva nem veszélyezteti a pénzügyi szolgáltatókat. Ezt a likviditási felesleget jól jelzi, hogy a piaci kamatlábak szintje szinte a jegybanki kamat szintjén mozog. Emellett a cseh bankrendszerhez hasonlóan a szlovák bankok politikája is konzervatív, ami nem csupán a betét-hitel arány tekintetében, de a

nemzetközi pénzpiacon eszközölt befektetések vonatkozásában is fennáll. A bankszektor teljesítménye mindamelllett nem vonatkozatható el a szlovák gazdasági visszaesés és a hazai kereslet csökkenésétől. Így mind a vállalati szektor mind pedig a lakossági hitelek eddigi dinamikus növekedése (3. táblázat) a jövőben drámai visszaesést mutathat. A befektetési bankok esetében, lévén ezek nem kötöttek a szlovák pénzpiacokhoz, már sokkal nagyobb a kitétség a nemzetközi pénzpiaci folyamatoknak.

3. táblázat
A hitelállomány alakulása és fontosabb mutatói
(ezer euró)

	Teljes érték 2009.03.31.	A külföldi valuta aránya (%)	Év/év változás (%)
Teljes vagyon (bruttó)	54 992 504	3	-3
TELJES HITELÁLLOMÁNY	31 870 145	2	11
Lakossági hitelek	12 947 674	0	22
Vállalati hitelek	15 253 531	2	10
Hitelek nem banki tevékenységet végző jogi személyek számára	1 676 553	1	-27
Hitelek a kormányzat számára	770 323	0	4
Hitelek nem rezidensek számára	1 222 064	27	6

Forrás: NBS 2009, Analytical Data of the Slovak Financial Sector.

A szlovák növekedés és gazdaság alárendelt az exportpiacokon tapasztalható konjunktúrának. A kivitel áruszerkezetében két feldolgozóipari ágazat, a járműgyártás és az elektronikai összeszerelés dominál. A szlovák ipari termelés 2008 decemberében 18,4, 2009 januárjában pedig 32,7 százalékkal esett vissza az előző évhez képest. A gazdaság eddigi fő hajtóereje a járműgyártás volt, ahol éves összehasonlításban 2008 decemberében 44,6, 2009 januárjában pedig 47,7 százalékkal esett vissza a termelés. A recesszió ennél fogva sokkal érzékenyebben érintette Szlovákiát, mint a környező országokat. Hozzá kell ehhez mindamelllett azt is tenni, hogy az időszakos adatok esetében a 2007-es évben kiemelkedő növekedési teljesítményt produkáló ágazati teljesítményt hasonlítunk össze a 2008 második felében végbement csökkenő kibocsátási adatokkal. A 2007-es rekordmértékű növekedés éppen az autópárházban és az elektronikai összeszerelésben megvalósított beruházások és a termelés felfutásának volt köszönhető.

4. táblázat
Külföldi befektetések alakulása
(millió euró)

2005	2 347
2006	4 122
2007	2 363
2008	2 113
2008. november	338
December	691
2009. január	15
Február	276
Március.	-115
Április	-113

Forrás: NBS 2009, Monthly Buletin, June 2009. p. 25.

visszafogott termelés, a kapacitásbővítés és újabb beruházások leállítása, különösképpen pedig az export és a termelésnövekedés visszaesése a két kiemelt ágazatban, a járműgyártásban és az elektronikai összeszerelésben. (4. táblázat)

A költségvetés mind kiadási oldalon (segélyek), mind pedig bevételi oldalon romló egyensúlyi adatokat produkál. A költségvetési kiadásokra az elkövetkező időszakban egyre nagyobb nyomást gyakorol a növekvő számú munkanélküli. Az elmúlt évek kiemelkedő tőkeimport adatai után az előzetes adatok szerint 2008-ban mérsékelte, 2,1 milliárd eurós befektetést realizálódott Szlovákiában. A tendencia 2006-óta csökkenő értékeket mutat, ami a privatizáció leállítással, valamint a nagyberuházások befejezésével indokolható. A 2008-as adatokon még nem, a 2009-es adatokon azonban már érezhető lesz a válság következtében

A múlt évben a termelés visszafogásának következtében alkalmazott munkahely-megtartó intézkedések – a kényszerszabadságolások, valamint a csökkentett munkaóra bevezetése – ellenére az elbocsátások növekvő száma elkerülhetetlen volt (5. táblázat). Az előző év azonos időszakának adatait tekintve az iparban mind november, mind pedig december hónapban csökkent a foglalkoztatás mértéke. Hasonló módon csökkenő adatokat találunk az áprilisi és a májusi foglalkoztatotti számok esetében is.

5. táblázat
A foglalkoztatás alakulása
(december, április és május hó az előző év azonos időszakának százalékában)

	2008. december	2009. április	2009. május
Ipar	97,9	85,2	84,1
ebből: feldolgozóipar	98,2	84,3	83,2
Építőipar	111,1	104,0	103,2
Kiskereskedelem	100,9	97,7	97,1
Nagykereskedelem	102,8	77,9	76,9

Forrás: NBS 2009, Monthly Bulletin, June 2009. p. 13.

2) A válságkezelés módszerei Szlovákiában

A válságkezelő csomagokon túl a kormányzat igyekszik az állami források jobb elosztásával is aktívan részt venni a válságkezelésben. A felszabaduló pénzeket így a foglalkoztatás fenntartására, a gazdasági visszaesés mérséklésére tudja felhasználni. Szlovákiában a kormányzat válságkezelési intézkedéseinek legfontosabb célja a foglalkoztatás minden áron való fenntartása. A kabinet ennek érdekében igyekszik a lehető legtöbb forrást átcsoportosítani. Ennek megfelelően szó van bizonyos állami nagyberuházások átütemezéséről (például PPP-s finanszírozásban készülő autópálya-szakaszok), illetve több minisztérium költségvetésének csökkentéséről.

2.1. A bankszektor megsegítése

A világméretű bankcsődök és gazdasági recesszió ellenére a szlovák politikusok és döntéshozók nem érzik a veszélyét annak, hogy a válság elérje Szlovákiát is. A miniszterelnök mindamellettt kijelentette, hogy az állam minden betétre garanciát vállal, a jelenlegi 20 ezer eurós állami garancián túl. A kabinet ezt követően 2008 októberében igazította a betétgarancia mértékét az európai szinthez, ami jelenleg 50 ezer euró.

2.2. A makrogazdasági növekedési ütem csökkenésének mérséklése

A szlovák gazdaság növekedésének- és főként a munkahelyek megtartásának érdekében a szlovák kabinet tavaly novemberben válságkezelő csomagot fogadott el. A megoldandó feladatok között szerepelt a gazdasági növekedés dinamikájának csökkenése miatti bevételcsökkenés kezelése, valamint az exportpiacok beszűkülése következtében a hazai kereslet bővülésének

elősegítése is. Az intézkedéscsomag tartalmazza az európai uniós pénzek hatékonyabb felhasználását, a kis- és középvállalatok számára előirányzott hitellehetőségek bővítését, az alkalmazott kutatási-fejlesztési tevékenységek támogatását, a kormányzati kiadások csökkentését, illetve az energiaszolgáltató vállalatok árképzési politikájára alkalmazott kormányzati befolyás alkalmazását is. Vannak vélemények, amelyek szerint a foglalkoztatás megtartása érdekében felhasznált állami források növelése, az eddigi 50 százalékról csupán 55 százalékra bővíti a kedvezményt igénybevevő kis- és középvállalatok körét. További kritikaként fogalmazódott meg gazdaságkutatók részéről, hogy a foglalkoztatás mindenáron való megtartása érdekében, olyan beruházások is támogatáshoz juthatnak, amelyek eddig túl kockázatosnak bizonyultak.

A tavaly év végi adatok, valamint az idei növekedési kilátások hatására a kabinet január végén újabb válságkezelő csomagot fogadott el. A 332 millió eurós csomag a munkahelyek megtartását, és a beszűkült exportpiacok ellensúlyozásaként a hazai kereslet növelését tűzte ki célul. A foglalkoztatás megtartása érdekében az ellenzék ezzel szemben a munkaadók terheit csökkentené. Elképzelésük szerint csökkentenék a közvetlen adók mértékét, valamint egyesítenék a munkáltatók és a munkavállalók által fizetett adókat.

A válság hatásainak enyhítésére újabb pénzügyi és gazdaságpolitikai intézkedéscsomagok láttak napvilágot. Az Európai Bizottság májusban fogadta el a szlovák kormány válságkezelő csomagját, amelynek értelmében az állam összesen 500 ezer euró értékben támogatást nyújtana a vállalkozások számára. A 2009 és 2010-ben nyújtott állami kölcsönt azoknak a vállalkozásoknak folyósítanák, akik 2008. július 1-je előtt eredményesen működtek, azaz nem voltak likviditási problémáik. A csomag pénzügyi segítségnyújtást, az adóhátralék miatti bírság elengedését foglalja magában. További segítséget jelenthet a bajba jutott cégeknek, hogy a munkavállalók után befizetendő egészségügyi és társadalombiztosítási hozzájárulás átutalására maximum 60 napos haladékot kapnak.

2.3. A munkaerőpiac és a foglalkoztatás stabilizálása

Az utóbbi években megvalósult külföldi beruházások eredményeként a szlovák foglalkoztatási mutatók dinamikus növekedést produkáltak. Az exportalapú növekedést a világgazdasági válság, az exportpiacok beszűkülése ilyenformán különösen érzékenyen érintette. Jóllehet a kivitelt jelentős részét adó járműgyártás termékszerkezete összetett – azaz az alsó kategóriás autóktól egészen a felső kategóriáig terjed –, egy ilyen világméretű visszaesés érzékenyen érinti nemcsak az anyacégek térségbeli leányvállalatait, de a vertikum részét képező nagyszámú beszállítói hálózatot is. Ez csak a járműgyártási szektorban az elkövetkező időszakban óvatos becslések szerint is mintegy 15 ezer ember foglalkoztatását veszélyeztetheti. A kormányzat a gazdasági válságra kidolgozott válságkezelő csomagban kiemelten foglalkozik a munkahelyek megtartásának kérdésével. A program egyfelől a munkaerőpiac élénkítését célozza meg, másrészt további beruházások megvalósításához kíván állami segítséget nyújtani.

A kormányzat célja a munkahelyek megtartása. Ennek érdekében azok a vállalkozások, amelyek többletmunkaerőt foglalkoztatnak, az egy éves szerződéssel felvett munkaerő után a pozsonyi régióban a költségek 15, a többi régióban pedig 30 százalékát írhatják le.

2.4. A szociális ellátó rendszer fenntartása/változtatása

A kormányzat az idei költségvetésben növekvő szociális kiadásokkal számol. Ez rányomja a bélyegét a költségvetési hiány alakulására, lévén a bevételek csökkenése a csökkenő kibocsátás

miatt előre jelezhető. Ezt megelőzendő, illetve a munkahelymegtartás érdekében a kormányzat a vállalkozások számára nyújtott támogatásokkal, adó- és járulékkedvezményekkel igyekszik a gondoknak elejét venni. Ennek költségét a már bejelentett 332 millió eurós „válságcsomag” fedezi.

2009 februárjában a kabinet a Gazdasági és Szociális Tanács előtt számolt be a krízis nyomán fellépő szociális problémákra adott kormányzati válaszok lehetséges megoldásairól. Összesen 38 intézkedést fogadott el a kormányzat. Ebből azonban egyelőre csupán 4 valósult meg. A legfontosabbak között szerepel a Nemzeti Stratégiai Referencia Kerettervezet operatív programjainak kidolgozása, a 2009 és 2011 között a közigazgatási költségvetésre vonatkozó célok újraértékelése, valamint az áfa-visszatérítés 60 napos határidejének 30 napra történő csökkentése is.

3) Összegzés

Szlovákia a válság Európába történő begyűrűzésével kiszolgáltatott helyzetbe került. A válságot megelőző kedvező gazdasági teljesítmény mögött néhány kiemelt ágazat dinamikus (export)teljesítménye rejlik. Dekonjunktúra esetén a túlzott specializáció kismértékű, ugyanakkor globális recesszió esetében már komoly strukturális gondokat okozhat nemcsak a gazdaságban, de a munkaerőpiacon is. A szlovák kormányzat és a miniszterelnök igyekszik mindent megtenni a törekény növekedés és az utóbbi időben javuló mutatók jövőbeni visszaesése ellen. A növekvő kibocsátásra épülő termelési kapacitások feleslegessé válásával a vállalatok munkahelymegtartó intézkedései ellenére a jövőben az állástalanok számának növekedését várhatjuk. Ez nem csupán nemzetgazdasági szinten jelent problémát, de tovább mélyíti az eddig is sok feszültséget jelentő regionális gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségeket és aránytalanságokat. Az exportvisszaesést kiváltását és a belső fogyasztás felpörgetését célzó kormányzati törekvések már középtávon sem elégségesek a gazdasági növekedés fenntartására. Az eurózónához tartozó Szlovákia exportlehetőségei a regionális valuták (Közép-Európa) leértékelődése miatt sem kedvezőek. A költségvetési deficit növekedésével számoló kormányzat a munkanélküliségi ráta emelkedésével, az adóbevételek csökkenésével kalkulál. Az ország gazdasági kilátásai nem a különböző válságkezelő programok számától függnek, hanem az exportpiacok teljesítményétől, továbbá a szlovák gazdaságban kiemelt helyen szereplő járműgyártási ágazat alakulásának nemzetközi folyamataitól.

Az Egyesült Államok és európai országok válságkezelő programjai a térség országaiban is éreztetik hatásaikat. A német és francia ún. roncsprémium következtében az itt található autógyárak termelése kisebb mértékű visszaesést szenvedett, mint nyugat-európai társaiké. Az elsősorban alsó közép kategóriás autókra szakosodott közép-európai üzemek nem csak a válságkezelő programok segítségével, de egy esetleges konjunktúra megindulásával is eredményesen lábálhatnak ki a válságból. A Nagyszombaton található PSA autógyár megrendeléseinek olyan mértékben nőttek meg az elmúlt időszakban, hogy a gyár csak túlóráztatással képes kielégíteni az igényeket. Az év eleji kényszerszabadság ellenére a pozsonyi Volkswagen gyár is további beruházásokat eszközöl a jövőben, az újabb modellek szlovákiai gyártása érdekében. A járműgyártásban tapasztalható visszaesés egy része így alapvetően nemcsak a termelés visszafogását jelenti, hanem a gyártás korábban tervezett növekedési ütemének csökkenését, ami az elmúlt időszak felfutó értékei után értelemszerűen mutat jelentős csökkenést.

Referenciák

Centre for Eastern Studies (2009): *CES Commentary*, 2009/02 Issue 19.

Eurostat Comext, 2009.

Szlovák Nemzeti Bank (2009a): *Analytical Data of the Slovak Financial Sector*, Structure of Assets and Liabilities of Banks and Branches of Foreign Banks (volume data in Euro thousands).

Szlovák Nemzeti Bank (2009b): *Monthly Bulletin*, 2009/06.

Szlovák Nemzeti Bank (2009c): *The Analysis of the Slovak Financial Sector for the First Half of 2008*.

Szlovák Statisztikai Hivatal (2009): *Development of Employment and Unemployment in the 4th Quarter of 2008*.

TÖRÖKORSZÁG

Szigetvári Tamás

1) A globális válság előtti gazdasági helyzet

Törökországot legutóbb 2001-ben rázta meg jelentős válság. A kilábalás, a szükséges és immár elkerülhetetlen reformok megindítása Kemal Derviş nevéhez fűződik, akit a török kormány hívott haza a Világbanktól, és nevezett ki gazdasági miniszterré. Az IMF segítségével kidolgozott tervet a hatalomra került AKP is folytatta, így az elért eredmények politikai szinten hozzájuk köthetők. Az eredmények igen meggyőzőek voltak, az azóta eltelt években 5 százaléknál magasabb gazdasági növekedés, a dinamikusan bővülő export, a hosszú idő után normális mederbe terelt infláció, a megkezdett privatizáció, az évi 10 milliárd dollár fölötti működőtőke-beáramlás mind azt látszanak igazolni, hogy Törökország az új évezred elején végre stabil növekedési pályára állt. Minek köszönhető ez a siker?

A szigorú fiskális és monetáris politika és a rugalmas árfolyamrendszer megnövelte a Törökországba vetett bizalmat, ami az államkötvények csökkenő kockázati prémiumában is megmutatkozott. Az 1999-es válságot követő stabilizációs program rögzített árfolyamot alkalmazott, amely azonban 2001-ben teljesen elveszítette hitelességét, ezért 2001 után lebegő árfolyamra tértek át. Ez elősegítette azt is, hogy a nemzeti bank az árstabilitásra tudjon koncentrálni, ami meg is hozta az eredményét.

Az inflációt hosszú évtizedek sikertelen próbálkozásai után egy számjegyre tudták csökkenteni. Az elmúlt évek gazdaságpolitikájának egyik legnagyobb sikere volt az infláció leszorítása, ami 2004-ben 9,3 százalékra, 2005-ben pedig 7,7 százalékra esett vissza.

A végrehajtott strukturális reformok (elsősorban a pénzügyi szektorban és a közszférában) nagymértékben javították a gazdaság működési feltételeit. A növekedést a magánszektor generálta, míg a szigorú költségvetési politikának köszönhetően a közszféra fogyasztása és beruházásai csökkentek. Az export egyre diverzifikáltabb; több mint 56 százalékra ugyan az EU-ba irányul, de az 5 legnagyobb partner a korábbi 50 százalék fölötti hányad helyett csak 37 százalékot tesz ki.

A termelékenység jelentősen nőtt. Bár a líra erősödése az elmúlt években teljesen eltüntette a 2001-es nagyarányú leértékelődés exportárra kifejtett kedvező hatását, a termelékenység növekedésének köszönhetően megmaradt a kedvező versenyhelyzet. Az exportban egyre jelentősebb súlya van a magas hozzáadott-értékű és technológiaintenzív termékeknek (gépjármű, elektromos és elektronikai termékek)

A külföldi működő tőke (FDI) szerény mértékű beáramlásának évei után 2005 a kiugrás éve volt, jelentős részben a megindult privatizációnak köszönhetően. A 19 milliárd dollárnyi FDI 72 százaléka privatizációhoz kapcsolódik: a Turk Telecom 55 százaléka 6,6 milliárd dollárért kelt el, de a TUPRAS (állami olajvállalat), és az Eregli Demir Celik (acélipari vállalat)

magánosításával is kiugróan nagy bevételre tettek szert. A privatizáció mellett 5 milliárd dollárnyi egyéb FDI is érkezett török magáncégekbe, a bankszektorba, illetve zöldmezős beruházásként. Az évi majd 20 milliárd dolláros külfölditőke-beáramlás szerepe jelentős a folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozásában.

A mostani válság kezdetén úgy tűnt, Törökországot viszonylag kevésbé érinti a válság. 2008 májusában zárta le IMF-programját, és büszkén jelentették be, hogy nem szorulnak többé az IMF segítségére. Az államadósság a 2001-es GDP-arányos 74 százalékról 39 százalékra csökkent, a devizatartalékok 80 milliárd dollárra emelkedtek. A költségvetési deficit 2007-ben 1,6, 2008-ban 1,8 százalék volt a GDP-hez viszonyítva. A bankrendszer viszonylag egészséges, 17,5 százalékos tőkeemfelelési mutatóval, viszonylag kevés rossz hitellel. Más részről viszont az elmúlt 1-2 évben egyre több jel mutatott arra, hogy a reform lendülete elakadt. Ennek részben belpolitikai okai voltak, részben pedig az uniós csatlakozási folyamat megtorpanása is közrejátszott ebben.

A reformok ellenére komoly szerkezeti problémákkal is küzd a török gazdaság, a mezőgazdaság súlya – főként a foglalkoztatásban – továbbra is jelentős, termelékenysége ugyanakkor alacsony. A termelékenység és a versenyképesség az iparban sem nőtt már dinamikusán, a textiliparban, az autógyártásban és más szektorokban is erősödik a konkurencia. Az infláció ismét két számjegyűvé vált 2007-ben, és a folyó fizetési mérleg hiánya a GDP 6,4 százalékára nőtt.

2) A válság hatása

A török gazdaság esetében is a reálgazdaságot érintette elsődlegesen a válság, a pénzügyi szektor inkább csak másodlagosan vált érintetté. 2008 novemberében az ipari teljesítmény visszaesése 13,3 százalék volt az előző év azonos időszakához viszonyítva, míg decemberben már 17,6 százalék. A feldolgozóipar esetében még súlyosabb, 19,9 százalék volt a csökkenés mértéke. A legjelentősebb visszaesést az elektronikai ipar (57 százalék) és az autógyártás (52 százalék) szenvedte el decemberben, amiben mind a hazai, mind az európai kereslet csökkenése közrejátszott.

Ezzel párhuzamosan számos vállalkozás csődbe ment, és a munkanélküliség emelkedni kezdett. Novemberben elérte a 12,3 százalékot (egy évvel korábban 10,1 százalék volt), ami már magasabb, mint a 2001-es válság idején. Vidéken 9,3 százalék, a városokban 14,2 százalék, a fiatalok között pedig 23,9 százalék volt az állástalanok aránya. 2009 első negyedében a munkanélküliség meghaladta a 16,1 százalékot, 20 százalék körüli városi és 28,6 százalékos fiatalok közötti rátával. (Yelikan, 2009)

Bár a GDP már a harmadik negyedévben visszaesett (-0,5 százalék), az ipari termelés visszaesése pedig már 2008 elején megindult (a csökkenő kereslet és a hitelhiány már ekkor éreztette hatását), a kormány és a kormányzó AKP reakciója lassú volt.

A folyó fizetési mérlegen nagy a nyomás, 2008-ban a hiány elérte a GDP 5,7 százalékát. Az EIU szerint azonban a gyenge importkereslet és az alacsonyabb nemzetközi nyersanyagárak, valamint az IMF-támogatás segítségével ez kezelhető, mi több, 2009-re rekordalacsony, 1,3 százalékos hiányt prognosztizálnak. A hazai kereslet növekedésével és a nyersanyagárak emelkedésével a következő években a hiány ismét 4 százalék körülire nőhet. Az export 115,4 milliárd USD volt 2007-ben, az import 162 milliárd, ami 46,7 milliárdos deficitet jelent. Fő exportcikk a textil- és ruházati termékek (21,1 százalék), a járművek (15,9 százalék), a gépek (8,2 százalék), illetve a vas- és acélárak (7,8 százalék). Legfontosabb piaca az EU (56 százalék), ezen belül is Németország (11,2 százalék), Nagy-Britannia (11,2 százalék) és Olaszország (8 százalék).

Fő mutatók	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Reál GDP növekedés (%)	1,1	-4,5*	1,0	3,5	3,8	4,1
Fogyasztói ár infláció (%)	10,4	6,8	7,2	6,8	5,3	4,3
Költségvetési hiány (GDP %-a)	-1,8	-5,3	-5,2	-3,8	-2,8	-2,3
Folyó fizetési mérleg (GDP %)	-5,7	-1,3	-1,8	-2,6	-3,2	-3,7
3-havi bankközi kamatláb (%)	16,0	12,0	12,5	11,5	10,5	9,5
Árfolyam YTL: USD (átl.)	1,30	1,68	1,69	1,67	1,67	1,67

* Az IMF legutóbbi előrejelzése a fenténél is nagyobb, 5,1 százalékos visszaesést jósolt 2009-re.

Forrás: EIU 2009. májusi előrejelzés.

Az infláció viszonylag kedvezően alakul a csökkenő hazai kereslet és az alacsonyabb nyersanyagárak következtében, a 2008-as 10,4 százalékról várhatóan ismét egy számjegyre mérséklődhet. A Török Nemzeti Bank csökkentette a kamatlábat, és a 2009 márciusában 1,82 dolláros líra árfolyamának megsegítésére valutapiaci beavatkozással erősíti a hazai fizetőszekőt.

3) Válságkezelő csomagok és eszközök

Törökország büszke volt, hogy ezúttal nem ők a leggyengébb láncszem, és az ország olyan ellenálló már, mint egy fejlett gazdaság. Az árfolyam ugyan gyengült, és a munkanélküliség nőtt, de az infláció és a kamatlábak estek. Az infláció januárban 9,5 százalékra mérséklődött, ami lehetőséget nyújtott a kamatláb csökkentésére, így szeptemberre több lépésben a rekordalacsonynak számító 7,25 százalékon áll. A korábbinál szigorúbb pénzügyi szabályozásnak köszönhetően egy bank se került bajba.

Erdogan miniszterelnök sokáig ragaszkodott ahhoz, hogy Törökország már elég erős, akár az IMF segítsége nélkül is átvészeli a jelenlegi problémákat. Sokan felróják viszont a török kormánynak, hogy a nagymérvű ipari visszaesés és a munkanélküliség emelkedése ellenére nem tett semmilyen hatékony intézkedést a kereslet növelése vagy a hitelek biztosítása érdekében. A kormány februárban még nem tervezett jelentősebb gazdasági csomagot, mivel a bankok jó állapotban voltak, egyedül az autóipar és a textilipar ösztönzésére terveztek intézkedéseket. Február 17-én kezdték meg a csomag tárgyalását, fő célja a foglalkoztatás ösztönzése volt, elsősorban rövid és középtávú intézkedésekkel.

A piac egyre nyugtalanabbá vált a kormányzat passzív hozzáállása láttán, főleg az IMF-megállapodás késlekedése miatt. A korábbi 10 milliárd dolláros megállapodás májusban járt le. A török kormány egy 45 milliárd dolláros hitelkeretről tárgyalt az IMF-fel, de a megállapodás késett.

Az IMF-megállapodással kapcsolatban sokan tudatos időhúzást feltételeztek a kormány részéről, hogy csak a március végi választások után kelljen bejelenteni az esetleges megszorító intézkedéseket. Az IMF megállapodást sokan varázsszernek tartják, amely egyszeriben megoldja a problémákat, mások viszont szégyennek tartják, hogy Törökország ismét külső segítségre szorul. Egyes szakértők szerint az elmúlt évek sikereinek egyik összetevője az IMF által megkövetelt fegyelmezett gazdaságpolitika volt. E nélkül nehéz mire hivatkozva meghozni a kemény döntéseket, ráadásul az EU-csatlakozás vonzereje is csökken.

Az új IMF megállapodás segítene a költségvetési szigor fenntartásában. Ez a 3 százalék körüli költségvetési deficit és a 40 százalék körüli államadósságszint fenntartását is lehetővé tenné.

A török kormány és az IMF között azonban még számos vitás kérdés van. Az IMF 6 milliárd lírás költségvetési kiadáscsökkentést szorgalmazott 2009. január végén az eredeti 3,6 milliárd

helyett, az új hitelmegállapodás feltételeként. Január végén 10 napra fel is függesztették a tárgyalásokat. Az IMF az áfa és a jövedéki adó növelését is javasolta, de a törökök ezt is visszautasították. Az IMF ugyanakkor ellenzi az áram és a földgáz árának csökkentését is. Az IMF 2009-re a költségvetésben tervezett irreális, 4 százalékos növekedési terv mérséklését is kérte, mivel addigra egyértelművé vált, hogy 2009-ben visszaesés várható. A prognózis fokozatosan emelkedett, jelenleg az EIU 4,5 százalékos, az IMF 5,1 százalékos éves GDP-csökkenést jósol.

Erdogan elnök május végén kijelentette, hogy Törökország nem hajlandó további, az IMF diktálta költségvetési megszorításokra. A Moody's nyár eleji értékelése szerint, bár egyelőre finanszírozni tudja magát Törökország, később szükség lehet az újabb IMF megállapodásra.

2009 szeptemberében továbbra is folynak a tárgyalások, de Törökország (az EU-tárgyalásokhoz hasonló taktikát követve) az IMF-től függetlenül fogadott el egy középtávú tervet. Ennek részeként szigorítják a költségvetési politikát, amit a válság miatt csökkenő bevételek, illetve közelmúltbeli választások miatt felduzzasztott kiadások is indokolnak, és hosszú távú „költségvetési szabályokat” is bevezetnek (kiadási limit). Emellett a jövedelemadó növelését és a behajtás javítását is célul tűzték ki. A strukturális reformok is összhangban vannak az IMF által elvártakkal. Mindezek ellenére jelenleg a megállapodás távolinak tűnik, mivel egyes IMF kívánalmakat a török kormány határozottan elutasít.

* * * * *

Referenciák

Yelikan, Allen (2009): Turkey Unemployment Hits Record High of 16 Percent, www.asbarez.com, május 17.

Turkey PM Says Stand-off with IMF to Continue Unless Demands Met, www.asbarez.com, június 1.

Turkey, IMF Negotiations in Jeopardy, <http://www.forbes.com/2009/09/21/turkey-imf-negotiations-business-oxford.html>

<http://www.hurriyet.com.tr>

<http://www.turkeyfinancial.com>

<http://www.economist.com/countries/turkey>

<http://www.turkishweekly.net>

<http://www.turkishforum.com.tr>

A VÁLSÁG HATÁSAI A NYUGAT~BALKÁNON

Novák Tamás

A Nyugat-Balkánon a válság közvetlen gazdasági következményei nem térnek el lényegesen más térségbeli országokra gyakorolt hatásoktól, az egyes gazdaságok között azonban természetesen hangsúlyeltolódások figyelhetők meg. Ugyanakkor a problémákat súlyosbítja, hogy összességében rendkívül gyenge gazdasági bázissal rendelkező országokról van szó, amelyekben az elmúlt évek kedvező gazdasági folyamatok ellenére is rendkívül nagy egyensúlytalanságok figyelhetők meg. Különösen súlyosak azok a problémák, amelyek a nagymértékben növekvő munkanélküliséggel, a szegénység növekedésével párosulnak, miközben az állami kiadások korlátozása a költségvetési egyensúly legalább részbeni megtartásához elengedhetetlenek.

1) A globális válság előtti gazdasági helyzet

A térség fejlődése alapvetően külső forrásfüggő volt az elmúlt esztendőben. Hol a közvetlen külföldi befektetések (pl. Montenegró, Szerbia), hol a turizmusból származó bevételek (pl. Horvátország, Montenegró), hol a külföldön dolgozó vendégmunkások hazautalásai (a régió legtöbb országában) jelentették a növekedés finanszírozásának forrását, valamint a folyó fizetési mérleg két számjegyű hiányának a fedezetét (a folyó fizetési mérleg hiánya 2008-ban GDP arányosan a horvátországi 10,7 százaléktól a montenegrói közel 27 százalékig terjedt). Ez azt jelzi, hogy a régió országainak külső forrásoktól való függése a közép-európai országokénál is jelentősebb, aminek következtében a növekedéssel kapcsolatos kockázatok nagyobbak, ezáltal a válság mélysége, illetve következményei is bizonytalanabbak.

A régió országai közül különösen Szerbia, Montenegró és Macedónia külső finanszírozhatósága jelenti a legnagyobb kockázatot. Ezen országok esetében a külső pénzügyi horgony, vagyis a nemzetközi intézmények jelentős forráselkötelezettséggel rendelkező megállapodásai jelenthetnek stabilizáló tényezőt. Ezek hiányában az országok drámai gazdasági összeomlás és finanszírozhatatlansággal szembesülnek, ami különösen problematikus a térség országainak alacsony fejlettsége tükrében. A válság kirobbanása után egy ideig mind a három ország igyekezett a válság hatásainak súlyosságát tagadni, de az idő előrehaladtával a makrogazdasági gyengeségnek megfelelő sorrendben kénytelenek voltak válságkezelő lépéseket tenni, amelyek egyre inkább a költségvetési megtakarítások formájában jelennek meg.

A korábbi években a Balkán összes átalakuló országa nagy kereskedelmimérleg-hiánnyal küzdött, ami lényegében fenntarthatatlan volt, csak a kedvező nemzetközi pénzügyi és keresleti feltételek, amelyek a belső gazdasági folyamatokban is megjelentek, ezeket a kockázatokat elfedték. Az átalakuló gazdaságokban hosszabb távon a kezdeti kereskedelmi- és fizetésimér-

leg-hiányt csak akkor lehet fenntartani, és végül finanszírozhatóvá tenni, ha az exportbevételek dinamikusan bővülnek. Máskülönben az import vagy a belföldi fogyasztást vagy az importhelyettesítő termelést fogja elősegíteni, aminek következményeként a deficit a finanszírozható mértéken túl fognak növekedni. Ebből az következik, hogy az adott ország statikusan szemlélt külgazdasági deficitje nem feltétlenül jelez problémát, azonban ha ez a deficit nem válik a növekedés és a fejlődés eszközévé, akkor instabilitást és válságot eredményezhet. Pontosan ez a helyzet alakult ki a térség országaiban az elmúlt esztendőben azzal a reménnyel, hogy a külfölditőke-bevonáson (FDI, privatizáció) és a kedvező hitelfelvételi lehetőségeknek köszönhetően a térség országai előbb utóbb „kinövik” az egyensúlyhiányokat, és fenntartható reálgazdasági alapokat tudnak kialakítani.

Ezt a környezetet borította fel a válság, aminek következtében a nyugat-balkáni átalakuló országok mindegyikében a külgazdasági egyensúlyhiány még a gyorsan javuló folyó fizetési mérleg hiánya tükrében is a fenntarthatatlan jeleit hordozza magán. Az export a még inkább visszaeső nemzetközi kereslet következtében az eddigi rendkívül szerény mértékben sem lesz képes a növekedést elősegíteni, míg az import szintén drámai visszaesése a lakossági fogyasztást, illetve a beruházások megvalósítását veszélyezteti, ami nagyon jelentős növekedési és munkaerő-piaci alkalmazkodást, vagyis a GDP zuhanását és a munkanélküliség amúgy is magas szintjének megugrását eredményezi majd.

A munkanélküliség szintje az összes balkáni átalakuló országban nagy, ami annak a következménye, hogy a régió egyik legfontosabb jellemzője az ipar, a termelőkapacitások jelentős mértékű leépülése volt, s ezt csak részben tudta kompenzálni a kétezres évek gyors gazdasági növekedése. Természetesen jelentős különbségek vannak az egyes országok között. A belső egyensúlytalanság további jele az is, hogy növekedett a fekete vagy a szürkegazdaságban megélhetést keresők száma. Ráadásul a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása szinte az összes országban bővült, egyes államokban még a foglalkoztatottakon belül is emelkedett az agráriumban dolgozók részaránya. Ez utóbbi egyébként sok esetben a több országban már amúgy is rendkívül magas munkanélküliségi mutatók nem feltétlenül megalapozott javulását jelezte az elmúlt években.

A fiskális deficit az elmúlt években sok ország esetében nem tűnt közvetlen problémának, azonban ez félrevezető volt, ugyanis a költségvetési kiadások szintje nagyrészt csak azért volt fenntartható, mert meghatározott célok finanszírozására jelentős támogatás áramlott a régió országaiba a különböző nemzetközi pénzügyi intézmények és a donorországok aktivitása következtében. Ezzel párhuzamosan az állami pénzügyek minősége és (in)stabilitása súlyos probléma; általánosnak tekinthető a kényszer az állami kiadások csökkentésére és a közigazgatás radikális reformjára. Ezek a lépések csak részben vezettek eredményre, a költségvetés életszínvonal-stabilizáló szerepe miatt a megtakarítások csak korlátozottak lehettek.

Ugyanakkor a költségvetéssel szembeni elvárások a válság mélyülésével párhuzamosan növekedni fognak, alapvetően a szociális problémák kiéleződése következtében. Ezek kezelése jelentős költségvetési forrásokat fog igényelni, míg a gazdaság élénkítéséhez szükséges különleges programokra aligha marad pénz, révén a gazdaság teljesítményének csökkenése visszaveti a költségvetési bevételeket, külső források pedig egyelőre csak kismértékben látszanak körvonalazódni. A gazdasági növekedés egyre jelentősebb visszaesésével párhuzamosan pedig nemhogy gazdaságélénkítésre nem marad pénz, de még a társadalmi, szociális problémák súlyosbodását sem lesznek képesek mérsékelni, sőt a költségvetési hiány féken tartása következtében jelentős korlátozások és elbocsátások lehetnek a közszférában.

2) A válság hatása

A délkelet-európai régiót az utóbbi hónapokban egyre erősebben érinti a nemzetközi pénzügyi válság, de ennek súlyosságát és hatását a régió egyes országaiban eltérően ítélik meg. Míg Szerbia esetében a problémák kiéleződése gyorsan láthatóvá vált, s ezért két tárgyalási menetben ez év tavaszára 2,6 milliárd USD-s készenléti megállapodást kötött az IMF-vel, addig Montenegró kategorikusan elzárkózik az IMF-kapcsolatok szorosabbra fűzésétől, Macedónia pedig a gazdasági visszaesés mértékétől teszi függővé a nemzetközi segítségért való fordulást, míg Boszniában az ország etnikai megosztottságából fakadó politikai kockázatok kiéleződésétől tartanak. Az országok eltérő hozzáállását egymástól különböző makrogazdasági hátterük indokolja. Míg Szerbia és Macedónia „klasszikus” gazdaság abban az értelemben, hogy az ipar és a mezőgazdaság fontos szerepet játszik a gazdasági életben, ezért a nemzetközi és hazai keresleti viszonyok, a reálgazdasági folyamatok alapvetően meghatározzák a növekedési feltételeket, addig Montenegró fejlődése eddig alapvetően a szolgáltatásokra alapozódott, elsősorban a turizmusnak köszönhetően. Ez is oka volt, hogy Montenegróban az utóbbi két évben átlagosan 9 százalékos GDP-növekedés valósult meg. A másik két ország bár gyors volt a gazdaság fejlődése, de ettől a szinttől lényegesen elmaradt. Bosznia gazdasági növekedése az utóbbi években e két utóbbi országéhoz volt hasonló, 2006 és 2008 között éves átlagban 6 százalékos mértékű meghaladó növekedést ért el.

Negyedéves GDP növekedési ütem
(az előző év azonos időszakához viszonyítva, százalék)

	2007				2008			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Szerbia	8,1	7,7	6,4	5,8	8,5	6	4,9	2,8
Macedónia	5,1	4,8	5,2	7,3	5,6	6,7	5,8	2,1

Forrás: Központi Bankok.

Az idei évre vonatkozóan jelzés értékű lehet, hogy az ipari termelés mind a három országban visszaesett, de ez a GDP alakulására vonatkozóan eltérő következtetések levonását igényli. Míg Szerbiában és Macedóniában ezek az ipari adatok a GDP jelentős visszaeséséről árulkodnak, addig Montenegró esetében ez egyelőre nem állítható, az attól függ majd, hogy a következő hónapokban miképp alakul a turisztikai kereslet az országban. Szerbiában az első negyedévben éves összehasonlításban 5 százaléknál nagyobb, Macedóniában pedig 5 százalékhoz közeli mértékben csökkent a GDP, míg Montenegróban a visszaesés ennél kisebb volt. Boszniában a növekedés visszaesése szintén 5 százalék körül alakult az év első negyedében

Ipari termelés havi alakulása
(az előző év azonos időszakának százalékában)

	2008				2009		
	Szeptember	Október	November	December	Január	Február	Március
Szerbia	101,7	107,9	101,6	99,5	74,5	78,4	87,8
Macedónia	15,7	90,1	97,1	89,9	83,3	88,7	
Montenegró	88	78,9	92,8	79,7	95,3	81,2	84,1

Forrás: Központi Bankok.

Szerbiában, ahol a válság az érintett országok közül a legkorábban érezte nagymértékben hatásait, elsőként került sor a válsággal kapcsolatban komoly intézkedések meghozatalára. Ennek egyik oka az, hogy bár a külső hiány nagyon gyorsan javul – nem utolsósorban a gazdaság teljesítményének csökkenése következtében –, azonban jelentős nagyságú rövid lejáratú adósság visszafizetése válik esedékessé, ami azonnali IMF-segítséget igényelt. Ráadásul ez a hitel a 2009 és 2011 között esedékes kifizetéseknek csak egy részét fedezi, ezért a közeljövőben vagy javulnia kellene a nemzetközi forrásbevonás egyéb lehetőségeinek, vagy újabb IMF-megállapodásra lesz szüksége az országnak. Először már a 2009-es költségvetés meghozatalakor került sor bizonyos jövedelem-visszafogásra az állami szektorban, illetve likviditásbővítésre irányuló intézkedésekre a bankszektorban. Ekkor a költségvetés még 3,5 százalékos növekedési előrejelzés alapján készült, amit azonban másfél hónappal később az IMF-vel folytatott tárgyalások során felülvizsgáltak. Május elején módosították a költségvetést, amelyben már érvényesítették az IMF által elvárt kiadáscsökkentési lépéseket is. Az új költségvetés 2 százalékos GDP-csökkenéssel számol, és a hiány kordában tartása érdekében a közszférában dolgozók béreit 10-15 százalékkal csökkentették, megemelték az üzemanyag jövedéki adóját, bevezették az ún. luxusadót és a mobiltelefon-adót, és június elsejétől megkezdték egyes állami ügynökségek bezárását. Ezzel párhuzamosan mintegy hatezer ember elbocsátását irányozták elő, alapvetően az önkormányzatoktól. Ezen intézkedések nélkül becslések szerint az államháztartási hiány a GDP 6 százaléka fölé ugrott volna, az IMF megállapodás során 3 százalékos hiánycélt irányoztak elő. A gazdasági tevékenység ösztönzése érdekében ezzel párhuzamosan kedvezményes hiteleket nyújtanak a likviditás bővítésére. A május eleje óta eltelt időszakban azonban egyre nyilvánvalóbb, hogy ezekkel az intézkedésekkel nem lehet az előirányzott hiányszintet tartani, mivel a GDP visszaesése valószínűleg jóval 5 százalék alatt lesz, ami a 2 százalékos visszaesési tervhez képest jelentős további költségvetési bevételkiesést eredményez. Ezért jelenleg folynak a gazdaságpolitikai viták, hogy az IMF-től a költségvetési hiány növelését kell kérni, mert a jelenlegi hitelcél tartása elviselhetetlen társadalmi következményekkel járna. Összességében tehát azt láthatjuk, hogy Szerbia sérülékenysége, a javuló folyó fizetési mérleg ellenére jelentős, ezért további IMF segítségre is szükség lesz, miközben a költségvetési hiány tovább fog romlani, az újabb megszorító intézkedések következményei pedig nagyon súlyosak lehetnek.

Macedóniában a válságkezelés tulajdonképpen a máshol megszokott utat járta be: Először január elején olyan intézkedéseket hirdettek meg, amelyek elsősorban a gazdaság élénkítését irányozták elő, s adókönyvitéseket ígértek a személyi jövedelemadó és a vagyonadó terén. Nagyon gyorsan nyilvánvaló vált azonban itt is, hogy ezek a lépések nem tarthatóak, ezért a költségvetés bevételi és kiadási oldalát is 9 százalékkal vágta vissza április végén. Az ekkor elfogadott válságkezelő intézkedések célja, hogy a kiadásokat a bevételek csökkenéséhez igazítva a költségvetési hiányt az előirányzatnak megfelelően a GDP 2,8 százalékán tartsák. Az intézkedések közé tartozik az állami szektorban bevezetett munkaerőstop, a fizetésemelések elhalasztása, illetve az állami cégvezetők bérének szigorú ellenőrzése. A kormányzat a gazdaságélénkítést illetően az eredetileg elhatározott jelentős infrastrukturális projektek megvalósítását tervezi, és úgy gondolják, hogy ezek az intézkedések elegendőek lesznek a válság kezeléséhez, s nem lesz szükségük IMF hitel felvételére sem. Ugyanakkor a macedón kormány 2009-re 1 százalékos gazdasági növekedéssel számol, míg az IMF 2 százalékos csökkenést jelez előre. Véleményem szerint semmi sem támasztja alá a kormányzat optimista scenárióját, s az év második felében az egyensúlyi és növekedési problémák súlyosbodásával lehet számolni, ami végezetül vagy sokkal szigorúbb fiskális politikához vezet, vagy szükségessé fogja tenni a nemzetközi pénzügyi intézmények segítségnyújtását.

Montenegró jelenleg a válságkezelés nagyon korai szakaszában tart, aminek oka, hogy egyelőre nem érintette a válság Szerbiához vagy Macedóniához hasonló mélységben. Ez a hozzáállás akkor fog alapvetően megváltozni, hogyha a szolgáltatásszektor, a turizmus összeomlik. Ráadásul a gazdaságban kiemelkedő szerepe volt az elmúlt években a turizmus fejlesztéséhez kapcsolódó rendkívül erőteljes építőipari tevékenységnek, amit ugyancsak súlyosan

érinthet a turizmus esetleges visszaesése, s ez tovább mélyítheti majd a válságot. Az év elején eltervezett intézkedések lényege az adócsökkentés, a beruházások és a szociális kiadások növelése. Jelentős kockázatok jelentkezhetnek a bankok esetleges feltőkésítésével kapcsolatban is. Mindezek a lépések az államadósság gyors növekedéséhez vezethetnek. Összességében Montenegróban rendkívül nagyok a kockázatok, hogy a gazdaság a második félévben egy esetleg kedvezőtlen turisztikai időszak után nagyon súlyos válságba kerül, s akkor vészhelyzetszerű gazdasági intézkedésekre, valamint a nemzetközi pénzügyi intézmények segítségére lesz szükség.

3) Következtetések

A világgazdasági válságnak a Nyugat-Balkán országaiban megjelenő következményeit magyar szemszögből a gazdasági problémák növekedéséhez kapcsolódóan esetleg jelentkező politikai és biztonságpolitikai kihívások miatt célszerű folyamatosan nyomon követni. Ezen országok többségének gazdasági fejlődése az elmúlt években nem került fenntartható pályára, a belső erőforrások nem erősödtek meg annyira, hogy a kizárólag külső forrásokra alapozott fejlődés mintájában jelentős változás következhesen be. Ennek következményei a következő hónapokban egyre erőteljesebben lesznek érezhetőek, ahogy az egyoldalú függőség miatt a legfontosabb partnerországokban, illetve vállalatoknál bekövetkező visszaesés közvetlenül és erőteljesen érinteni fogja a térség országait. Az országok többségének nem lesznek forrásai a válság hatásainak számottevő enyhítéséhez, elsősorban a szociális problémák mérséklésére kell majd koncentrálniuk, ezért nagy, átfogó válságkezelő program kialakításában, a szükséghelyzeteket (pl. bankok feltőkésítését) leszámítva, nincs sok mozgásteret a térség országainak. Éppen ezért a térségben a szervezett külső támogatási keretek kialakítása és megszilárdítása jelenti a legfontosabb válságkezelő/válságenyhítő mechanizmust.

A vizsgált országok közül Szerbia más most egyre mélyebb gazdasági válságba süllyedt, ami jelentős gazdasági megszorításokat követelt, s a következő hónapokban további intézkedésekre, s valószínűleg újabb IMF segítségre is szüksége lehet, miközben a költségvetési hiány sem lesz tartható az eredeti elképzeléseknek megfelelően. Ez egyben azt is valószínűsíti, hogy az IMF-kényszer a költségvetés szűkítésére, illetve a strukturális reformok elindítására erősödni fog. Montenegró egyelőre struccpolitikát folytat, s tagadja bármilyen komolyabb megszorítás és a nemzetközi szervezetek segítségnyújtásának szükségességét. Macedóniában a struccpolitikát már felváltotta a racionálisabb gazdasági megközelítés, ami jelentős költségvetési megszorításokhoz vezetett, de a további lépések is elkerülhetetlenek lesznek. Boszniában a gazdaság mélyrepülésének legfontosabb következménye az életszínvonal romlása, ami a kényes politikai keretfeltételek következtében jelent súlyos kockázatokat az ország számára.

Mindezek következtében a Nyugat-Balkán országai egyre kiszámíthatatlanabb perspektívájú politikai és biztonságpolitikai folyamatokkal szembesülhetnek, s ez talán még a várható gazdasági problémáknál is súlyosabbak lehetnek. Emiatt a következő időszak gazdasági fejlődésének lehetőségeit 3 forgatókönyv mentén lehet tipizálni.

1. Nagy és tartós visszaesés a régió gazdasági fejlődésében: a regionális rivalizálás intenzívebbé válása, növekvő nemzetközi elszigeteltség; a visszalépés szintje országonként eltérő mértékű lehet, de ez a régió nemzetközi megítélését jelentősen ronthatja, s egyes országok szinte végletesen perifériára sodródhatnak, az integrációs kilátások romlanak.
2. Fokozatosan előrehaladó integráció: sikeres válságkezelés, a nemzetközi stabilitás és növekedés gyors visszatérése a korábbi „kerékvágásba”, belső stabilitás, az államközi együttműködés élénkülése, szilárd belső biztonsági helyzet, a tagsághoz szükséges előfeltételek teljesítése.

3. Progresszív integráció: a válság gyors lefolyása viszonylag kisebb negatív következményekkel, a gyors kilábalás perspektívájával, a regionális stabilitás megszilárdulása, gyors EU-tagság mint a stabilizálás tartós eszköze.

Nyilvánvaló, hogy e harmadik forgatókönyv realitása az utóbbi időben lényegében nullára csökkent, de még a potenciális EU-csatlakozás is egyre beláthatatlanabb távolságra kerül. Az első scenáriónak, vagyis a gazdasági problémák következtében növekvő regionális feszültség-növekedésnek egyre nagyobb a valószínűsége, ami a térség felzárkózását tartósan veszélyeztetheti.

* * * * *

Referenciák

IMF Country Report No. 09/158. *Republic of Serbia: First Review Under the Stand-By Arrangement and Requests for Augmentation*. 2009.

IMF Country Report No. 09/88. *Republic of Montenegro: 2008 Article IV Consultation – Staff Report*, Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Republic of Montenegro.

IMF Country Report No. 09/61. *Former Yugoslav Republic of Macedonia: Selected Issues*.

Nemzeti statisztikai hivatalok és központi bankok statisztikái és jelentései.

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK, GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

1. kötet Világgazdasági súlyponteltolódások
Szerkesztette: Farkas Péter
2. kötet Transznacionális vállalati stratégiák és multilateralizmus
Szerző: Simai Mihály
3. kötet A válság hatása néhány kiemelt gazdasági tevékenységre
Szerkesztette: Szalavetz Andrea
4. kötet Az állam gazdaságfejlesztő és jóléti szerepe
Szerkesztette: Kőrösi István
5. kötet A válságkezelés egyes nemzetközi dimenziói: nemzetközi pénzügyek,
új regionalizmus
Szerkesztette: Artner Annamária
6. kötet A válság hatása a meghatározó és a feltörekvő nem európai országokban
Szerkesztette: Székely-Doby András és Szilágyi Judit
7. kötet Válság Oroszországban és Ukrajnában: eltérő válságkezelési lehetőségek
Szerkesztette: Weiner Csaba
8. kötet A fejlődő országok/régiók és a válság
Szerkesztette: Szigetvári Tamás
9. kötet Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság
Szerkesztette: Somai Miklós
10. kötet A pénzügyi-gazdasági válság hatása és kezelése az EU fejlett kis tagál-
lamaiban
Szerkesztette: Vida Krisztina
11. kötet Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban
Szerkesztette: Novák Tamás és Wisniewski Anna
12. kötet A válság hatása az Európai Unió működésére
Szerkesztette: Meisel Sándor